

SIDDHARTHA BAVISKAR
CAMILLA BRØRUP DYSSEGAARD
NIELS EGELUND
METTE LAUSTEN
MIKKEL LYNGGAARD
SUSAN TETLER

**DOKUMENTATIONSPROJEKTET:
KOMMUNERNES
OMSTILLING
TIL ØGET INKLUSION
PR. MARTS 2013**

SFI DET NATIONALE
FORSKNINGSCENTER
FOR VELFERD

AARHUS UNIVERSITET

Siddhartha Baviskar, Camilla Brørup Dyssegaard, Niels Egelund,
Mette Lausten, Mikkel Lynggaard, Susan Tetler

**Dokumentationsprojektet:
Kommunernes omstilling til øget inklusion pr. marts 2013**

Siddhartha Baviskar, Camilla Brørup Dyssegaard, Niels Egelund,
Mette Lausten, Mikkel Lynggaard og Susan Tetler

Dokumentationsprojektet:
**Kommunernes omstilling til øget
inklusion pr. marts 2013**

Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet
SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd

Titel:

Dokumentationsprojektet: Kommunernes omstilling til øget inklusion pr. marts 2013

Forfattere:

Siddhartha Baviskar, Camilla Brørup Dyssegaard, Niels Egelund, Mette Lausten, Mikkel Lynggaard og Susan Tetler

Udgivet af:

Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet, 2013

© 2013, forfatterne

2. udgave

Kopiering tilladt med tydelig kildeangivelse

Omslag og grafisk tilrettelæggelse:

Knud Holt Nielsen

Forsidefoto:

Colourbox

ISBN:

978-87-7684-913-9 (elektronisk udg.)

INDHOLD

FORORD	7
SAMMENFATNING	8
INDLEDNING	12
LOVÆNDRING OM INKLUSION AF ELEVER I DEN ALMINDELIGE UNDERVISNING	12
AFTALE OM KOMMUNERNES ØKONOMI FOR 2013	13
OPFØLGNING PÅ AFTALEN OM DOKUMENTATION AF KOMMUNERNES OMSTILLING	14
OPGAVENS FORMÅL	14
INDHOLD OG METODE.....	15
ÅRLIGT TILBAGEVENDEDE KORTLÆGNING	15
AFSLUTTENDE, TVÆRGÅENDE ANALYSE.....	16
DEL 1. DATA FRA SKOLECHEFER, PPR-LEDERE OG SKOLEFORVALTNINGER	18
DE 12 KOMMUNER I UNDERSØGELSE	18
VALG AF KOMMUNER	18
Undersøgelsesmetoder	19
Præsentation af resultater	20
KOMMUNEPORTRÆTTER	23
KOMMUNE A.....	23
Skoleforvaltning	23
PPR	25
KOMMUNE B.....	26
Skoleforvaltning	26
PPR	28
KOMMUNE C.....	28
Skoleforvaltning	29
PPR	30
KOMMUNE D.....	31
Skoleforvaltningen	32
PPR	33
KOMMUNE E.....	34
Skoleforvaltningen	34
PPR	36
KOMMUNE F.....	37
Skoleforvaltningen	37
PPR	38
KOMMUNE G.....	39
<i>Skoleforvaltningen</i>	40
PPR	41
KOMMUNE H.....	42
Skoleforvaltningen	42
PPR	44

KOMMUNE I	45
Skoleforvaltningen	45
PPR	47
KOMMUNE J	48
Skoleforvaltningen	48
PPR	49
KOMMUNE K	50
<i>Skoleforvaltningen</i>	51
PPR	52
KOMMUNE L	53
Skoleforvaltningen	53
PPR	55
KVANTITATIVE RESULTATER FRA INTERVIEW MED SKOLECHEFER OG PPR-LEDERE	
I DE 12 KOMMUNER	57
SKOLECHEFER	57
Inklusionsfremmende styringsmodeller	57
Supplerende undervisning og anden faglig støtte	58
Inklusionsindsatser	58
Kompetenceudvikling og opbakning til inklusion	58
Trivsel	59
PPR-LEDERE	59
PPR's virksomhed	60
Lederens uddannelse og oplevelse af tilfredshed med PPR	61
Visitation	62
Ændret henvisningsmønster	63
Trivsel	63
SKOLEFORVALTNINGER	63
INKLUSIONSINDIKATORER	65
SAMMENFATNING, SKOLECHEFER, PPR OG SKOLEFORVALTNINGER	69
DEL 2. DATA FRA SKOLELEDERE, SKOLEBESTYRELSESFORMÆND, LÆRERE OG ELEVER	72
KVANTITATIVE RESULTATER FRA SPØRGESKEMAUNDERSØGELSE OG DCUM'S TRIVSELSMÅLING	
BLANDT ELEVER	72
DATAMATERIALET	73
ANALYSERESULTATER FOR DE FEM FOKUSPUNKTER:.....	76
FOKUSPUNKT 1: INKLUSIONSFREMMENDE STYRINGSMODELLER (SE TABEL 50-78)	76
Incitamenter til øget inklusion	76
Samarbejde mellem skoler og PPR	76
Skoleledernes rolle i visitationsprocessen	77
SAMMENHÆNGEN MELLEM INKLUSIONSFREMMENDE STYRINGSMODELLER OG DE SYV INKLUSIONSINDIKATORER	77
Skoleledere	77
Lærere	78
FOKUSPUNKT 2: KOMPETENCEUDVIKLING (SE TABEL 79-132)	79
Aktiviteter	79
Ressourcer	80
SAMMENHÆNGEN MELLEM KOMPETENCEUDVIKLING OG DE SYV INKLUSIONSINDIKATORER	80
Skoleledere	80
Lærere	81

FOKUSPUNKT 3: OPBAKNING TIL INKLUSION (SE TABEL 133-174)	83
Opbakning	83
Kendskab	84
SAMMENHÆNGEN MELLEM OPBAKNING TIL INKLUSION OG DE SYV INKLUSIONSINDIKATORER.....	84
Skoleledere og bestyrelsesformænd	84
Lærere	85
FOKUSPUNKT 4: FASTHOLDELSE AF ELEVERNES TRIVSEL (SE TABEL 175-188)	86
Trivselsmæssige indsatser på skolerne	86
Skolebestyrelsens tilfredshed med skolens arbejde med elevernes trivsel	86
<i>Elevernes trivsel på skolerne</i>	86
SAMMENHÆNGEN MELLEM FASTHOLDELSE AF ELEVERNES TRIVSEL OG DE SYV INKLUSIONSINDIKATORER	87
Skolelederne.....	87
Lærerne	88
Eleverne	88
FOKUSPUNKT 5: SUPPLERENDE UNDERVISNING (SE TABEL 189-192)	89
Tilrettelæggelsen af den supplerende undervisning	89
Antal modtagere af supplerende undervisning.....	89
Antal inkluderede elever	90
SAMMENHÆNGEN MELLEM SUPPLERENDE UNDERVISNING OG DE SYV INKLUSIONSINDIKATORER	90
SAMMENFATNING: SKOLELEDERE, SKOLEBESTYRELSESFORMÆND, LÆRERE OG ELEVER	91
BILAG 1: TABELLER VEDR. OPLYSNINGER FRA SKOLECHEFER, PPR-LEDERE OG SKOLEFORVALTNINGER	92
BILAG 2: TABELLER VEDR. OPLYSNINGER FRA SKOLELEDERE, SKOLEBESTYRELSESFORMÆND, LÆRERE OG ELEVER	100
BILAG 3: TABELLER VEDR. KVANTITATIVE REGISTERDATA	172
REFERENCER	182

Forord

Denne rapport udgør en redegørelse for status for inklusionsprocessen i tolv danske kommuner pr. marts 2013. Den samlede undersøgelse, der går under navnet 'Dokumentationsprojektet', løber i tre år og blev givet til et konsortium bestående af Aarhus Universitet og SFI den 16. januar 2013, og der har derfor været meget kort tid til at få indsamlet og behandlet de nødvendige data, bl.a. fordi der i den korte periode indgik både en vinterferie, en påskeferie og en influenzaepidemi. De udvalgte kommuner har ikke desto mindre alle stillet positivt op til et samarbejde, men det viste sig, at indsamlingen af data fra skoleledere, skolebestyrelsesformænd, lærere og elever blev påvirket af en meget kort tidsramme for indtastning, forhandlinger om overenskomst, og besvarelsesprocenterne er derfor under det, der kunne ønskes.

Rapporten er udarbejdet af seniorforsker Siddhartha Bavistar, SFI, postdoc Camilla Brørup Dyssegaard, AU, professor Niels Egelund, AU, seniorforsker Mette Lausten, SFI, og professor Susan Tetler, AU. Susan Tetler har været projektleder, mens Niels Egelund har været kontaktperson.

Ud over forfatterne til denne rapport har forskningsassistent Hilde Ulvseth, AU, ph.d.-stipendiat Charlotte Riis Jensen, AU, arbejdet med transskription af interview, lektor Anne Morin, AU, og lektor Lotte Hedegaard-Sørensen, AU, har været projektdeltagere, og studentermedhjælp Sigrid Trier Grønfeldt, SFI, har udtrukket og bearbejdet de kvantitative registerdata, der var til rådighed.

Sidst, men ikke mindst skal lyde en tak til de medvirkende skolechefer, PPR-ledere, skoleledere, lærere og skolebestyrelsesformænd, der under stort tidspres har leveret særdeles nyttige informationer for undersøgelsen.

*Susan Tetler
Maj 2013
Projektleder*

Sammenfatning

Denne første rapport over inklusionsprocessen i Danmark baserer sig på undersøgelser i 12 kommuner, der dækker et bredt spektrum af den variation, der findes i de 98 danske kommuner. Der er storbykommuner, forstadskommuner, omegnskommuner og landkommuner. Der er velstillede kommuner og kommuner med et relativt lavt socioøkonomisk niveau. Der er kommuner med en høj grad af satsning på offentlig service, herunder skoleområdet, og der er kommuner, hvor der er udfordringer med at tilbyde fx folkeskolens minimumstimetal. Der er kommuner, hvor man ikke har rørt nævneværdigt ved skolestrukturen, og kommuner, der er gået hårdt til værks.

Analyse af data fra kommunerne samt fra skolechefer og PPR-ledere viser, at kommunerne i skoleåret 2009/10 var kendetegnet ved en forskellig inklusionsgrad forstået som andelen af elever inkluderet i folkeskolens almindelige klasser. Nogle relativt få har haft en høj grad af inklusion, mens andre har ligget i bunden af landsgennemsnittet. Der er også store forskelle i andelen af ressourcer anvendt til elever med særlige behov, fra 14 pct. til 50 pct. med et gennemsnit på 30 pct., når man medregner beløb til inklusionsindsatser.

Der er da også store forskelle den måde, hvorpå man har grebet inklusionsprocessen an. Nogle kommuner har været meget tidligt i gang, og de har typisk også iværksat forudgående programmer for kompetenceudvikling, før inklusionen er sat i gang. I de kommuner, der er gået i gang senere, er kompetenceudvikling og organisatoriske ændringer nærmest gået hånd i hånd. Der er ingen kommuner, der ikke har søgt at give personalet kompetenceløft. Det almindelige billede er, at man har haft et relativt kortvarigt forløb for samtlige medarbejdere og derudover har uddannet et korps af vejledere. De kommuner, der har været tidligst i gang, er kendetegnet ved at have et højt generelt ressourceforbrug og/eller en dynamisk ledelse, hvor PPR spiller en særlig rolle som den instans, der skal rådgive og vejlede om inklusion. De kommuner, som er kommet relativt sent i gang, er generelt kendetegnede ved at være blandt kommunerne med de største udfordringer. Her ses meget drastiske ændringer af skolestruktur med nedlæggelse og sammenlægning af skoler og i et enkelt tilfælde total nedlæggelse af samtlige specialklassetilbud.

Selv hvor inklusionsprocessen har været mest omfattende, er den dog fulgt af, at man har ladet ressourcer følge med over i den almene undervisning. Nogle steder har man ligefrem relativt set tilført ressourcer. Det er i det hele taget et gene-

relt billede, at økonomiske incitamenter sammen med den lovbundne nydefinering af specialundervisning fra 2012 spiller en meget stor rolle for, at inklusionsprocessen er kommet så vidt, som det faktisk er dokumenteret i denne undersøgelse, fra 93,1 pct. i 2010 til 94,9 pct. i 2013. Det er dermed lykkedes at vende den tendens til stigende eksklusion, der har været til stede fra midt i 1990'erne, og som for alvor tog fart fra 00'erne med en yderligere stærk vækst efter strukturreformen i 2007. Det nævnes også af skolecheferne, at der i nogle kommuner, især landkommuner med mange små skoler, har været en eksklusionskultur støttet af ønsker om specialiserede tilbud til elever med faglige og sociale vanskeligheder parret med manglende overblik over økonomien. Eksklusion er blevet belønnet. Lærerne og deres klasser og skolelederne er sluppet af med vanskelige elever, og tendensen er blevet støttet af en fejlfindingskultur på PPR samt retskrav på den specialpædagogiske bistand. Det er karakteristisk, at ingen har protesteret over den øgede segregering, og man har først efter undersøgelsen 'Specialundervisning i folkeskolen – veje til en bedre organisering og styring' (Deloitte, 2010) har fået øje på udgiftsniveauet.

Hvor man ikke decideret har nedlagt specialtilbud, har man næsten alle steder søgt at ændre segregeringstraditioner ved at undgå henvisning af de yngste elever til specialtilbud og i nogle tilfælde også søgt at hjemtage elever ved at lade ressourcer tilgå den almindelige klasse.

Fællesskab om og ejerskab til inklusion er søgt sikret på mange forskellige måder, og i de fleste kommuner er der ydet en stor indsats for at få skoleledere, skolebestyrelser, lærere og forældre med. Det er dog klart, at jo længere væk man kommer fra forvaltningerne, des sværere er det, og nogle lærere og forældre har været svære at få med på ideen, og der er også en del eksempler på forældreklager. Langt de fleste kommuner har også produceret informationsmateriale, der oplyser om ideerne og fordelene ved inklusion. Der har været bekymringer over, om forældre til almenelever ville protestere og eventuelt sætte deres børn i frie skoler, en risiko, der ikke kan undervurderes i de kommuner, der netop har en høj friskoleprocent. Der er dog ikke væsentlige tegn på, at dette har materialiseret sig.

PPR spiller en væsentlig rolle i inklusionsbestræbelserne, og flere skolechefer og PPR-ledere udtrykker, at der synes at være et klart behov for anderledes kompetencer i bemandingen end de traditionelt psykologiske. Man efterspørger på skolerne personer, der har en didaktisk vinkel i deres rådgivning. De mest yderligtgående eksempler er fra nogle store skoler, der hellere vil købe deres service selv end skulle betale for den gennem PPR. Det ser ud til, at en del psykologer stadig har deres professionsideal i fejlfinding og udredninger. Noget tyder også på, at der er en ændring på vej i retning af, at PPR-leder vælges blandt ikke-psykologer. Et an-

det problem er PPR's forvaltningsmæssige placering, hvor en fundering i andet end skoleforvaltningen synes at give vanskeligheder, fordi der er et forskelligt syn på, hvad den optimale opgaveløsning er, ligesom det kan udfordre samarbejdet mellem skolechef og PPR. Visitationsprocesserne har fået mindre betydning ved overgang til, at skoler i høj grad selv skal finansiere specialtilbud, men de kan stadig give anledning til, at PPR føler sig distanceret. Endelig gælder, at PPR's placering som en central eller decentral enhed tæt på rummer både fordele og ulemper. En placering tæt på skolerne øger skolernes føling af nærvær, men til gengæld udtyndes PPR's faglige miljø, og en meget tæt placering kan også bevirke, at det armslængdeprincip, der kan være vigtigt i rådgivning, ikke er til stede. Der er endnu ikke tale om, at PPR er blevet 100 pct. efterspørgselsstyret.

Der er i forbindelse med undersøgelsen defineret seks inklusionsindikatorer: Startår for inklusionsprocessen. Grad af fælles værdigrundlag på forvaltningsniveauet. Grad af kompetenceudvikling. Grad af økonomiske incitament. Kvalitet af samarbejdet mellem skoleforvaltning og PPR. Ændring i inklusionsprocenten fra 2010 til 2013. Det gælder om disse, at de først og fremmest skal tjene som baseline for de næste to undersøgelsesrunder.

Hvad angår de kvantitative spørgeskemabesvarelser fra skoleledere, skolebestyrelsesformænd, lærere og elever gælder, at analyserne indtil videre bygger på et relativt spinkelt datagrundlag, og der kan derfor kun være tale om at der udledes tendenser, og det skal understreges, at undersøgelsen i sit design ikke kan beskrive egentlige årsag-virkningsforhold.

En meget lille andel af skolelederne vurderer, at lærerne i høj grad har et incitament til at inkludere elever med særlige undervisningsbehov i klassen. Samstemmende vurderer en lille andel af lærerne, at de har et incitament til at inkludere elever med særlige behov i klassen.

De fleste skoleledere (85 pct.) siger, der er afholdt en pædagogisk dag om inklusion i indeværende skoleår, mens det kun er en tredjedel af lærerne, der siger, at de har deltaget i en pædagogisk dag om inklusion i indeværende skoleår. Samtidig svarer over halvdelen af lærerne, at de slet ikke eller kun i mindre grad føler sig rustet til at håndtere de udfordringer, der er forbundet med inklusion. I forhold til inklusionsindikatorerne viser sammenhængsanalyserne, at hvis inklusionsprocessen er startet tidligt, og hvis graden af fælles værdigrundlag på forvaltningsniveau er høj, så har en større andel af lærerne fået tilbudt kompetenceudvikling. I denne forbindelse er det dog bemærkelsesværdigt, at det blot er under 10 pct. af lærerne, der føler sig fagligt rustet til at håndtere de udfordringer forbundet med inklusion, som de møder i hverdagen.

Generelt er der større opbakning til inklusionsmålsætningen blandt skolelederne end blandt lærerne. Jo tidligere inklusionsprocessen er sat i gang i kommunen, jo større er opbakningen blandt forældre til børn med særlige behov, set fra både skolelederens og skolebestyrelsesformandens perspektiv.

Den generelle trivsel blandt elever i folkeskolen ser ud til at være høj. Langt de fleste elever i 2. og 8. klasse synes at trives godt i skolen. Dog trives 8. klasses eleverne lidt bedre end 2. klasses eleverne. Da trivselsmålingen i denne rapport er baseret på en meget lille svarprocent, kan den kun betragtes som en foreløbig baseline-måling, og der er på nuværende tidspunkt ikke et tilstrækkeligt grundlag for konklusioner på området i forhold til inklusionsindikatorerne.

Generelt viser den inklusionsindikator, der vedrører startåret for inklusionsprocessen i kommunen sig at give de fleste resultater i forhold til både skoleledernes og lærernes vurdering af inklusionsprocessen. Som i så mange andre projekter med ændringsprocesser synes der at være en vis indkøringsperiode, før ændringerne mod øget inklusion i folkeskolen slår igennem ud i alle led af organisationen.

I de to kommende undersøgelsesrunder i 2014 og 2015 forventes at kunne gives langt klarere resultater.

Indledning

Af Susan Tetler og Niels Egelund

Regeringen gennemførte i 2010 i samarbejde med KL og Finansministeriet en analyse af folkeskolens specialundervisning (Deloitte, 2010).

Undersøgelsen blev gennemført som en repræsentativ undersøgelse i 12 kommuner og kortlagde aktiviteter og ressourceforbrug. Den indeholdt endvidere en analysedel, der pegede på sammenhænge mellem kommunernes styring og organisering og andelen af elever, der inkluderes i den almindelige undervisning.

På baggrund af undersøgelsen pegede en arbejdsgruppe med repræsentanter fra Finansministeriet, KL og Ministeriet for Børn og Undervisning på en række anbefalinger, der kan understøtte målsætningen om inklusion. En af de centrale anbefalinger var en ny afgrænsning af specialundervisningsbegrebet.

Som opfølgning på undersøgelsens anbefalinger blev det i kommuneaftalen for 2011 aftalt, at regeringen skulle gennemføre en lovændring, der klart afgrænser specialundervisning, og at kommunerne skal anvende inklusionsfremmende styringsmodeller, gøre PPR mere efterspørgselsstyret og arbejde strategisk med lærernes kompetenceudvikling for at opfylde målsætningen om inklusion.

Lovændring om inklusion af elever i den almindelige undervisning

Regeringen har i foråret 2012 med bred tilslutning i Folketinget gennemført en ændring af folkeskoleloven, der afgrænser specialundervisning til at være undervisning i specialskoler og specialklasser samt undervisning i den almindelige folkeskole, hvor eleven får støtte i mindst ni ugentlige timer.¹

Lovændringen giver kommunerne mulighed for større fleksibilitet i forbindelse med at tilrettelægge en inkluderende undervisning.

---

¹ Jf. LOV nr. 379 af 28. april 2012 om ændring af lov om folkeskolen, lov om friskoler og private grundskoler m.v. og lov om folkehøjskoler, efterskoler, husholdningsskoler og håndarbejds-skoler (frie kostskoler)(Inklusion af elever med særlige behov i den almindelige undervisning og tilpasning af klagereglerne til en mere inkluderende folkeskole m.v.).

Aftale om kommunernes økonomi for 2013

Regeringen og KL har i Aftale om kommunernes økonomi for 2013 (ØA13) aftalt konkrete målsætninger for en succesfuld omstilling til inklusion. Målsætningerne omfatter andelen af elever, der inkluderes i den almindelige undervisning, det faglige niveau og elevernes trivsel.

Parterne vil i den forbindelse have fokus på kompetencer, inklusionsfremmende styringsmodeller og opbakning til inklusion.

Det fremgår af aftalen, at der skal ske en årlig afrapportering af status på omstillingen til øget inklusion, og omstillingen skal foreløbig følges over tre år. I den forbindelse gennemføres en tilbagevendende repræsentativ undersøgelse i 10-12 udvalgte kommuner. Data om supplerende undervisning skal indgå i undersøgelsen.

Forud for ØA13 har en tværministeriel arbejdsgruppe med repræsentanter fra Finansministeriet, KL og Ministeriet for Børn og Undervisning udarbejdet en rapport med oplæg til en dokumentationsmetode. Rapporten indeholder blandt andet bud på mulige målepunkter i forhold til en vellykket inklusionsindsats og en bruttoliste over mulige indikatorer.

Arbejdsgruppen kom på baggrund af en kortlægning af de eksisterende datakilder på inklusions- og specialundervisningsområdet, som indberettes af skolerne til Danmarks Statistik og UNI-C, med et forslag til en bruttoliste af data, som kan dokumentere omstillingen til øget inklusion i alle landets kommuner.

Arbejdsgruppen pegede dog på, at det ikke er muligt gennem udgiftsdata, elevdata eller data, som knytter sig til lærernes ressourceforbrug, fuldt ud at følge indholdsmæssigt op på den omstilling, som i øjeblikket finder sted i kommunerne. En opfølgning på inkluderende styringsmodeller, visitationsprocesser, organisering af PPR m.fl. må derfor tage udgangspunkt i andre kilder end de eksisterende datakilder.

Arbejdsgruppen foreslog, at der gennemførtes en årlig supplerende, kvalitativ undersøgelse i 12 udvalgte kommuner, hvor der ses på kommunernes omstillingsproces i retning af øget inklusion. Undersøgelsen skal følge udviklingen i repræsentativt udvalgte kommuner med henblik på at følge op på målepunkter, som ikke kan belyses gennem statistiske og økonomiske data.

Der blev peget på følgende fokuspunkter:

- Styringsmodeller i kommunerne (økonomiske incitamenter til inklusion)
- Organisering af PPR
- Visitationsprocessen

- Kompetencer (kompetenceudvikling, brug af ressourcepersoner og PPR mv.)
- Pædagogiske metoder til inklusion
- Opbakning til inklusion.

Arbejdsgruppen foreslog, at der efter tre år gennemførtes en undersøgelse med det formål at analysere sammenhængene mellem kommunernes indsatser og elevernes faglighed, trivsel og overgang til ungdomsuddannelserne med henblik på at kvalificere effekten af de inkluderende metoder.

Aftalen om dokumentation af kommunernes omstilling til øget inklusion i ØA13 bygger på arbejdsgruppens rapport.

Opfølgning på aftalen om dokumentation af kommunernes omstilling

Som opfølgning på ØA13 har Finansministeriet, KL og Ministeriet for Børn og Undervisning aftalt, at afrapporteringen på landsplan skal ske gennem den sædvanlige dataindsamling med udgangspunkt i fokuspunkterne fra arbejdsgruppens rapport. Afrapporteringen på landsplan vil blive gennemført af arbejdsgruppen på baggrund af data fra UNI-C og Danmarks Statistik.

Afrapportering vedrørende fokuspunkterne, herunder supplerende undervisning, skal ske ved den anbefalede tilbagevendende repræsentative undersøgelse i 12 kommuner.

Opgavens formål

Opgaven med at gennemføre den tilbagevendende, repræsentative undersøgelse i 12 kommuner blev efter licitation givet til et konsortium bestående af Aarhus Universitet og SFI. Formålet med undersøgelsen er at belyse kommunernes omstillingsproces i lyset af de ændrede rammer for inklusionsindsatsen, herunder hvordan de udvalgte kommuner pædagogisk og styringsmæssigt har håndteret omstillingen til øget inklusion. Dermed er formålet at give et repræsentativt indtryk af, hvordan kommunerne arbejder med målsætningerne for en succesrig omstilling, og hvordan det går med fokuspunkterne. De årlige afrapporteringer skal indgå i den politiske opfølgning på omstillingen til øget inklusion som del af aftalerne om kommunernes økonomi.

Den afsluttende analyse efter tredje dataindsamlingsrunde har til formål at sammenholde og analysere de forskellige kommuners inklusionsindsats med de målsætninger, som regeringen og KL har opstillet. Dermed er formålet med den

afsluttende analyse at bidrage med viden om, hvilke pædagogiske og styringsmæssige tilgange, som har den største effekt på fx læring og trivsel. Den afsluttende analyses resultater skal ses i lyset af effektiv anvendelse af ressourcer.

Undersøgelsen har skullet være i overensstemmelse med den forståelse af inklusion, som ligger til grund for regeringen og KL's aftale om øget inklusion i folkeskolen, fremsat i aftalen om kommunernes økonomi i 2013. Dette indebærer, at succesrig inklusion indbefatter, at færre elever henvises til specialskoler og specialklasser, at elevernes faglige niveau forbedres, og at elevernes trivsel fastholdes. Der henvises i øvrigt til forarbejderne til lov nr. 129 "Inklusion af elever med særlige behov i den almindelige undervisning og tilpasning af klagereglerne til en mere inkluderende folkeskole".

Indhold og metode

Undersøgelsen består af tre tilbagevendende undersøgelser i 2013, 2014 og 2015, hvoraf nærværende rapport rummer de resultater fra 2013, der har været mulige at fremskaffe inden for den tidsramme, der har været til rådighed. Den årligt tilbagevendende undersøgelse indeholder en kortlægning af kommunernes omstillingsproces til en øget inklusion samt en beskrivelse af udviklingen i de landsdækkende registerdata i de kommuner, der deltager i undersøgelsen.

Undersøgelsen har skullet dække et repræsentativt udsnit af eleverne i folkeskolen. Der er derfor foretaget et nøje udvalg af de 12 kommuner, og inden for disse har vi inddraget alle skoler og udtaget elever og forældre fra skolernes 2. og 8. klasse. Netop de to klassetrin er valgt, fordi en væsentlig del af inklusionen kunne antages at bestå i, dels at elever ikke længere blev visiteret til specialtilbud inden for de første skoleår, dels at elever inde i skoleforløbet blev hjemtaget.

Årligt tilbagevendende kortlægning

Kortlægningen af det repræsentative udsnit af kommunerne skal via kvalitative og kvantitative indsamlingsmetoder beskrive følgende fokuspunkter, der på forskellig vis er dækket ind ved de respektive respondentgrupper:

- Inklusionsfremmende styringsmodeller
- Kompetencer
- Opbakning til inklusion
- Fastholdelse af elevernes trivsel

- Supplerende undervisning.

Afsluttende, tværgående analyse

Undersøgelsen skal afsluttes med en tværgående analyse af kommunernes omstilling til øget inklusions betydning for de opstillede målsætninger for en øget inklusion i folkeskolen.

Regeringen og kommunerne er enige om følgende målsætninger:

- Andelen af elever, der skal inkluderes i den almindelige undervisning, øges. Målet er således, at andelen af elever i almindelig undervisning i 2015 er forøget fra 94,4 pct. til 96,0 pct. af det samlede elevtal i folkeskolen.
- Andelen af elever, der får karakteren 2 eller derunder i læsning, retstavning og matematisk problemløsning i 9. klasses afgangsprøve, skal være reduceret i 2015 og reduceres yderligere frem mod 2018.
- Elevernes trivsel fastholdes i takt med omstillingen til øget inklusion.

Analysen skal i den forbindelse afdække, hvilken betydning udviklingen i temaerne i kortlægningerne har for kommunernes segregeringsgrad samt elevernes faglige resultater (afgangsprøver) og trivsel.

Følgende data fra den ordinære dataindsamling skal endvidere indgå i grundlaget for analysen:

- Nationale test: Resultater fra national præstationsprofil i dansk og matematik
- Overgang til ungdomsuddannelse.

Der bliver lagt vægt på, at den afsluttende analyseundersøgelse kan bidrage til generaliserbar viden, og der vil derfor blive samlet data ind om en lang række identiske spørgsmål i tilknytning til den tilbagevendende undersøgelse. Det er endvidere et centralt element, at der inddrages data om kommunernes ressourceforbrug for de givne indsatser.

Udvalg af kommuner og beskrivelse af dataindsamlingsprocedurer vil blive gennemgået i de respektive afsnit af rapporten.

Rapporten er delt op i to dele, en del som vedrører data fra skolechefer, PPR og skoleforvaltninger, og en del som vedrører data fra skolebestyrelsesformænd, skoleledere, lærere og elever. Tiden har ikke tilladt en samordning af resultaterne,

og en sådan vil ske, når der foreligger data vedrørende nationale test og data fra forældre.

DEL I: DATA FRA SKOLECHEFER, PPR-LEDERE OG SKOLEFORVALTNINGER

De 12 kommuner i undersøgelsen

Af Niels Egelund og Susan Tetler

Valg af kommuner

Der er til brug for dokumentationsprojektet udvalgt 12 kommuner, der kan antages at have en repræsentation for de forskelle, der er mellem kommuner i hele landet, således at de kan levere generaliserbar viden for Danmark.

Der er valgt fire kommuner, som er bykommuner, og otte kommuner, der er landkommuner. De fire bykommuner er valgt blandt kommuner, der stort set kun har bymæssig bebyggelse. De otte landkommuner er valgt blandt kommuner med mindre byer og et stort opland. Det samlede udvalg har skullet dække Sjælland, Fyn og Jylland, og der er sket et valg, så der er en ligelig fordeling af byer med "blåt" flertal og "rødt" flertal i kommunalbestyrelsen. Valget af kommuner har skullet rumme segregeringsprocenter både over og under, hvad man kunne forvente ud fra kommunernes socioøkonomiske baggrund, idet der dog er valgt nogle få kommuner med høj segregeringsgrad, uden at det påvirker repræsentativiteten væsentligt. Med hensyn til segregeringsprocenter gælder i øvrigt, at de syv største bykommuner i Danmark alle ligger under gennemsnittet. Segregeringsprocenter anvendt i forbindelse med valget er taget fra KREVI (2011), Bilag 1.

Kommunerne i undersøgelsen er anonyme og betegnes med et bogstav. Hver enkelt kommune er dog blevet bekendt med, hvilket bogstav kommunen er tildelt. Anonymiseringen er sket, da der i forbindelse med inklusionsprocessen indgår en kompleks række af politiske, administrative, personalemæssige og pædagogiske overvejelser, ligesom processen kan være mere eller mindre velforberedt, og vi har ikke ønsket at sende oplysninger om navngivne kommuner ud i offentligheden.

Formålet med undersøgelsen er at give et bredt billede af, hvad der foregår, samt at give kommunerne mulighed for at lære af hinanden.

Undersøgelsesmetoder

I undersøgelsen i kommunerne er der dels anvendt kvalitative metoder, dels kvantitative metoder. De kvalitative metoder er anvendt, hvor der ikke forud kunne defineres kategorier eller parametre, der gjorde en forlods operationalisering mulig. Som eksempel kan nævnes økonomiske incitamenter til inklusion, hvor stort set alle kommuner anvender forskellige metoder, der består i kombinationer af centrale og decentrale modeller, som først har kunnet afdækkes, efter at der er gennemført interview med skolechefer (eller forvaltningsmedarbejdere med denne funktion).

Efter at de kvalitative undersøgelser i alle 12 kommuner i foråret 2013er gennemført, er der sket en kvantificering på et antal parametre, der vil kunne gøre en sammenligning mellem kommuner og en sammenligning over de tre år mulig. Man må forvente, at der løbende kan ske ændringer i kommunernes praksis over de tre år, og der gennemføres derfor nye, kvalitative undersøgelser ved interview med skolechefer og PPR-ledere i de næste to år. Fordelen ved de kvalitative metoders anvendelse i forbindelse med projektet er, at der er en interaktion mellem interviewer og respondent, som har givet mulighed for uddybelse og begrundelse af svar, ligesom det er muligt at afdække både manifesterede og latente holdninger og motiver, der ikke kan undgå at være et led i såvel skoleforvaltningernes som PPR-enhedernes strategier og omlægninger af praksis.

De kvantitative metoder er blevet anvendt, hvor der forlods har kunnet ske en sikker operationalisering af spørgsmål og emnekredse, og hvor der allerede foreligger data i offentlige registre, fx UNI-C eller Danmarks Statistik, eller hvor kommuner og skoler kan levere data, der allerede er kvantitative, fx antal af elever i forskellige foranstaltninger. Det skal i den forbindelse nævnes, at der er brugt kvantitative metoder overalt, hvor det overhovedet er muligt, herunder kvantificering af kvalitative data, for at opnå det sikrest mulige sammenligningsgrundlag.

kvalitative interview er der brugt en blanding af semistrukturerede og strukturerede metoder for at sikre, at der sker en maksimalt sammenlignelig indsamling af oplysninger. De semistrukturerede metoder er blevet anvendt, hvor der forlods var en relativt beskedent viden om, hvordan kommuner eller skoler agerer, fx hvilke pædagogiske metoder eller former for kompetenceudvikling kommuner og skoler bruger til inklusion. De strukturerede metoder er anvendt, hvor det kunne forudsiges med stor sandsynlighed at være nogle ganske bestemte fremgangsmåder

eller principper, fx hvilke ressourcer der er tilgængelige og kan anvendes af lærerne i tilrettelæggelsen af inklusionsarbejdet. I forbindelse med brugen af kvalitative metoder er der både blevet nedskrevet noter i spørgeark og foretaget lydoptagelser, som er transskriberet for at sikre data. Analysemetoden har fortrinsvis været en afsøgning af temaer, dvs. forhold, der går igen på tværs af kommuner eller skoler, og hvor det har kunnet lade sig gøre, er der som nævnt foretaget en kvantificering af oplysningerne fra de tematiske områder.

Præsentation af resultater

I det følgende startes der med at give nogle brede portrætter af kommunerne, der giver læserne mulighed for at få et overordnet billede af de processer, kommunerne har været igennem.

Der startes med nogle skematiske, kvantitative basisoplysninger om kommunens størrelse og urbaniseringsgrad, antallet af folkeskoler, frie skoler, specialklasser og specialskoler, som det ser ud i marts 2013. Størrelse defineres i tre kategorier af hensyn til anonymiteten. En lille kommune er på under 30.000 indbyggere, en mellemstor kommune er på mellem 30.000 og 70.000 indbyggere, og en stor kommune er på over 70.000 indbyggere.

Derpå følger andelen af elever i frie skoler i kommunen, igen gældende for marts 2013.

Videre følger udgiften pr. elev i 2012, således som den optræder i www.kommunefakta.dk, der suppleres med en angivelse af, hvor meget den faktiske udgift i 2008 afveg fra, hvad kommunens socialøkonomiske indeks tilsiger. Når året 2008 er valgt, er det, fordi det er det eneste år, hvor der findes en offentligt tilgængelig beregning, der i øvrigt blev foretaget på foranledning af Skolens rejsehold. Det vurderes, at forskellen i faktisk og forventet udgift er en god indikator for en kommunes ressourcetildeling til skolen, idet den dog vil være en del påvirket af kommunens skolestruktur, om der fx er mange små skoler. I teksten er udgiftsniveauet dog af hensyn til anonymiteten angivet i tre intervaller som henholdsvis lavt (51.000 til 57.499 kr. pr. elev), middel (57.500 til 62.999 kr. pr. elev) og højt (63.000 til 80.000 kr. pr. elev).

Det angives dernæst med udgangspunkt i KREVI (2011), hvad inklusionsprocenten var i skoleåret 2009/10, og hvor meget den ligger over eller under, hvad der skulle forventes ud fra kommunens socialøkonomiske indeks i 2008, og dette følges af en angivelse af inklusionsprocenten i marts 2013 suppleret med tal om ændringen fra 2010 til 2013. Tal fra 2013 stammer fra det skema om administrative oplys-

ninger, der er indgået som supplement til interviewene i kommunerne, og de sammenholdes med målsætningen om 96,0 pct. i 2015.

Endelig indgår kommunens socialøkonomiske indeks for 2012, der også er taget fra www.kommunefakta.dk. Ved socialøkonomisk indeks forstået nøgletal, som måler kommunens relative udgiftsbehov i forhold til andre kommuner på basis af en række socioøkonomiske kriterier, der indgår med forskellig vægt i beregningen. Det er kriterier som f.eks. 'Antal 20-59-årige uden beskæftigelse' og 'Antal psykiatriske patienter'. Den præcise definition kan findes i Økonomi- og Indenrigsministeriets publikation 'Kommunal Udligning og Generelle Tilskud 2008', side 40. En værdi over 1 betyder, at kommunen har et relativt større udgiftsbehov i forhold til gennemsnittet af kommunerne, imens en værdi lavere end 1 betyder et relativt lavere udgiftsbehov i forhold til gennemsnittet. Den opnåede Inklusionsprocent i 2013 og målet for 2015 sammenholdes med det socialøkonomiske indeks, idet det naturligvis må være sådan, at forskellige kommuner i forskellig grad vil kunne skulle leve op til gennemsnitstallet. Socialøkonomisk velstillede kommuner vil således skulle ligge væsentligt over 96 pct., mens dårligere stillede kommuner vil skulle ligge under 96 pct. for at nå gennemsnittet.

Efter de skematiske, kvantitative basisoplysninger følger korte redegørelser for de processer, kommunen har været igennem. Formålet er at få dannet et billede, en kommunal forvaltning vil kunne identificere sig med. Først dækkes resultater fra interview med skolechef, dernæst fra interview med PPR-leder.

Oplysningerne har følgende indhold:

- Skoleforvaltning
  - Tidspunkt for inklusionsprocessens start, herunder hvilke tidlige tiltag, der har været gjort før lovgivningsarbejdet om inklusion
  - Oplysninger om kommunens definition af inklusion og anvendelse af inklusionsstrategier
  - Arbejde med at tilpasse kapaciteten i kommunens specialtilbud
  - Brug af inklusionsfremmende incitamenter
  - Kompetenceopbygning
  - Udfordringer og oplevelse af at "være på rette vej".
- PPR
  - Organisering af PPR og eventuelle ændringsprocesser
  - Udfordringer for PPR
  - Kommunens visitationsproces.

Efter de brede kommuneportrætter følger tabeller med angivelse af de kvantitative oplysninger fra skolechefer, PPR-ledere og kommunernes forvaltninger. Oplysninger fra skolechefer og PPR-ledere angives af fortrolighedsgrunde som gennemsnit for alle 12 kommuner. Det er således ikke sådan, at skolechefen kan identificere, hvad PPR-lederen har svaret og omvendt. Hvad de administrative oplysninger angår, findes tabeller, hvor der foroven er en gennemsnitsfordeling for kommunen og dernæst en angivelse for hver af de 12 kommuner.

Kommuneportrætter

Af Camilla Brørup Dyssegaard og Niels Egelund

Kommune A

Kommune A er en mindre bykommune med 8 folkeskoler, 0 frie skoler, 20 specialklasser og 2 specialskoler. Andelen af kommunens elever i frie skoler er 7,0 pct. Udgiften pr. elev i 2012 ligger i den højeste tredjedel. For 2008 blev udgiften pr. elev opgjort til at være ca. 1.400 kr. lavere, end kommunens socialøkonomiske indeks tilsiger. Den inkluderede andel i skoleåret 2009/10 var 94,2 pct., hvad der var 1,8 procentpoint lavere end ventet ud fra socialøkonomisk indeks i 2008. I 2013 er den inkluderede andel 94,4 pct., hvad der er 0,2 procentpoint højere end i 2010. Kommunen ligger dermed 1,6 procentpoint under den ambition (96,0 pct.), der er udtrykt som gennemsnit for Danmark i 2015, og da kommunen har et socialøkonomisk indeks på 0,47² betyder det, at kommunen i princippet bør have en ganske tydeligt højere inklusionsprocent end gennemsnittet.

Skoleforvaltning

Kommunen har i 2011 vedtaget en overordnet definition af inklusion, som dækker hele 0-18-års området. Det er et politisk indsatsområde, som har ført til en ny skolepolitik med fire indsatsområder, hvor det ene er inklusion og fællesskab. Hermed forstås, at det at være en del af et fællesskab er en grundsten for læring, og man ønsker med en inkluderende tilgang at rumme alle kommunens børn i deres nærområde. Samtidig indgår som et yderligere element fokus på trivsel og undervisningsmiljø, hvor der sikres gode forhold for læring, afskaffelse af drilleri og mobning og sikring af elevernes medbestemmelse.

Ud over den overordnede definition af inklusion har de enkelte skoler udarbejdet deres egne inklusionsstrategier. Der sættes mål for et år ad gangen, og måle-

---

² Det er kriterier som f.eks. 'Antal 20-59-årige uden beskæftigelse' og 'Antal psykiatriske patienter'. Den præcise definition kan findes i Økonomi- og Indenrigsministeriets publikation 'Kommunal Udligning og Generelle Tilskud 2008', side 40. En værdi over 1 betyder, at kommunen har et større udgiftsbehov relativt til gennemsnittet af kommunerne, imens en værdi lavere end 1 betyder et lavere udgiftsbehov relativt til gennemsnittet.

ne evalueres af skoleleder, forvaltning og på politisk niveau, og der justeres på mål og indsatsområder fremadrettet i skolepolitikken.

Kommunen får endvidere støtte af ministeriets rådgivningsteam på både skole- og dagtilbudsområdet med hensyn til opstart af processen og opstilling af konkrete mål for arbejdet. I samarbejde med rådgivningsteamet er der ved at blive udarbejdet en kortlægning af, hvordan lærere og pædagoger oplever arbejdet, så der skabes en overordnet sammenhæng mellem idealer og praksis. På baggrund af denne kortlægning etableres et kompetenceudviklingsforløb for det kommende skoleår.

Ejerskab til inklusion blandt medarbejdere og forældre søges skabt ved, at skoleudvalget møder skolebestyrelser, lærere og elever en gang om året.

Der er ikke arbejdet strikt på at tilpasse kapaciteten i kommunens specialtilbud, men byrådet besluttede, at man ville etablere en gruppeordning på hver af de seks folkeskoler med hver sin specialisering, og man prøver at inddrage elever fra eksterne tilbud i disse ordninger i den udstrækning, det giver mening for børnene. De fem gruppeordninger er fuldt integrerede i skolernes midte, mens en for børn med brug for afskærmning ligger "i baghaven".

Indsatser og ressourceforbrug til supplerende undervisning og anden faglig støtte til enkeltelever er decentraliseret til de enkelte skoler, der også bestemmer, hvorledes de vil anvende inklusionsfremmende initiativer. Skoler i de mest belastede områder får endvidere en ekstra basistildeling.

I skoleåret 2011/12 har kommunen haft stort set hele det pædagogiske personale på et generelt 6-timers indføringskursus i inklusion. Endvidere har kommunen uddannet 60 inklusionsagenter med baggrund som både lærere, skolepædagoger og ledere, kurset var af 30 timers varighed. Det er et krav, at mindst én leder fra hver skole har fået en sådan uddannelse. I 2012/13 får inklusionsagenterne et 20-timers kursus om deres roller/supervision/rådgivning ude i de enkelte klasser. Hver eneste medarbejder på skolerne har endvidere fået et 5-timers kursus, som de enkelte skoler selv har haft råderum over i forhold til deres egne inklusionsstrategier. Brugen af kompetencer fra specialklasser og specialskoler er et af målene for indsatsområderne i skolepolitikken.

Kommunen har etableret et videnscenter, og det består af to klasselokaler på en skole, hvor også skolebibliotek og it-konsulent findes. I videnscenteret inddrages faglige fyrtårne omkring fx læsevejledning, så man ikke nødvendigvis behøver lærerne på dyre eksterne kurser. Det er et mål, at der oprettes en digital vidensportal, som lærere kan benytte.

Der har hidtil ikke været politisk vilje til at give økonomiske incitamenter til inklusion, men fra 2014 vil det blive introduceret.

Man føler i kommunen, at man er på rette vej. Der er sket en reduktion i antallet af indstillinger til specialpædagogisk bistand, og man oplever, at usikkerheden hos mange forældre er dæmpet, ligesom mange er glade for ikke at skulle transporteres langt for at komme i skole. Man erkender, at det tager tid at ændre holdninger, og det gjorde det også svært at skulle starte inklusionsprocessen med en pulje på ½ mio., når kommunen samtidig skulle spare 100 mio. på hele sit budget, og det udfordrede forståelsen hos mange lærere.

PPR

Pr. 1. januar 2011 blev der foretaget en større organisationsændring i den kommunale forvaltning. PPR, der tidligere havde ligget i Børne- og Ungeafdelingen, der havde basis i det sociale regi, blev opdelt i to dele, hvoraf den ene del blev placeret i skoleforvaltningen, hvilket var en udfordring for personalet, da de havde været glad for deres tidligere organisering. Psykologerne havde indtil delingen arbejdet meget selvdefinerende, hvor de i skoleforvaltningen havde fået mere kontante retningslinjer for deres arbejde. PPR har ikke spillet en aktiv rolle i forbindelse med omstillingen til inklusion.

Ændringsprocessen for PPR blev indledt med en temadag, hvor visioner og pejlemærker blev afstukket. Der har været gennemført et ganske omfattende kursus i den konsultative metode, og psykologerne fik sammen med det øvrige PPR-personale tilbud om at deltage i inklusionskurserne for lærere og skolepædagoger, men psykologgruppen mente ikke, at de havde tid.

Der er i kommunen et strategisk ønske om at få psykologerne tættere på skolerne, og der er derfor planer om at samle PPR's personale i geografiske områder, hvor der skal være fokus på overgange mellem dagtilbud og skole og mellem skole og ungdomsuddannelser. Der er fra psykologerne ønske om at få specialistuddannelse, men kommunen mener, at den har brug for generalister, som matcher den udvikling omkring inklusion, der er i kommunen.

Med hensyn til visitation er det den daglige leder af PPR og tale/hørekonsulenten, der sidder som faste medlemmer af visitationsudvalget. Inden visitation afholdes et ledelsesmøde, hvor chef og souschef for skoleforvaltningen sammen med den daglige leder af PPR går sagen igennem og bliver afklaret på fx økonomidelen, således at den daglige leder af PPR er forberedt på visitationen. Modtagende skole er altid med i visitationen.

Kommune B

Kommune B er en mellemstor bykommune tæt på en af landets store byer. Kommunen har 12 folkeskoler, 3 frie skoler, 12 specialklasser og 2 specialskoler. Andelen af kommunens elever i frie skoler er 11,9 pct. Udgiften pr. elev i 2012 var middelhøj. For 2008 blev udgiften pr. elev opgjort til at være ca. 3.500 kr. højere end kommunens socialøkonomiske indeks for denne udgift. Den inkluderede andel i 2009/10 var 96,1 pct., hvad der svarer nøjagtigt til det forventede ud fra det socialøkonomiske indeks i 2008. I 2013 er den inkluderede andel 97,0 pct., hvorved der er inkluderet yderligere 0,9 procentpoint. Kommunen ligger dermed 1,0 procentpoint over den ambition, der er udtrykt som gennemsnit for Danmark i 2015, og da kommunen har et socialøkonomisk indeks på 0,71, betyder det, at kommunen i princippet bør have en lidt højere inklusionsprocent end gennemsnittet.

Skoleforvaltning

Det første initiativ til at starte en inklusionsproces skete i januar 2010, hvor kommunalbestyrelsen blev orienteret om et tværgående 4-årigt inklusionsprojekt, som senere blev vedtaget. Projektets formål er, at færre børn og unge skal i specialtilbud, således at så mange som muligt bliver i fællesskaberne i dagtilbud, skole og fritidstilbud. Der blev nedsat en styregruppe og gennemført en kvalitativ og kvantitativ undersøgelse for at få et indblik i de eksisterende inklusionsmekanismer. Forundersøgelsen blev præsenteret i november 2010 for en række relevante ledere og medarbejdere. Analyserne og anbefalinger fra rapporten dannede grundlag for styregruppens udarbejdelse af strategien "den gode inklusion".

Kommunen vedtog i 2011 strategien "den gode inklusion", hvor hovedopgaven er at sørge for, at alle børn har det godt og kan udvikle sig i de sociale og faglige relationer, de indgår i, og at de kan udvikle sunde relationer hinanden imellem. Der forstås hermed, at formålet er at indrette fællesskaberne, således at børn og unge ikke marginaliseres fagligt, socialt eller etnisk. Ud over styregruppen for inklusion har der været etableret fire arbejdsgrupper med fokus på temaerne faglighed, organisation, forældre og ressourcer. Fokusområderne løber i årene 2012-15. Der har været forskellige former for borgerinddragelse undervejs i forløbet frem til i dag, heriblandt et borgermøde i efteråret 2010 samt lejlighedsvis inddragelse af en referencegruppe bestående af forældre, der har interesse i inklusionsarbejdet.

Hvad angår organisering, fik skolechefen i 2011 ansvaret for alle børn og unge op til 18 år, uanset hvor de var placeret (herunder døgnanbragte børn). Der blev skabt nye grundvilkår for økonomien uden kassetænkning mellem det specialise-

rede og det normale område. Dernæst blev der taget fat i ledelsen, så der opstod en inklusionsforståelse. Der har været en ekstern konsulent på, og lederne tog til Reggio Emilia med det formål at flytte forståelsen for, hvad der kan lade sig gøre. Der blev over en 4-årig periode afsat et beløb svarende til 2,2 pct. af et enkelt års samlede skolebudget, og disse midler blev primært anvendt til kompetenceudvikling.

Der blev etableret en række specifikke indsatsområder: Incitamentsstruktur, kompetenceudvikling, intern organisering, specialtilbud som kompetencecentre, og der er ambitiøse mål om at etablere et familiehus opbygget som centralt rådgivningscenter, et fælles sagssystem med en kontaktperson og et digitalt system for elev- og handleplaner.

Der er sket en tilpasning af kommunens specialtilbud, specialklasser er kørt videre som gruppeordninger, det er lykkedes at reducere antallet af elever på en specialskole for ADHD-børn betydeligt, og en læseklasse nedlægges sommeren 2013, hvorefter størstedelen af eleverne visiteres tilbage til almenskolen. Læsevejlederne skal fremadrettet have diplommodul i undervisning af ordblinde elever, så vejlederne kan støtte lærerne. Kommunen ligger allerede under målet i økonomiaftalen, men erkender, at med det socioøkonomiske grundlag, kommunen har, skal man væsentligt højere op end 96 pct. Samlet set kan kommunen konstatere, at der i løbet af et år er opnået et mindreforbrug på specialundervisningsområdet på 8 mio. kr.

Der er etableret en inklusionsvejlederuddannelse, da man vurderede, at de specialpædagogiske kompetencer efterhånden fuldstændig var forsvundet på de enkelte skoler. Inklusionsvejlederens primære rolle er at se på skolens organisering og tilrettelæggelse af supplerende undervisning og specialundervisningen. Endvidere er de ansvarlige for at danne netværk på tværs af skolerne, dvs. at etablere gensidig erfaringsudveksling, således at et fælles vidensformidlingsforum er tilgængeligt, og fælles indsatsområder kan etableres. Der bliver opbygget ressource-teams på skolerne, hvor klasser eller lærere kan få vejledning omkring overordnede problematikker eller om et enkelt barn af en inklusionsvejleder eller en AKT-vejleder. Alle kommunens skoler arbejder endvidere med Reading Recovery. Der er generelt skabt et kompetenceudviklingssystem som led i arbejdstidsaftalen, kaldet 20 + 20, hvor lærere får 20 timer til at observere en anden lærers undervisning og efterfølgende reflekterer over den sammen med kollegaen i 20 timer.

Der er fra skoleåret 2011/12 frem mod 2014/15 skabt en økonomisk incitamentsstruktur gennem, at skolerne har fået udlagt alle ressourcer op til 12 lektioner ugentligt, og ved specialskoleplacering justeres skolens budget efter en individuel vurdering, dog med et maksimum på 200.000 kr. årligt. Der er ikke en kommunal

strategi for, hvordan ressourcerne til supplerende undervisning og inklusionsfremme anvendes, og det er dermed op til de enkelte skoler, hvordan man vil bruge ressourcerne, og brugen skal ikke dokumenteres. Dette gælder dog ikke Reading Recovery, der er obligatorisk.

Den største udfordring ses at være at skabe modeller, hvor medarbejderne føler sig klædt på til at løse inklusionsopgaven. Skolebestyrelserne har påtaget sig opgaven at samarbejde med de enkelte skoleledere om håndtering af forældregrupper, som kan være frustrerede over elever med udadreagerende adfærd i klasserne.

PPR

Hvad angår PPR har det fra kommunens side været ønsket, at der var mere rådgivning, og at PPR dermed kom tættere på skolerne og daginstitutionerne. Der er følgelig sket en ændring i retning af, at man er mere tilgængelige ude på skolerne. Det er bl.a. sket ved at etablere en åben og anonym rådgivning på skolerne, som lærere kan trække på tidligt i et problemforløb. En af udfordringerne, PPR beskriver, er at arbejde i kontekster, dvs., at man på PPR mangler specialpædagogisk viden og viden om, hvordan man arbejder to lærere sammen i en klasse. Der er to lærere og to pædagoger ansat på PPR til at gennemføre videooptagelser og observationsopgaver i dårligt fungerende klasser og på baggrund af disse udarbejde forslag til, hvordan man kan arbejde med klasse miljøet og med inklusion.

Der er et ønske fra PPR's leder om, at man arbejder indsatsorienteret, at psykologerne med særlige kompetencer, fx med test, observationer, behandlingsforløb etc., kan fungere som eksperter, der kan sættes ind, hvor der er brug for deres kompetencer. Der har været afholdt et projektseminar, og der er et ønske om at udvikle en samlet og helhedsorienteret indsats, så psykologer og socialrådgivere arbejder sammen om et barns sag.

Med hensyn til visitation gælder, at der har været en tradition for, at skolelederne ringer en specialskole op og spørger om der er en plads, og er det tilfældet, tager skolelederen med forældrene på besøg og sender efterfølgende sagen til visitation – men beslutningen er truffet. Det er et indsatsområde, som PPR-lederen gerne vil have udviklet.

Kommune C

Kommune C er en mellemstor bykommune i nærheden af en af landets største byer med 4 folkeskoler, 0 frie skoler, 30 specialklasser og 1 specialskole. Andelen af

kommunens elever i frie skoler er 7,0 pct. Udgiften pr. elev i 2012 er i den højeste tredjedel. For 2008 blev udgiften pr. elev opgjort til at være ca. 7.000 kr. højere, end kommunens socialøkonomiske indeks tilsagde. Den inkluderede andel i skoleåret 2009/10 var 89,7 pct., hvad der er 2,3 procentpoint lavere end forventet ud fra socialøkonomisk indeks i 2008. I 2013 er inklusionsprocenten 91,4 pct. og er dermed steget 1,7 procentpoint. Kommunen ligger dermed 4,6 procentpoint under den ambition (96,0 pct.), der er udtrykt som gennemsnit for Danmark i 2015, men da kommunen har et socialøkonomisk indeks på 1,64, betyder det, at kommunen, for at landsgennemsnittet skal rammes, kan ligge med en ganske tydeligt lavere inklusionsprocent end gennemsnittet.

Skoleforvaltning

I 2011 blev der vedtaget en overordnet definition af inklusion, der dækker hele 0-18-års området. Forud for dette havde der været en længere politisk diskussion både i børneudvalget, siden hen i økonomiudvalget og til sidst i kommunalbestyrelsen. Definitionen er, at børn og unge skal opleve, at de fællesskaber, de er en del af, er trygge og inkluderende. Det vil sige, at der er plads til mangfoldighed og forskellighed. Det er grundlaget for, at de enkelte børn og unge føler sig anerkendt og værdsat. Det hedder i kommunens formulering, at i en inkluderende praksis flyttes fokus fra barnets eller den unges fejl og mangler til et fokus på ressourcer og bidrag til fællesskabet. Ved fællesskab forstås i denne sammenhæng, at fokus rettes mod den professionelle faglighed og fællesskabets forståelse for at skabe nye muligheder for alle. Endelig understreges det, at inklusion er en fælles vision for politikere, personale, forældre og børn.

Det er endvidere et krav fra kommunen, at alle dagtilbud, skoler, SFO'er og idræts-, kultur- og fritidstilbud/klubber formulerer egne principper og mål for inklusion, der skal evalueres på. Samtlige pædagogiske tilbud i kommunen har et forum, hvor det planlægges og drøftes, hvordan et inkluderende miljø i den enkelte enhed skabes og indrettes.

Der blev i 2011 sat det mål, at andelen i specialiserede tilbud skulle nedsættes 5 pct. årligt over en treårig periode, og at de ressourcer, der blev frigivet herved, skulle overføres til skolernes normalundervisning. Ud over dette har man dog ikke fra politisk hold ønsket at sætte nøjagtige tal på, hvor man skulle ligge i forhold til økonomiaftalen for 2013. Kommunen ligger meget højt med hensyn til at have elever i segregerede tilbud. Satsningen er generelt, at man skal søge at øge inklusionen "fra neden" ved at undgå placering i segregerede tilbud, så man over en 10-årig periode kan øge inklusionen.

Allerede i 2010/11 blev alle lærere og pædagoger sendt på et skoleefteruddannelsesprojekt i Cooperative Learning med henblik på at få styrket viden om god undervisning, klasserumsledelse, fælles didaktiske overvejelser i forhold til etablering af undervisningsforløb og kritisk anerkendende pædagogik. Finansieringen på 5 mio. kr. skete i forbindelse med frigørelse af i alt 20 mio. kr. ved skolestrukturændring. I 2011 blev uddannelse af inklusionsvejledere intensiveret i et samarbejde med en professionshøjskole i form af diplommoduler. Professionshøjskolen og en privat kursusudbyder yder fra 2013 vejledning til skolers treårige udviklingsprojekter til fremme af inklusion, og en skole arbejder målrettet med kollegial supervision. Den fjerde skole arbejder målrettet med at styrke sårbare børn og forældres kompetencer ved at oprette en familieklasse. Kommunens daginstitutioner er endvidere med i VIDA-projektet. Endelig er der allerede fra 2009 et samarbejde med det nationale videnscenter for inklusion og eksklusion NVIE.

Kommunen har helt bevidst ikke ønsket at etablere kontante økonomiske incitamentter til inklusion for de enkelte skoler i form af en pris pr. ekskluderet elev. Borgmesteren har udtalt, at skoleledere ikke skal sidde og passe på store pengekasser, men skal være pædagogiske ledere. Normeringen til de enkelte skoler er elevtalstyret.

Man er i skoleforvaltningen af den opfattelse, at man klart er på rette vej, idet en større og større del af medarbejdere og forældre kan se, at der er plads til alle børn. Generelt bakker forældrene op, selv om der har været nogle udfordringer i forløbet, hvor nogle konkrete forældre har været imod.

PPR

Kommunen har ansat en leder af PPR, som er kommunalt uddannet med en ekstra uddannelse i økonomisk ledelse. Lederen har erfaring fra en administrativ stilling i kommunen, og disse erfaringer har sammen med analyse af kommunens behov medført, at ansættelsesprofilen for personalet er ændret. I stedet for at ansætte psykologer fra universitetet er der nu ansat to cand.pæd.'er i pædagogisk psykologi. De arbejder udelukkende som inklusionskonsulenter og har været med til i samarbejde med PPR's leder og en arbejdsgruppe at opbygge en ny strategi for inklusionsarbejdet, hvor der arbejdes netværksorienteret med inklusionsvejledere og AKT samt konflikthåndteringsfolk ude på skolerne. Derved er der opstået et slagkraftigt korps omkring opgavevaretagelsen, og det har været en gevinst ud over alle grænser, hvor der nu er bredspektrede typer af løsningsforslag på de enkelte skoler.

Udfordringen lige nu er, at skoler og dagtilbud ønsker praktisk hjælp, dvs. pædagogiske tilgange og metoder til, hvordan elever med særlige behov kan in-

kluderes i almenundervisningen, og dette er en vanskelig udfordring for rent psykologuddannede, da de kun i et begrænset omfang har kendskab til didaktiske metoder. En del psykologer har da også forladt kommunen.

Kommunen er endvidere udfordret af, at børne- og ungdomspsykiatriske afdelinger kommer med konkrete anbefalinger i forhold til de elever, der er blevet udredt, fx et lille, struktureret og overskueligt miljø. Lederen af PPR har i denne forbindelse bedt de kliniske psykologer om at være udfordrende overfor disse anbefalinger ved fx at bede børnepsykiatrisk afdeling om at være mere specifikke og beskrive, hvilke alternativer der kan være af inkluderende art.

Det opleves at være en udfordring for PPR at bevare det gode samarbejde med skolerne, da lærerne og pædagogerne kan føle sig efterladt af PPR, når støtte gives til hele klassen og fællesskabet samtidig med, at det er tydeligt hvilken elev eller hvilke elever, der udfordrer fællesskabet og den daglige opgave.

PPR har været aktiv i forbindelse med organisationsudvikling i kommunen, hvor de har deltaget i dannelsen af kompetencecentre, hvor der arbejdes med noget, kommunen kalder første led og andet led, hvor første led er det, der sker ude i periferien, hvor børnene har deres hverdag – her skal størsteparten af sagerne løses og PPR's indsatser primært lægges. Er sagen særlig udfordrende, kan den rejses overfor andet led, som er foranstaltningssområdet, hvis der kræves foranstaltninger efter serviceloven.

Det seneste, der er sket, er, at støttepædagogkorpset pr. 1. januar 2013 er lagt ind under PPR for at give mere sammenhængskraft over for institutionsområdet, og der lægges vægt på at støtte overgangen mellem dagtilbud og skole.

Visitationen foregår i et udvalg, hvor leder af PPR, souschef, psykologen tilknyttet specialtilbuddene, sekretær og skolelederne sidder. Sager om visitation og re-visitiation drøftes på halvårlig basis, og det afvejes, om man er enige i psykologernes eller tale/hørelærernes indstillinger. Der foretages en afvejning i forhold til tilbudsviften af specialtilbud og de alternative og inkluderende muligheder, der kan sættes op, idet den til rådighed stående økonomi også indgår i betragtningerne. Der er møde i visitationsudvalget en gang om måneden, hvor den løbende trafik og drift tages op.

Kommune D

Kommune D er en mellemstor landkommune, som ligger i et udkantsområde af Danmark. Kommunen har 13 folkeskoler, 4 frie skoler, 27 specialklasser og 0 specialskoler. Andelen af kommunens elever i frie skoler er 7,0 pct. Udgiften pr. elev i

2012 er i den laveste tredjedel. For 2008 blev udgiften pr. elev opgjort til at være ca. 300 kr. højere, end kommunens socialøkonomiske indeks tilsagde. Den inkluderede andel i 2009/10 var 92,5 pct., hvad der ligger 1,9 procentpoint lavere end beregnet ud fra socialøkonomisk indeks i 2008. I 2013 er 93,2 pct. inkluderet, og inklusionen er dermed steget med 0,7 procentpoint. Kommunen ligger dermed 2,8 procentpoint under den ambition, der er udtrykt som gennemsnit for Danmark i 2015, og da kommunen har et socialøkonomisk indeks på 0,88, betyder det, at kommunen i princippet bør have en lidt højere inklusionsprocent end gennemsnittet.

Skoleforvaltningen

Kommunen reviderede i 2010 "Den Sammenhængende Børnepolitik" med en beskrivelse af, hvilke forventninger der er til kvaliteten i arbejdet inden for Børne- og Familieforvaltningens område. Kommunen har i sin skolepolitik defineret inklusion som en deltagelse i læringsfællesskabet, således at eleven er sammen med og aktivt deltager i samme undervisning og fællesskab som sine klassekammerater med den hensigt, at eleven opnår optimalt udbytte af og får et positivt selvbillede på baggrund af deltagelse i læringsfællesskabet. Det er endvidere i den sammenhængende børnepolitik beskrevet, hvorledes de igangværende indsatser og handlinger bindes sammen i forhold til den forebyggende indsats.

I kommunen har man både fagligt og menneskeligt en forståelse af, at de nære voksne (forældre, lærere og pædagoger) er de centrale aktører i opgaveløsningen. Forståelsen er grundlaget i en opgaveløsning, som tager udgangspunkt i, at forældre er en ressource og de nære professionelle betydningsfulde i relation til børn, unge og familier med behov for særlig støtte og hensyntagen. Rådgiverne, fx PPR og støttekorps, er sekundære i forhold til forståelsen af opgaven, men betydningsfulde i relation til at understøtte de nære professionelle i deres løsning af opgaven og i forhold til forældrenes og netværkets aktive medvirken.

Udviklingen af en inkluderende skole bygger videre på tidligere initiativer. Man fik i 2006 i forbindelse med kommunesammenlægningen midler til at styrke dagtilbuddene i to treårige udviklingsprojekter, der havde både et medarbejder- og et ledelsesperspektiv. Fra 2008 var der fokus på elevfravær, som udgjorde et stort problem. Fra og med budget 2010 blev der sat ekstra midler af til inklusion og støtte af familier.

Kommunen har ikke selv nogen specialskoler, men anvender specialklasser i og uden for kommunen. Der har været konstateret en "stærkaseeffekt", hvor der hele tiden fyldes op, og ikke mindst AKT-området er vokset. Der er sat fokus på sammen med familierådgivningen og AKT-vejlederne at prøve at reducere antallet

af elever, der henvises til specialklasser, og der er sket et fald på 7-8 elever årligt. Faldet i antal elever hænger sammen med, at der henvises færre, ikke at man hjemtager allerede segregerede elever. Lærere har følt sig magtesløse over for disse elever, og man gør nu meget for at kvalificere lærerne med fokus på teamsamarbejde. Målet er som udgangspunkt, at mindst 94 pct. af eleverne fremover skal kunne undervises i distriktsskolen

I 2011 satte kommunen fokus på udvikling af teamsamarbejde både for lærere og pædagoger. I denne forbindelse er der uddannet teamfacilitatorer til de enkelte skoler. Der er afsat et beløb svarende til 0,5 pct. af kommunens skolebudget i år og samme beløb næste år til teamfacilitatorer. Alle 70 specialklasselærere har været igennem et udviklingsforløb om at etablere samarbejde, bl.a. med familieafdelingen og PPR.

Kommunen har også satset på at anvende det internationale forebyggelsesprogram ICDP, der anvendes til professionelle med henblik på at optimere udsatte børns udviklingsbetingelser i dagtilbud og skole. Kompetenceudvikling med henblik på ICDP foregår som led i en diplomuddannelse, og der indgår en ph.d.-studerende fra SDU.

Der er endvidere sat fokus på at understøtte skoleledernes ledelsesmæssige opgaveløsning i forhold til at støtte skolens egen kompetenceudvikling, og det vil i det kommende år nyde særlig forvaltningsmæssig opmærksomhed. Endelig er der på det forebyggende område afsat midler til en særlig indsats i sundhedsplejen allerede i barnets første år for at understøtte forældre, som måtte have behov for noget sådant.

Der er etableret inklusionsfremmende initiativer ved, at ressourcerne er lagt ud til skolerne, hvor der derpå for skolerne er et takstbeløb på 140.000 kr. for hver elev, en skole sender i specialklasse.

Man mener i skoleforvaltningen, at man er godt på vej, og det ses først og fremmest ved et faldende antal segregerede elever.

PPR

PPR har siden 2007 været placeret i fagområdet Sundhedsfremme, forebyggelse og særlig indsats. Skolechefen udtaler, at PPR forsøger at øge den konsultative indsats, men da PPR ikke er i det samme ressortområde, har skolechefen ikke en direkte indflydelse på PPR's arbejdsområde. Skoleforvaltningens afstemning og dialog i forhold til PPR går gennem aftalestyring, som skolelederne kan komme med input til og kommentere. PPR's opgaver er tredelte, vidensindsamling omkring elever

med særlige behov, inklusionsindsats i forhold til elever med særlige behov og visitation af elever til specialpædagogisk bistand.

PPR synes i øvrigt, at det er udfordrende at skulle gå aktivt ind i inklusionsprocesserne, da PPR ikke har været central for definitionen af inklusion i kommunen og ikke har et formaliseret samarbejde med forvaltningen af skoleområdet. PPR forventes at være medansvarlig for at løfte kommunens lærere i arbejdet med LP-modellen og ICDP, og udfordringen er her, at PPR tidligere har haft en selvstændig rolle i forbindelse med løsningen af mere traditionelle PPR-opgaver som pædagogisk-psykologisk vurdering, hvorfor der er tale om nye roller for PPR-personalet, hvor der kun er en enkelt skolekonsulent, som har en pædagogisk diplomuddannelse i specialpædagogik.

Visitationsprocessen forstås af et kompetenceforum, der består af skolechef, børnechef, forebyggelse og PPR-leder. Møder bliver holdt ad hoc, dvs. efter behov. Den enkelte skoleleder har en meget aktiv rolle med hensyn til at henvise elever til visitation.

Kommune E

Kommune E er en mellemstor landkommune, der ligger i et af Danmarks yderområder. Kommunen har 4 folkeskoler, 12 frie skoler, 32 specialklasser og 0 specialskoler. Andelen af kommunens elever i frie skoler er 21,0 pct. Kommunen er en udkantkommune. Udgiften pr. elev i 2012 er i den laveste tredjedel. For 2008 blev udgiften pr. elev opgjort til at være ca. 4.000 kr. højere, end kommunens socioøkonomiske indeks tilsagde. Den inkluderede andel i 2009/10 var 92,0 pct., hvad der ligger 2,0 procentpoint under det, der kunne forventes ud fra socialøkonomisk indeks i 2008. I 2013 er inklusionsprocenten 94,3 pct. og er dermed øget med 2,3 procentpoint. Kommunen ligger dermed 0,3 procentpoint under den ambition, der er udtrykt som gennemsnit for Danmark i 2015, og da kommunen har et socialøkonomisk indeks på 1,13, betyder det, at kommunen i princippet kan have en lidt lavere inklusionsprocent end gennemsnittet.

Skoleforvaltningen

Inklusion har været på dagsordenen siden 2010, hvor kommunen meldte sig som en af 16 kommuner til KL's inklusionsundersøgelse og fik udarbejdet en rapport. På baggrund af denne rapport blev der nedsat en styregruppe, som har udarbejdet en kommunal handleplan for inklusionstiltag i perioden 2011-16. Handleplanen går på elevernes faglige udvikling, lærerkompetencer, visitation, samarbejde på tværs

af sektorer, styring af økonomi, politisk ansvar – holdning og kultur – og ledelsesansvar. Kommunen har fået bevilliget støtte fra det nationale videnscenter for inklusion og eksklusion NVIE til at udarbejde en inklusionsstrategi i forhold til dagtilbud, SFO og skoler.

I 2011 besluttede kommunalbestyrelsen samtidig med en skolestrukturændring, hvor otte skoler blev nedlagt, og de resterende blev lagt sammen til i alt fire skoler, at 80 af tidligere 300 kommunale specialklassepladser pr. 1. august 2011 skulle nedlægges. Der er flyttet økonomiske ressourcer med de inkluderede elever over til almenskolerne, men der er alligevel opnået en betydelig besparelse.

Kommunen har ikke en fælles definition af inklusion, men hver skole har udarbejdet sin definition. Overordnet bygges på, at der skal være tale om fysisk, social og faglig inklusion, inspireret af en privat konsulent. Kommunen arbejder på at skabe en fælles forståelse for inklusion, hvilket vil sige fælles målsætninger og værdigrundlag for arbejdet med inklusion.

Ejerskab til inklusion fremmes primært gennem de enkelte skolers arbejde i forhold til personale og forældre samt gennem oplysning i medier.

Kompetenceudvikling til støtte af en fælles forståelse for inklusion er bredspektret. Alle kommunens lærere og pædagoger har været på et inklusionskursus i 2011, alle undervisere har kunnet modtage mailsparing om ADHD-problematikker, og der har været afholdt en forældreaften. 22 AKT-vejledere er uddannet i et 3-ugers forløb i samarbejde med en professionshøjskole. Der har været etableret kommunale netværk for IT- og AKT-vejledere, og der er udarbejdet funktionsbeskrivelser for vejlederne. I 2012 er der sket en opfølgning af AKT-uddannelsen for ledere, AKT-vejledere og PPR, og der er uddannet ca. 30 superbrugere af CD-ord. Endelig er der opsat et kursus-katalog for lærere og pædagoger.

Der er økonomiske incitamenter for inklusion. Hvis en skole vil ekskludere en elev til specialklasse eller specialskole, skal skolen betale en eksklusionstakst på 60.000 kr., og den skal samtidig afgive den almindelige elevtakst på 40.000 kr., så i alt koster en ekskluderet elev hjem, får de en inklusionstakst på 230.000 kr. plus den almindelige elevtakst på 40.000 kr., i alt 270.000 kr. til at etablere en inkluderende undervisning. Skolerne kan få ekstra midler, hvis der er tale om elever med ekstraordinært store vanskeligheder. Kommunen har i den forbindelse sparet ca. 1,5 mio. kr. til befordring i taxa.

Man føler i kommunen, at man er godt på vej, i og med at inklusionsprocenten er steget markant, men der har også været udfordringer undervejs, først og fremmest med at få alle lærerne med og at få en mere positiv holdning til inklusion.

Det har også været en udfordring at få PPR til at arbejde mere konsultativt, og traditionerne fra amtets tid har givet anledning til nogle faglige kampe.

PPR

I 2009 blev PPR placeret under Børn og ungeforvaltningen, hvor både socialrådgivere, PPR, sundhed, bibliotek, musik og tandpleje nu ligger. Argumentet var, at man ønskede, at alt det rådgivende personale var samlet et sted. Internt i PPR er der lagt vægt på, at nyansatte i PPR skal have en pædagogisk baggrund. Da PPR skal arbejde systemisk orienteret og kontekstrelateret, er det væsentligt, at skolerne får en effekt i praksis frem for overordnede beskrivelser af børn – der skal handling på.

I 2011 har PPR udarbejdet et manifest for PPR's fremadrettede profil. Manifestet er både en konkret handleplan og en beskrivelse af visioner for PPR's funktioner, og det slår på, at PPR skal være et kompetence- og videnscenter og en entreprenør i udviklingen af inkluderende læringsmiljøer, hvor dette kræver specialisering og nærhed til almenområdet. Den nye PPR-profil kræver, at medarbejderne skal kunne understøtte individ, gruppe og organisation med afsæt i inkluderende fællesskaber, vejlede og støtte skoler og daginstitutioner i at arbejde forskningsbaseret, yde kompetenceudvikling hos pædagogisk personale og sikre kvalitetssikring og dokumentation.

Som resultat af PPR's manifest vil en del af det rådgivende personale fra august 2013 blive placeret i de fire distrikter omkring de enkelte skoler. Det decentrale personale refererer til en central leder, men indgår i øvrigt i et tæt og forpligtende samarbejde med ledelsen i distrikterne. Ideen er, at de enkelte skoler har nogle specialister, der kan sparres med ad hoc.

Visitationsprocessen består i, at der udarbejdes en pædagogisk-psykologisk vurdering, hvorefter den lokale leder vurderer, om der skal udarbejdes en indstilling til visitation. I visitationsudvalget sidder PPR-lederen, specialkonsulenten og den økonomiske konsulent. PPR peger ikke på et bestemt tilbud, men beskriver barnets behov. Det er skolelederen, der indstiller til et specifikt tilbud, og det er efter november 2012 også den enkelte skole, der betaler 100.000 kr. for et segregeret tilbud.

Kommunen har afholdt et møde om visitation med repræsentanter for Klagenævnet for specialundervisning i 2012. På baggrund af dette møde har skoleforvaltningen udarbejdet og formidlet en procedure til distriktsskolerne vedrørende indstilling og visitation. Indstillings- og visitationsskemaer er justeret i forhold til den nye lov vedrørende specialundervisning.

Kommune F

Kommune F er en mindre landkommune placeret omkring en enkelt større by. Kommunen har 7 folkeskoler, 2 frie skoler, 6 specialklasser og 1 specialskole. Andelen af kommunens elever i frie skoler er 4,4 pct. Udgiften pr. elev i 2012 er i den laveste tredjedel. For 2008 blev udgiften pr. elev opgjort til at være ca. 4.500 kr. lavere, end kommunens socialøkonomiske indeks tilsagde. Den inkluderede andel i 2009/10 var 97,5 pct., hvad der er 2,0 procentpoint højere end forudsagt af socialøkonomisk indeks i 2008. I 2013 er den inkluderede andel 97,8 pct. og er dermed steget 0,3 procentpoint. Kommunen ligger dermed 1,8 procentpoint over den ambition, der er udtrykt som gennemsnit for Danmark i 2015, og da kommunen har et socialøkonomisk indeks på 0,86, betyder det, at kommunen i princippet blot bør have en lidt højere inklusionsprocent end gennemsnittet.

Skoleforvaltningen

I 2003 begyndte arbejdet med inklusion, da det blev pålagt skoler at ændre fokus fra enkeltelevers vanskeligheder til fokus på, hvordan klassen fungerer. I forlængelse af dette besluttede kommunen i 2007, at alle kommunens skoler skulle arbejde med LP-modellen. Kommunen har fulgt det tæt, og der arbejdes fortsat med LP i samarbejde med PPR. Daginstitutionerne var også med i LP-modellen fra 2011. Hele kommunen har valgt at arbejde med den systemiske tilgang. I 2008 udarbejdedes et kursuskatalog, der understøtter inklusion, og kurserne udgør diplommoduler. I 2012 er der afsat et beløb svarende til 0,2 pct. af det samlede skolebudget til kompetenceløft af det pædagogiske personale.

Kommunen foretog en organisationsændring i 2007. Man skabte en flad og bred organisering uden mellemledere, således at der var større kontakt mellem direktøren og afdelingslederne, hvilket gav bedre muligheder for, at de strategiske målsætninger kunne fastholdes.

Kommunen har i 2013 udarbejdet en inklusionspolitik for området 0-18 år. Politikken har den overordnede titel: "Politik for udviklende fællesskaber" og tager afsæt i værdierne fra "Sammenhængende børnepolitik og overordnede børnesyn" og har fem overordnede temaer: Inddragelse, ejerskab, kvalitet, sammenhæng og dialog. Værdigrundlaget er, at barnet/den unge er en ligeværdig medspiller i udviklende fællesskaber. Skolernes ledere er sammen med PPR ansvarlige for implementeringen af inklusionsbestrebelsene.

Der har været en omfattende kompetenceudvikling i kommunen. Der lægges vægt på, at specialpædagogisk viden og specialpædagogiske principper bringes

ind i almenpædagogikken, så alle får en viden om specialpædagogik. Både dagtilbudsledere og skoleledere har været på seminarer sammen om ledelse af inkluderende fællesskaber, en kompetenceudvikling, som NVIE har stået for. Fra august 2013 kommer et 2-årigt forløb for ledere, hvor der bygges på aktionslæring. Skolebestyrelser og forældrebestyrelser har været på kurser i positiv psykologi.

PPR har været en stærk medspiller i inklusionsprocesserne, og der er etableret tværfaglige team i hvert skoledistrikt. PPR har lavet oplæg på skolerne, det har været en inddragende proces, som står for at blive gentaget i foråret 2013. Det indgår i kommunens politik for udviklende fællesskaber, at man sørger for at inddrage familiernes private netværk, og at familierne ser sig selv som afgørende faktorer for det udviklende fællesskab. Der lægges endvidere vægt på, at børnene/de unge selv indgår aktivt i skabelsen af udviklende fællesskaber. Der har også kunnet trækkes på eksterne ressourcepersoner, herunder NVIE og VISO.

Der er økonomiske incitamenter til inklusion. Distriktets børn hører til distriktsskolen, og skolerne skal betale, hvis de sender børn til andre skoler. Der er dog to mindre, centrale puljer, som skolerne kan søge midler fra, en på knap 0,5 pct. af det samlede skolebudget til praktisk medhjælp, og en pulje med i alt 24 ugentlige lektioner til udvidet specialpædagogisk bistand.

Kommunen kan konstatere, man er på rette vej, da de ikke længere visiterer til specialklasser, men at eleverne undervises i almenklasser med særlig støtte og specialpædagogisk bistand. I øvrigt har kommunen allerede opfyldt målet i økonomiaftalen. Af udfordringer nævnes, at man samtidig med inklusionsbestræbelserne er blevet pålagt en besparelse på 2.000 kr. pr. elev, så selv om skolelederne har været positive, kan det være svært at få personalet til at bevare en positiv holdning og ejerskab til inklusion.

PPR

PPR-leder refererer direkte til Børne og ungedirektøren og er en del af direktionen. PPR er normeringsstyret, men efterspørgselsstyret efter behov. Det er således ikke forud bestemt, præcist hvor mange timer hver enkelt skole eller institution skal have. PPR er organiseret således, at de sidder centralt, hvor de kan drøfte sager i det tværfaglige team. Hver skole og institution har en kontaktpsykolog, således at leder, lærere og pædagoger ved, hvem de skal henvende sig til. Kontaktpsykologen er gennemgående i forhold til skolen og løser almenopgaver. I mere komplekse sager vil opgaverne blive taget op i det tværfaglige team, og det vil blive vurderet, hvilke faggrupper der skal arbejde med sagen.

PPR har været særdeles aktiv i inklusionsprocessen. Man gennemførte en analyse af specialundervisningen i 2010 og udarbejdede en inklusionsfremmende styringsmodel. Det skete i samarbejde med skoleledere og kommunens økonomimedarbejdere. Endvidere har PPR indgået i kompetenceudvikling for lærere, herunder i forbindelse med LP-modellen, udvikling af kurser i relationsarbejde og udvikling af AKT-uddannelsen. For at fremme erfaringsudveksling i kommunen har PPR medvirket til at etablere faglige netværk, AKT-netværk og læsenetværk. PPR har også medvirket til udarbejdelsen af politikken for udviklende fællesskaber. Endelig har PPR været med til at udvikle en evidensinformeret praksis. PPR har et kursus-katalog inden for følgende områder: Ledelse på skoler, kompetenceudvikling, viden i spil, fx omkring nye diagnoser, udviklende fællesskaber, Marte Meo, AKT, hvordan man får to sammenlagte skoler til at fungere, interview af børn, børn som aktører i eget liv og selvbestemmelse.

Udviklingen har betydet, at PPR udarbejder langt færre pædagogisk psykologiske vurderinger end tidligere og nu bruger størstedelen af tiden til rådgivning og vejledning, hvorfor de er kommet meget tættere på praksis og arbejder tæt sammen med lederne omkring udvikling af læringsmiljøer. PPR arbejder aktivt sammen med dagtilbuddene om at sikre, at børnene er klare til skolestart.

PPR har også ansvaret for unge over 18 år, herunder unge i STU, og man har en succesrate for de unge, man arbejder med, på 90 pct.

I visitationsprocessen indgår pædagogisk/administrativ konsulent, skoleleder, repræsentant fra PPR og PPR-lederen.

Kommune G

Kommune G er en stor kommune bestående af en stor by og et betydeligt opland. Kommunen har 36 folkeskoler, 18 frie skoler, 87 specialklasser og 3 specialskoler. Andelen af kommunens elever i frie skoler er 18,8 pct. Udgiften pr. elev i 2009/10 var middelhøj. I 2010 blev udgiften pr. elev opgjort til at være ca. 1.000 kr. lavere, end kommunens socialøkonomiske indeks tilsagde. Den inkluderede andel var i 2009/10 på 94,9 pct., hvad der er 1,4 procentpoint højere, end det kunne forventes ud fra socialøkonomisk indeks for 2008. I 2013 er inklusionen 96,3 pct. og er dermed steget 1,4 procentpoint. Kommunen ligger 0,3 procentpoint over den ambition, der er udtrykt som gennemsnit for Danmark i 2015, og da kommunen har et socialøkonomisk indeks på 1,15, betyder det, at kommunen i princippet kan have en lidt lavere inklusionsprocent end gennemsnittet.

Skoleforvaltningen

Børn og ungeforvaltningen har i en årrække arbejdet med inklusion, og inklusionsdagsordenen har været tydelig i børn- og ungepolitikken. I november 2012 indledes et projekt med det formål at udvikle en strategi for inklusion. Projektet ventes afsluttet i december 2013. Kommunen definerer inklusion på følgende måde at børn og unge skal støttes til at tage aktivt del i fælleskaber, som skaber rammer og aktiviteter, der fremmer læring, sundhed og trivsel. Arbejdet med inklusion skal bidrage til at skabe motiverende læringsmiljøer, hvor børn og unge lærer endnu mere og rustet sig endnu bedre til uddannelse.

På skoleniveau arbejdes der med en kvalitetsdagsorden, måling af effekt på inklusionsindsats og samtaler med de enkelte skoleledelser.

Kommunen vil flytte ressourcer fra special- til almenområdet og har derfor investeret betydeligt i almenskolen. Der bliver investeret, hvad der svarer til 2,5 pct. af det samlede skolebudget, i almenskolen fra august 2013 til august 2014. Pengene skal bruges til at skabe både en mere musisk/kreativ og en længere skoledag. Alle skoler får ti pædagogtimer om ugen i børnehaveklasse til 6. klassetrin. Den ene procent bruges til et løft af IT. Der er givet flere timer til psykologarbejde i hverdagen på skolerne. Knap en procent bruges til kompetenceudvikling. Med hensyn til kompetenceudvikling er der for de kommende tre år afsat ca. 0,25 pct. af skolebudgettet om året. I februar 2013 har der været en stor opstartskonference, hvor alle lærere og pædagoger blev inviteret til at diskutere og kvalificere arbejdet med inklusionsstrategien. Et af de væsentligste elementer i udviklingen af inklusion i kommunen er arbejdet med kvalitetsrapporter, KIS (Kvalitet I Skolen), som nævner flere temaer, der skal evalueres på. Endvidere gennemføres en kvalitetssamtale med skolelederne hvert år. Der er nogle kommunale krav til, hvilke områder der skal arbejdes med på skolerne, og skolerne er kontraktstyrede på disse parametre.

Det har været væsentligt for kommunen at skabe ejerskab blandt medarbejdere og forældre om inklusion. Derfor har skolechefen været ude på alle skoler. Der har endvidere været en pressestrategi, som er lykkedes og har givet medvind til inklusionsstrategien. Endvidere har skolelederne spillet en væsentlig rolle i forhold til informering af medarbejdere og forældre.

Der er en ressourcestyringsmodel for almenskolen og en model for specialskolerne, og der er i begge etableret en økonomisk incitamentsstruktur for inklusion. Almenskoler, der inkluderer, må beholde de penge, der ville være gået til en ekskluderende placering. Der er endvidere en socioøkonomisk pulje, der vokser, når der ekskluderes færre elever. Der har været en central garantiordning, skoler

kunne søge om, men den er efter en evaluering fjernet fra 1. august 2013, således at det bliver de enkelte skoler, der skal dække udgifterne ved eksklusion.

Skolechefen er af den opfattelse, at omstillingen til inklusion har haft sine udfordringer politisk og følelsesmæssigt, men de er overvundet. Det mest belastende synes at have været sammenblandingen i debatten af pædagogik og penge.

PPR

I 2012 blev Center for Inklusion et af fire centre i Børn- og familieafdelingen. Centret består af tre faglige enheder: PPR, specialrådgivning og børneterapi. Centret vurderer, hvilke børn der har behov for specialundervisning, og varetager opgaver for børn med funktionsnedsættelser og handicap. Endvidere stilles inklusionsfaglig viden til rådighed for kommunen, både inden for praksis, lovgivning og forskning. Det er derfor et krav, at personalet skal være opsøgende i forhold til den nyeste viden, så fagligheden er i konstant udvikling.

PPR har spillet en central rolle i kommunens udvikling af en samlet inklusionsstrategi. PPR har givet sparring til professionelle voksne i forhold til tilrettelæggelse af læringsmiljøet, bidraget med kompetenceudvikling af det pædagogiske personale og givet psykologiske samtaleforløb med folkeskolens ældste elever i forhold til øget trivsel og fastholdelse i uddannelsessystemet. Et væsentligt element af PPR's arbejde er at sikre en forventningsafstemning og dialog med både skoleforvaltningen og de enkelte skoler. I forhold til de enkelte skoler har PPR-leder, skoleleder og skolens psykolog et samarbejds møde en gang årligt for at fastlægge de overordnede retningslinjer for psykologens arbejde på skolen. I forhold til forvaltningen holdes der kvartalsmøder mellem børn- og familiechef, skolechef og centerchef i Center for Inklusion. Hver 14. dag afholdes der møde mellem ledelse i PPR og den pædagogiske chef i skoleforvaltningen.

Med hensyn til kompetenceudvikling i PPR er der blevet sat flere tiltag i gang, både for at kompetenceudvikle medarbejderne og for at fastholde dem. Tale/hørelærerne har været på et udviklingsforløb om konsultative arbejdsformer, autoriserede psykologer tilbydes en specialistuddannelse, medarbejderne har været på kursus i metodisk udvikling i forhold til: LP-modellen, ICDP, dialogmodellen, narrative spørgeteknikker og endelig innovationstiltag rettet mod de erfarne psykologer med henblik på omstilling og faglig udvikling i inklusion.

Det har af og til været en udfordring for PPR-medarbejdere at trække i en fællesskabskultur i stedet for individuelle indsatser, og en sådan omstilling tager tid.

Skoleleder og PPR-psykolog samarbejder med forældre om indstilling til specialpædagogiske skoletilbud. Forud for en indstilling har distriktpsychologen haft sparring med en faglig koordinator i visitationsenheden med henblik på at afdække, om der fortsat er uafprøvede muligheder i skolens eget regi. Indstilling behandles af et centralt visitationsudvalg bestående af faglige koordinatore i Center for Inklusion. Center for Inklusion har forud afstemt og er i løbende dialog med skoleafdelingen om kapacitet og ønsker om ændringer i tilbud.

Kommune H

Kommune H er en mellemstor landkommune med 12 folkeskoler, 3 frie skoler, 6 specialklasser og 1 specialskole. Andelen af kommunens elever i frie skoler er 11,4 pct. Udgiften pr. elev i 2012 er i den højeste tredjedel. I 2010 blev udgiften pr. elev opgjort til at være ca. 3.000 kr. lavere, end kommunens socioøkonomiske indeks tilsagde. Den inkluderede andel i 2009/10 var 92,3 pct., hvad der er 1,8 procentpoint lavere end forudsagt i socialøkonomisk indeks for 2008. I 2013 er inklusionen 94,3 pct. og er dermed steget med 2,0 procentpoint. Kommunen ligger dermed 1,7 procentpoint under den ambition, der er udtrykt som gennemsnit for Danmark i 2015, og da kommunen har et socialøkonomisk indeks på 1,06, betyder det, at kommunen i princippet kan ligge med en lidt mindre inklusionsprocent end gennemsnittet.

Skoleforvaltningen

Kommunen startede i 2007 med at tale om rummelighed. I 2010 gik man over til at tale om inklusion, og i maj 2012 vedtog kommunen en politik for inklusion og tidlig indsats. Kommunen har defineret sin vision for inklusion på følgende måde: Alle børn og unge oplever mulighed for at være aktive og ligeværdige deltagere i anerkendende og inkluderende fællesskaber i skole- og dagtilbud med fokus på læring og udvikling.

Kommunen har med afsæt i visionen og forskning på området udarbejdet tre strategiområder og hovedtyper af indsatser for inklusion. Første strategi handler om faglig, social og personlig udvikling for alle som et fælles ansvar, hvor følgende fire indsatser er i særlig fokus: Styrkelse af de fagprofessionelles kompetencer, specialpædagogik varetages af specialuddannet personale, specialpædagogiske kompetencer skal fastholdes i kommunen og inddragelse af forældre. Den anden strategi handler om udviklingsorienterede miljøer, hvilket vil sige, at alle børn skal tilbydes udviklingsmuligheder og undervisning, der svarer til deres forudsætnin-

ger og behov, og som samtidig rummer udfordringer for den enkelte. Følgende otte typer af indsats er i særlig fokus: Fleksibel organisering, ny struktur på arbejdsdagen, etablering af kontaktlærerordning, forpligtende teamsamarbejde og styrket faglighed, faglige vejledere, virtuel læring og digitale læremidler, kompenserende teknologiske hjælpemidler og øget fokus på den konsultative funktion hos PPR. Den tredje strategi for inklusion handler om brobygning og helhedstænkning, hvilket betyder, at forvaltning og leder af de enkelte enheder ser sig selv som en del af et samlet fællesskab, der arbejder hen imod de samme mål. Der nævnes tre typer af indsats, som er i særligt fokus: Tværgående organisering og tværfaglighed, nytænkning i samarbejdet med eksterne samarbejdspartnere og vidensdeling ved overgange.

Ejerskab til inklusionsstrategien er skabt ved, at der i hele processen har været dialogfora, og der har været etableret arbejdsgrupper, hvor man har inddraget lærere og forældre. Der er planlagt et møde i april 2013 for alle tillidsrepræsentanter om inklusion. Der er etableret en TRIM-model (Tid, Ressourcer, Indsats og Mål) for perioden 2013 til 2016, som giver rammer for, hvordan implementering sker lokalt, og hvordan der måles på effekt af politikkerne.

PPR-medarbejderne har været på kursus i konsultative metoder, således at de bedre vil kunne leve op til rammerne i lovændringen i 2012 og politikken om inklusion. Det er et ønske fra skolechefen, at medarbejderne bruger mere tid på skolerne, og man mener i skoleforvaltningen, at der er brug for nogle flere faglige vejledere på skolerne og i dagtilbuddene.

Der er skabt økonomiske incitament for inklusion, ved at almenskoler betaler et grundbeløb på 180.000 kr., hvis de får godkendt en visitation. Når en elev overgår fra et specialtilbud til en almenskole, tildeles skolen samme ressource. Der er klare tegn på, at man er på vej mod inklusion. Fra 2012 til 2013 er antallet af elever i specialtilbud faldet fra 251 til 231. I omstillingen har man kunnet trække på en dygtig læsekonsulent, og man er gået i gang med at uddanne faglige vejledere.

Det er en udfordring, at det kun er 9,5 pct. af samtlige lærere, der har en specialpædagogisk uddannelse. Såvel lærere som ledelser har behov for kompetenceudvikling i forhold til at være inkluderende i deres praksis. Der er nedsat en gruppe, der skal opbygge kommunikation og vidensdeling om inklusion, og man vil som led i kommunens generelle satsning på digitalisering opbygge en vidensportal om inklusion. Der er afsat 1,9 mio. kr. til kompetenceopbygning. Ikke alle skal gennem de samme forløb, men der skal være et fælles sprog og en fælles systemisk fremgangsmåde. Der skal udvikles digitale redskaber til brug for de enkelte team.

Nogle skoler anvender LP, andre har satset på Cooperative Learning, nogle anvender PALS, og en vejleder er uddannet i PMTO i familiehuse.

PPR

PPR er placeret under Velfærdsforvaltningen, som dækker hele 0-18-års området og refererer til skole- og dagtilbudschefen. I 2012 blev hele forvaltningen samlet geografisk, og argumenterne for dette var, at der skete flere og flere overlap og for meget sammenfald af sagsforløb i forskellige enheder.

PPR har arbejdet meget traditionelt, hvor 80 pct. af deres arbejde har været at udarbejde pædagogisk-psykologiske vurderinger. Der arbejdes nu på, at medarbejdernes arbejde skal deles ligeligt mellem pædagogisk-psykologiske vurderinger og konsultative tiltag. PPR-lederen og lederen for tale/hørelærerne har afholdt dialogmøder med lederne på samtlige kommunens skoler for at definere, hvad skolerne mangler for at være mere inkluderende, og drøfte, hvordan PPR kan medvirke hertil. På baggrund af bl.a. disse møder har PPR valgt at organisere sig således, at alle skoler har en kontaktpsykolog, som kun arbejder konsultativt, mens alle større opgaver løses i forvaltningen. Der skal udarbejdes kontrakter med lærerne om, hvad skolerne ønsker, det konsultative arbejde skal omfatte, både hvad angår varighed og formål.

På baggrund af skolernes ønsker og lærernes behov har skole- og dagtilbudschefen og lederen af PPR drøftet, hvorvidt personalet på PPR har den rigtige sammensætning. De vurderer, at der er behov for praktisk pædagogisk erfaring og kendskab til didaktik for at kunne udføre de konsultative opgaver og føre dem helt ud i daglig praksis. Man ønsker i samme forbindelse, at psykologerne får en mere synlig rolle ude på skolerne.

I forhold til skolernes tilfredshed med PPR beskriver PPR-lederen et interessant mønster. De små skoler i kommunen udtrykker tilfredshed med PPR's bistand, de udtrykker, at de får den hjælp og støtte, de har behov for. Kommunens store skoler synes at have en anden dagsorden. Frem for bistand fra PPR ønsker de selv at kunne købe sig til de konsulenter, som de mener, kan hjælpe dem bedst. Igen her mener PPR-lederen, at skolerne ønsker praktikere, der kan bistå i den direkte tilrettelæggelse af undervisningen.

I januar 2013 har Skole- og dagtilbudsafdelingen udarbejdet et regelsæt om visitation og revisitation på skoleområdet. Visitationen har som værdigrundlag, at man under behørigt økonomisk hensyn skal vurdere muligheder og rammer for at opfylde barnets behov i forhold til fire værdier: Forbundethed, bevægelse, kontrol og anerkendelse. Det er skolelederen, der suverænt beslutter iværksættelse af spe-

cialpædagogisk bistand i almenklassen. Det centrale visitationsudvalg, der består af konsulenten fra Skole- og dagtilbudsafdelingen og PPR-leder, træffer på baggrund af skolelederens indstilling beslutning på kommunalbestyrelsens vegne, når det gælder visitation til specialklasser, specialskoler, anbringelsessteder og regionale tilbud. Visitationen lægger vægt på, at børnene og de unges udviklings- og undervisningsbehov bliver tilgodeset ved lokale tilbud og tilbyder derfor normalt det nærmeste.

Kommune I

Kommune I er en mellemstor landkommune med 13 folkeskoler, 15 frie skoler, 14 specialklasser og 0 specialskoler. Andelen af kommunens elever i frie skoler er 30,7 pct. Udgiften pr. elev i 2012 er i den højeste tredjedel. For 2008 blev udgiften pr. elev opgjort til at være ca. 1.250 kr. lavere, end kommunens socioøkonomiske indeks tilsagde. Den inkluderede andel i 2009/10 var 91,8 pct., hvad der er 0,1 procentpoint højere end beregnet ud fra socialøkonomisk indeks for 2008. I 2013 er 96,3 pct. inkluderet, og der er dermed tale om en stigning på 4,5 procentpoint. Kommunen ligger dermed 0,3 procentpoint over den ambition, der er udtrykt som gennemsnit for Danmark i 2015, og da kommunen har et socialøkonomisk indeks på 0,85, betyder det, at kommunen i princippet også bør have en lidt højere inklusionsprocent end gennemsnittet.

Skoleforvaltningen

I 2006, umiddelbart før strukturreformen, begyndte det forberedende arbejde for skole, dagtilbud og det sociale område. Der blev udarbejdet en skolepolitik for kommunen som led i en sammenhængende børnepolitik, hvor der blev lagt stor vægt på det decentrale ejerskab. Der har været afsat et årligt beløb svarende til 0,2 pct. af det samlede skolebudget til kompetenceløft, og der er uddannet læsevejledere, AKT-vejledere, uddannelse for alle skoler i LP-modellen, og der har været foredrag og forskellige former for kursusvirksomhed, fx i Cooperative Learning og klasseledelse med henblik på opbygningen af inkluderende strukturer på skolerne. Det decentrale ejerskab støttes ved, at skolechefen afholder dialogmøder med skolebestyrelserne mindst to gange om året.

I februar 2011 er der defineret politiske målsætninger for bl.a. inklusion, herunder hvilken betydning det har for de enkelte skolars praksis. Den politiske målsætning lyder som følger: Der skal ske en løbende udvikling af normalområdet, så det kan omfatte flest mulige børn og unge, gennem lokal indsats, samarbejde og

fællesskaber. Der skal være lokale tilbud, hvor voksne kan understøtte og vejlede med udgangspunkt i barnets og den unges relationer til omverdenen. I forhold til praksis betyder det, at: Der inden for alle fagområder bliver udarbejdet handlingsplaner, der kan konkretisere, hvordan man lokalt vil kunne opnå målene. Der er fokus på at skabe øget kvalitet i kommunens egne lokale og centrale tilbud ud fra fagligt opstillede indikatorer for god kvalitet.

Der er lagt en strategi for inklusion, der hviler på fire søjler: Politisk ejerskab og arbejde med holdninger og kultur hos medarbejdere og forældre. Der er tale om en gradvis proces, hvor der satses på fælles kompetenceudvikling. Der sker en opbygning af inkluderende systemer på skolerne, som bl.a. rummer beredskaber for lærerne, herunder et kompetencecenter, der kan trækkes på. Der udlægges ressourcer til skoler for et år ad gangen med start fra skoleåret 2013/14.

Der er ikke foretaget hjemtagelser fra specialtilbud, men der er satset på, at færre elever visiteres til specialtilbud gennem opbygning af en mere inkluderende praksis i almenklasserne. Det er også lykkedes at skabe en positiv tilgang til inklusion blandt medarbejderne. Mens eksklusionsprocenten for fødselsårgangene 1997-99 var 5,9 pct., er den for årgangene 2002-2006 faldet til 3,6 pct. Der er stor faglig sparring til skolerne fra skoleforvaltningens sekretariat, og der er sket en meget betydelig omstilling af PPR fra primært at være udredende til at være konsultativ. Der er i øvrigt sat særligt fokus på overgange – fra dagtilbud til skole og fra skole til ungdomsuddannelser. I skolernes praksis er forskellen, at der arbejdes mere med holddannelse, og ledelser og personale har kunnet flytte ressourcer til forebyggende arbejde.

Med hensyn til kompetenceudvikling arbejder kommunen med LP-modellen, og der har været kursusrivksomhed i Cooperative Learning og classroom management. Der har også været et større fælles kompetenceudviklingsarrangement for alle medarbejdere. Man har planer om at arbejde med gensidig supervision og besøg hos andre lærere. Skolerne får støtte fra forvaltningens konsulenter, men man benytter ikke i særlig grad kompetencer fra medarbejderne i specialklasserne.

Det erkendes, at der har været udfordringer i forbindelse med implementering af en inkluderende praksis. Der har været lærere, der var imod, men de største problemer har ligget i modstand fra grupper af forældre til almenelever mod inklusion af elever med udadreagerende adfærd, og det er et særligt problem i en kommune med mange frie skoler. Det kræver gode kommunikative evner hos skolelederne, og i øvrigt at skolelederne er på forkant og agerer aktivt i forhold til forældrene i en inklusionsproces. Der er modsat eksempler på, at forældre til inklude-

rede elever har stået frem og fortalt, hvilke fantastiske oplevelser de har haft i forbindelse med børnenes møde med skolernes personale.

Udlægningen af ressourcer til skolerne gennemføres rullende et år ad gangen fra starten af 2013, og det vil betyde, at skolerne skal betale 125.000 kr. årligt for hver segregeret elev. Det anerkendes, at der vil kunne opstå særlige udfordringer for kommunens mindste skoler, men det vil man løse ad hoc med ekstratildelinger fra centralt hold.

PPR

PPR har siden 2007 været placeret i Børn og ungerådgivningen, som er en selvstændig forvaltningsenhed. Under Undervisning (skoleforvaltningen) hører specialundervisningskonsulenterne. PPR's virke går på konsultative forløb, sager om enkeltforløb, herunder pædagogisk-psykologisk vurdering, møder med lærere og forældre. Sager med indstilling til et tilbud med mere end 12 ugentlige lektioners støtte ligger i Undervisning, og PPR-lederen beretter, at det kan være problematisk, at Undervisning har beslutningskompetencen, da det ikke er dem, der har kendskabet til barnet. Denne proces kan være svær for forældrene. Der er ingen planer for ændring af organiseringen.

Lederen af PPR er lærer med en ledelsesmæssig overbygningssuddannelse, og der er sket en betydelig ændring i personalegruppens sammensætning i forbindelse med omstillingen af PPR's virksomhed i konsultativ retning. Af 22 ansatte på PPR i 2013 er der tre psykologer, seks tale/hørelærere og 12 konsulenter, mens der i 2008 var 12 psykologer og tre konsulenter. Ved ansættelse af personale på PPR lægges vægten på, at medarbejderne kan arbejde konsultativt og formår at omsætte viden til pædagogisk praksis. Konsulenterne har typisk en pædagogisk grunduddannelse og oven i dette et bredt spektrum af videreuddannelser.

Det har været en udfordring, at PPR har været forud for lovgivningen, og nogle skoleledere har haft svært ved at anerkende konsulenternes faglighed, da de pr. tradition foretrak psykologer. PPR-lederen har været i dialog med skolelederne om, hvorfor de ønskede en psykolog, og hvilket behov de egentlig havde. Det har medført, at skolelederne nu er tilfredse med konsulenternes faglighed. PPR er i øvrigt efterspørgsels- og lønsumsstyret, hvad der giver et naturligt fokus på behov og kvalitet. Der er udarbejdet en fast skabelon for samarbejdet mellem PPR og skoler, der sikrer og dokumenterer kvalitetsstandarder.

Ifølge PPR-lederen er den væsentligste ressource, PPR har, de individuelle og forskellige medarbejders viden, erfaring og kompetencer. Derfor benyttes halvdelen

af tiden på personalemøder på oplæg, hvor en medarbejder fremlægger ny viden eller interesseområder.

Skolerne har en kontaktmedarbejder på PPR, som fordeles på skolerne efter, hvor de passer bedst et år ad gangen. Den eneste skole, der har en fast psykolog, er heldagsskolen.

Visitationsprocessen starter med, at PPR udarbejder en pædagogisk-psykologisk vurdering efter at have arbejdet med vurdering af eleven, talt med lærere og forældre, foretaget observationer mv., hvorefter selve visitationen sker i skoleafdelingen. Visitationsprocessen er dermed delt mellem to forvaltningsenheder, hvilket kan gøre processen svær for forældrene.

Kommune J

Kommune J er en mindre landkommune, der har været gennem en større skolestrukturændring, hvor fem skoler er nedlagt, og de øvrige er lagt sammen, så der nu er 4 folkeskoler, 5 frie skoler, 8 specialklasser og 2 specialskoler. Andelen af kommunens elever i frie skoler er 30,5 pct. Udgiften pr. elev i 2012 er middelhøj. I 2010 blev udgiften pr. elev opgjort til at være ca. 1.000 kr. højere, end kommunens socialøkonomiske indeks tilsagde. Den inkluderede andel i 2009/10 var 91,7 pct., hvad der er 0,4 procentpoint lavere end beregnet ud fra socialøkonomisk indeks for 2008. I 2013 er 94,5 pct. inkluderet, og der er dermed tale om en stigning på 2,8 procentpoint. Kommunen ligger dermed 1,5 procentpoint under den ambition, der er udtrykt som gennemsnit for Danmark i 2015, og da kommunen har et socialøkonomisk indeks på 1,0, betyder det, at kommunen i princippet kan have en inklusionsprocent svarende til gennemsnittet.

Skoleforvaltningen

Kommunen har siden 2007 med støtte fra satspuljemidler iværksat en række initiativer på skoleområdet, der alle har til formål at øge inklusionen i folkeskolerne og nedbringe antallet af elever, der henvises til undervisningstilbud uden for den almen undervisning. Fra skoleåret 2011/12 og fremover vil der være mulighed for yderligere kvalitetsmæssigt løft, da der afsættes et årligt beløb svarende til 4,6 pct. af det samlede skolebudget til generel udvikling inden for folkeskoleområdet. Beløbene er en del af provenuet ved en skolestrukturændring, hvor fem ud af ni skoler blev nedlagt.

Kommunens definition af inklusion, der følger en privat inklusionskonsulent, lyder som følger: Inklusion er den dynamiske, vedvarende proces, hvori skolen

øger mulighederne for tilstedeværelse, oplevelse af fællesskab, aktiv deltagelse og højt læringsmæssigt udbytte for alle elever. I denne proces tages der særligt hensyn til de elever, der er i farezonen for marginalisering, eksklusion og lavt fagligt udbytte.

Fra 2011 arbejdes med initiativer som: Etablering af videnscentre, ledelsesudvikling, ny tildelingsmodel for ressourcer, ændring af PPR's funktion, kompetenceudvikling hos lærere og pædagoger, Cooperative Learning, ansættelse af to undervisningsassistenter/inklusionsassistenter på hver skole og projekt "Op lille Hans", sidstnævnte med det formål at mindske elevfravær.

Kommunen arbejder bevidst på at tilpasse kapaciteten på specialområdet, og omkringliggende kommuner er begyndt at hjemtage elever. Kommunen selv flytter ikke elever tilbage til distriktsskolen, men har satset på at visitere færre. Der har ikke været markante udfordringer ud over, at nogle lærere har haft svært ved at omstille sig fra at søge at ekskludere, når det i øvrigt "koger" om en elev.

Der er af kommunen udarbejdet et efteruddannelseskatalog i samarbejde med en professionshøjskole. Kataloget indeholder en vifte af kurser, og målsætningen er at skabe ny viden og nye handlemuligheder for deltagerne inden for området. Alle kurser afholdes i kommunen. Kurserne er på 60 + 6 timer eller på 6 timer.

Kommunen er sammen med tre andre kommuner en del af et forskningsprojekt om ledelse af inkluderende læringsmiljøer, som har det formål at opnå en større viden om, hvordan man kan lede udvikling af et inkluderende læringsmiljø i folkeskolen. Projektet startede i september 2011 og afsluttes december 2013.

Der er endvidere planer for nye tiltag. På heldagsskolen oprettes pilotprojekt "familieklassen", ligesom der er planer for at udvikle vidensdeling.

Der er etableret økonomiske incitamenter for inklusion, og det overordnede princip er, at pengene følger eleven. Skolerne skal dog maksimalt betale 145.000 for en elev, der placeres i et specialtilbud.

Skolechefen mener, at kommunen er godt på vej, idet der er gang i en udviklingsproces på alle niveauer. Det fremhæves, at der er brug for kommunikation, og at det ikke er lige let at få alle lærere med, men at udfordringerne ikke er større, end det kan forventes i en større omstillingsproces.

PPR

PPR har ligget i Skole- og kulturafdelingen siden strukturreformen i 2007. Alle PPR-medarbejdere har i forbindelse med omstillingen til inklusion modtaget efteruddannelse i konsultative metoder. PPR har søgt om del i de puljer, der ligger i

Børne og Undervisningsministeriet, og har fået penge til et projekt om skilsmissegrupper og et projekt om sprog og læsning.

Kommunen har i august 2011 iværksat en række initiativer på skoleområdet og har bl.a. her beskrevet ændrede vilkår for PPR. Kommunen beskriver, at PPR skal vide, hvad der foregår i kommunen, hvilke specialtilbud der er, hvilke kompetencer de har, og hvilke specialtilbud der er i nabokommunerne og i regionen. Grundet ændringerne på det kommunale skoleområde fordrer det, at PPR også udvikler sig. I den sammenhæng er der iværksat et arbejde med at organisere og beskrive samarbejdet mellem skolerne og PPR, hvad der har medført en opgradering og justering af skolernes organisering af specialundervisningen og PPR's rolle.

Kommunen har defineret, at PPR skal arbejde mere konsultativt og ikke alene afklare problemstillinger. PPR skal også kunne være med til at etablere en konkret indsats og sætte mål for, hvordan og hvornår denne indsats skal evalueres. Endvidere er der lavet nogle meget tydelige retningslinjer og forventninger til, hvordan PPR skal samarbejde med skoleledelserne, og hvordan det konsultative samarbejde med lærere og pædagoger skal foregå. Det er endvidere udspecificeret, hvornår elever med særlige behov skal have foretaget en pædagogisk-psykologisk vurdering.

PPR vil gerne være mere aktiv i forbindelse med kompetenceudvikling af lærere, og det er forskelligt hvor langt i processen de enkelte psykologer og skoler er. Der mangler dels konkrete henvendelser fra skoleledere, der ikke er vant til at bruge psykologerne på den måde, dels er nogle psykologer usikre på de nye opgaver.

Med hensyn til visitation gælder, at det er det enkelte kompetenceråd, der indstiller til visitation. Kompetencerådet er et rådgivende organ for skolelederen, og der findes et sådant på alle kommunens skoler. Visitation til specialtilbud foretages en gang årligt. Efter den årlige visitation kan der ikke flyttes penge rundt mellem skolerne. Elever kan optages i specialtilbud i løbet af året, men dette medfører ikke ændringer i skolernes økonomi. Visitation foretages på skoleledermøderne, hvori deltager skole- og kulturchefen, skolelederne for de fire distriktsskoler og de to specialskoler, ungdomsskoleleder, PPR-leder og pædagogisk/administrativ konsulent.

Kommune K

Kommune K er en mellemstor landkommune med 21 folkeskoler, 8 frie skoler, 40 specialklasser og 6 specialskoler. Kommunen har mange små skoler. Andelen af

kommunens elever i frie skoler er 23,2 pct. Udgiften pr. elev i 2012 er middelhøj. I 2010 blev udgiften pr. elev opgjort til at være ca. 3.500 kr. mindre, end kommunens socialøkonomiske indeks tilsagde. Den inkluderede andel i 2009/10 var 89,5 pct., hvad der er 2,5 procentpoint lavere end beregnet ud fra socialøkonomisk indeks for 2008. I 2013 er 91,3 pct. inkluderet, og der er dermed tale om en stigning på 1,8 procentpoint. Kommunen ligger dermed 4,7 procentpoint under den ambition, der er udtrykt som gennemsnit for Danmark i 2015. Kommunen har et socialøkonomisk indeks på 1,09, og det betyder, at kommunen i princippet kun kan have en lidt lavere inklusionsprocent end gennemsnittet.

Skoleforvaltningen

Man startede i 2010 med at ville analysere situationen på specialundervisningsområdet, herunder at finde en måde, hvorpå man kunne omfordele midler. Det har imidlertid været en vanskelig proces at få i gang, først i 2012 lykkedes det. Kommunen er en af de kommuner på landsplan, der har den højeste eksklusionsprocent.

Kommunen har endnu ikke udarbejdet en officiel definition af og målsætning for inklusion. Det er kommunen i gang med nu og arbejder ud fra følgende tre temaer: Hvad er den gode inklusion? Alle børn skal føle sig trygge og accepteret, hvor de er. Trivsel og velvære.

I foråret 2013 har kommunalbestyrelsen indledt arbejdet med at etablere delmål for inklusionsprocessen i kommunen. Man arbejder ud fra spørgsmålene: Hvilke børn kan vi få ud i almenområdet? Hvilke faglige kompetencer er nødvendige for at igangsætte processen? Ejerskab til inklusion søges fremmet ved, at forældre sidder i arbejdsgrupper, ligesom repræsentanter for organisationerne er med. Man har en forventning om, at der kan komme forældrereaktioner mod inklusion, men regner med, at der vil være andre forældre, som er glade for inklusion.

Med hensyn til kompetenceudvikling er hele kommunen, såvel skoler som daginstitutioner, med i LP-modellen, og man er desuden i gang med at etablere efteruddannelsesforløb, der skal starte august 2013. Forløbene er på forskellige niveauer. Der vil være et ledelsesuddannelsesforløb samt et kursus for 100 lærere. Der er tale om kurser i klasseledelse, dialog og krav uden konflikt, som kommunen selv har udviklet. Man har helt specifikt ikke ønsket, at efteruddannelser skulle være del af diplomforløb. Endvidere har kommunen købt sig til procesguider og coaches fra en anden kommune og eksterne oplæg fra forskere.

Der er planer om at etablere et pilotprojekt, hvor man vil flytte fx fire specialelever og en lærer og en pædagog fra en specialskole til en almen skole, hvor de to sidstnævnte ikke bare står til rådighed for arbejdet med de fire elever, men har en inkluderende funktion over for skolen som helhed.

Politisk set ønsker man ikke at forbinde inklusion med penge, og der er derfor lagt vægt på, at der ikke er tale om en spareøvelse. Det er derfor blevet afvist, at der skal gives direkte økonomiske incitamenter for inklusion til de enkelte skoler. Det skal være en succes at beholde børnene i almenundervisningen. Dog nævnes det, at incitamenter kan komme på tale i 2016-17. Kommunens skoler tildeles ressourcer efter elevtal. Der indgår ikke en socioøkonomisk faktor. Det er op til de enkelte skoler, hvordan de anvender midler til supplerende undervisning, men der stilles krav om begrundelse, handleplan og dokumentation.

Af udfordringer nævnes, at skolelederne skal arbejde i forhold til deres personales holdninger til inklusion. Det må ikke ses som en straf, at børn skal inkluderes, men som en rettighed for dem at være inkluderet. Det forudses, at arbejdet med holdningsskift vil være større nogle steder end andre. En anden udfordring ses at være speciallærernes lyst til og holdninger til at arbejde i almenundervisningen.

PPR

Siden 1. januar 2013 er PPR lagt under Børn- og ungeforvaltningen. Dette er gjort ud fra et ønske om at samle fagcentre i en forvaltningsenhed. Der er endvidere ansat en ny leder, som arbejder målrettet mod at få vendt synsfeltet fra klassisk diagnosticerende mod en mere understøttende funktion, der skal løfte refleksionerne i det pædagogiske felt. Der arbejdes med en specifik procesbeskrivelse for psykologernes arbejde.

Udfordringerne ses at være, at psykologerne er fastlåst i traditionelle mønstre, hvor der tages udgangspunkt i det enkelte barn. PPR skal blive mere synlig på skolerne. Talepædagogerne skal blive bedre til at være koordinator ved indsatser ude i institutionerne i stedet for at målrette en indsats til det enkelte barn. Endelig nævnes, at skolelederne ændrer deres tilgang til eleverne, idet der er en kultur, hvor der er et meget lavt ambitionsniveau for eleverne, specielt over for elever med svag socioøkonomisk baggrund.

Det har traditionelt været sådan, at det er skolelederen, der indstiller til visitation. Der har manglet en proces, hvor der opstilles udviklingsplan og målsætninger for elever med særlige behov i almenmiljøet, fulgt af en evaluering af indsatser og evt. igangsættelse af nye indsatser, inden der foretages en indstilling til PPR om

iværksættelse af en pædagogisk-psykologisk vurdering. Psykologerne skal nu igennem et kursusforløb, hvor fokus flyttes til almenmiljøet, og hvor børneundersøgelser gennemføres i bred forstand, så det sikres, at skoler og psykologer arbejder med eleven, inden en eventuel henvisning kan finde sted. Indstillinger skal endvidere afklares med PPR-lederen, inden de finder sted.

Visitationsudvalget består af skolechefen, PPR-lederen, direktør for Børn og unge og børn- og familiekonsulenten, der koordinerer skoletilbud.

Kommune L

Kommune L er en mellemstor landkommune. Kommunen har været igennem en større strukturændring, hvor 12 folkeskoler er blevet til 5 folkeskoler. Der er 5 frie skoler, 0 specialklasser og 1 specialskole. Andelen af kommunens elever i frie skoler er 16,8 pct. Udgiften pr. elev i 2012/13 er i den laveste tredjedel. I 2010 blev udgiften pr. elev opgjort til at være ca. 2.500 kr. mindre, end kommunens socioøkonomiske indeks tilsagde. Den inkluderede andel i 2009/10 var 94,9 pct., hvad der er 1,2 procentpoint højere end beregnet ud fra socialøkonomisk indeks for 2008. I 2013 er 98,3 pct. inkluderet, og der er dermed tale om en stigning på 3,4 procentpoint. Kommunen ligger dermed 2,3 procentpoint over den ambition, der er udtrykt som gennemsnit for Danmark i 2015, og da kommunen har et socialøkonomisk indeks på 1,09, betyder det, at kommunen i princippet kunne have en lidt lavere inklusionsprocent end gennemsnittet.

Skoleforvaltningen

I 2008 iværksatte kommunen, at der blev arbejdet med LP-modellen på samtlige skoler. I 2011 konstaterede man, at 34 pct. af skolebudgettet gik til ekskluderende undervisning, og man vedtog en gennemgribende ændring, som faldt sammen med ændring i kommunens skolestruktur, hvor 13 skoler blev til fem.

Kommunens officielle definition af inklusion følger en privat konsulent: Inklusion er den dynamiske, vedvarende proces, hvori skolen øger mulighederne for tilstedeværelse, oplevelse af fællesskab, aktiv deltagelse og højt læringsmæssigt udbytte for alle elever. I denne proces tages der særligt hensyn til de elever, der er i farezonen for marginalisering, eksklusion og lavt fagligt udbytte. Skolechefen lægger vægt på, at alle børn og unge har krav på at være en del af fællesskabet, og at de profiterer af det. Fællesskab skal være styrken.

Den nævnte gennemgribende ændring med hensyn til inklusion gennemførtes ved, at man nedlagde samtlige specialskoler og specialklasser i skoleåret

2012/13. I stedet oprettede man et kompetencecenter, hvor 40-50 elever har deres skolegang. Centeret er tilknyttet den lokale distriktsskole, så man har opnået, at der er en samlet skole for alle elever. Centeret har to dele, den ene del består af en tidligere intern skole fra et behandlingstilbud, den anden del af tidligere autisめklasser. For de øvrige ca. 175 elever gælder, at de er inkluderet i almenskolen, og skolechefen vurderer, at der for ca. 25 af disse fortsat er nogle udfordringer, men at de øvrige har en god skolegang. Et væsentligt element i denne inklusionsproces er forældresamarbejde. Tre gange årligt evalueres elevernes forløb, og der opstilles nye mål for forældrene af henholdsvis lærere, leder og forældre. 18 elever med multiple handicap går på eksterne specialtilbud, og der er ingen planer om at tage disse elever hjem.

Kommunen har en treårig målsætning for inklusion. I det første år er der to delmål: Alle børn skal inkluderes. Alle lærere skal have de fornødne kompetencer til at inkludere.

Kommunen har investeret i et aktionslæringsforløb, som bygger på de tidligere kendte elementer om læringsstile og LP, men også klasserumsledelse, opbygning af relationskompetence og fokus på elevernes læring indgår. Det gennemføres ved tre gange fælles pædagogiske dage med aktionslæringsforløb ind imellem. Centralt i disse er effektive møder og klasserumsledelse. Investeringen i kompetenceopbygning er finansieret ved, at man i forbindelse med skolestrukturændringen gik fra klassebaseret ressourcetildeling til elevtalsstyret tildeling til hver skole. Det frigav 7 mio. kr. svarende til 1,9 pct. af skolebudgettet, hvoraf de 4 mio. kr. blev brugt til kompetenceopbygning. Af disse er 1 mio. kr. anvendt til betaling for kompetenceudviklingsforløbet for lærere og ledelser. Kommunen har endvidere satset på at opruste alle lærere IT-mæssigt og at stille digitale læremidler til rådighed for skolerne.

PPR's funktion er endvidere søgt ændret i retning af vejledning og konsultation – om end det har været svært at ændre den traditionelle kultur, da næsten ingen af psykologerne har en pædagogisk baggrund. Der er ansat en inklusionsvejleder på hver af de fem skoler. Inklusionsvejlederen skal iagttage og varetage inklusionsforløb. Endelig har man i kommunen ansat fem trivselscoaches, en ved hver af distriktsskolerne. En af trivselscoachene har lærerbaggrund og de øvrige har pædagogbaggrund. Inklusion støttes også ved, at kommunen har skånet skolerne for de generelle besparelser, kommunen i øvrigt er blevet pålagt, og ved at kommunalbestyrelsen har eftergivet et gammelt merforbrug på knap 20 mio. kr.

Hvad økonomiske incitamenter angår, ligger alle ressourcer som hovedprincip nu hos skolelederne, både den del, der ligger under ni ugentlige timer, og den

del, som ligger over ni ugentlige timer. Det er dog sådan, at hvis en elev visiteres til kompetencecenteret, skal skolen betale et takstbeløb på 300.000. En central pulje dækker forskellen mellem takstbeløbet og den faktiske udgift, der er væsentligt højere.

Den meget kontante omstilling til inklusion har givet nogen turbulens, ikke mindst fordi den er sket samtidig med skolestrukturændringen, hvor ledelserne på skolerne også er blevet ændret. Mange har oplevet, at det hele skete "over night". Det blev et svært efterår med en del modstand mod forandring hos lærere, usikkerhed hos ledelserne og klager fra forældre, der var endda tilfælde, hvor forældre og personale havde "rottet sig sammen". Der er også gode fortællinger og gode aktionslæringsforløb.

PPR

PPR har siden 2007 hørt under Børn- og familieforvaltningen og har haft en meget traditionel funktion, hvor meget af arbejdet er gået med at udarbejde pædagogisk-psykologiske vurderinger. Der er en ændringsproces i gang, og det er et stort ønske fra PPR-lederens side, at psykologerne skal arbejde mere konsultativt. PPR har ikke spillet en aktiv rolle i skolevæsenets omstillingsproces, hvorfor PPR har defineret egen rolle i forhold til samarbejdet med skoler og lærere. PPR har herunder deltaget i et kompetenceudviklingsforløb for skolernes inklusionsvejledere, som er tidligere AKT-lærere. Endvidere skal psykologerne på et kompetenceudviklingsforløb om supervision af andre faggrupper (konsultative metoder).

Af udfordringer nævner PPR-lederen, at der på forvaltningsledelsesniveau er stor opbakning til fremme af inklusion, og der er en fælles forståelse af, hvad inklusion er, selv om PPR ikke har været medtænkt som en aktiv aktør i udviklingen af og arbejdet med øget inklusion. PPR-lederen mener, at skolelederne og lærerne fortsat har et meget traditionelt syn på PPR's arbejdsopgaver og derfor ikke i starten har benyttet de nye tilbud ret meget, men i stedet har trukket på de tre læringskonsulenter. Først nu begynder skolerne at anvende PPR, og der er fra PPR-lederens side et ønske om at komme med på skoleledermøderne.

Hvad visitation angår, er procedurene lavet om. Kommunen har bevidst valgt, at der ikke længere skal være et officielt visitationsudvalg eller foregå visitationsmøder, da idealet er, at alle børn skal inkluderes på almenskolerne. I stedet afholdes der tre årlige evalueringsmøder (omtalt ovenfor), som erstatter de tidligere visitationsmøder. Det sidste evalueringsmøde afholdes i foråret og erstatter de tidligere revisitationsmøder, hvor det vurderes, om elever, der får mere end ni timers specialpædagogisk bistand, fortsat skal have denne støtte. Udfordringen for

PPR ligger i, at der ikke længere findes et egentligt revisitationsskema, hvorfor skolerne gerne vil have udarbejdet pædagogiske-psykologiske vurderinger. PPR har derfor "udviklet" en kortere udgave af en pædagogisk psykologisk vurdering, som minder om det tidligere revisitationsskema.

Ønsker en skoleleder et ekskluderende tilbud til en elev, skal PPR fortsat udarbejde en pædagogisk psykologisk vurdering. Ansøgning om et ekskluderende tilbud skal kvalitetssikres i skoleafdelingen, men valget er reelt skolelederens.

Kvantitative resultater fra interview med skolechefer og PPR-ledere i de 12 kommuner

Af Camilla Brørup Dyssegaard og Niels Egelund

Skolechefer

Skolecheferne er blevet stillet en række spørgsmål, hvor det har været muligt at foretage en kvantificering, og disse spørgsmål har dækket følgende områder: Inklusionsfremmende styringsmodeller. Supplerende undervisning og anden faglig støtte. Inklusionsindsatser (der forstås meget bredt som samtlige ekstraundervisningsressourcer, som skolerne tildeler klasserne, grupper af klasser eller enkelte elever udover, hvad der svarer til en lærer pr. klasse med udgangspunkt i skolens sædvanlige niveau for klassestørrelse). Kompetenceopbygning og opbakning til inklusion. Trivsel.

Resultaterne er opgjort som gennemsnit for alle 12 kommuner af hensyn til fortroligheden. Resultaterne præsenteres talmæssigt som en række tabeller i bilag 1. I det følgende kommenteres resultaterne samlet.

Inklusionsfremmende styringsmodeller

Samtlige kommuner er i gang med at arbejde med inklusion. En enkelt kommune startede allerede i 2003, idet man i forlængelse af debatter om rummelighed skiftede fra et individfokus på vanskeligheder til at anvende en relationel synsvinkel. Flere kommuner kom i gang i forbindelse med introduktionen af LP-modellen i Danmark i 2007, og tankerne om inklusion har derfor ikke været fremmede, da lovgivningen om specialundervisning blev ændret fra august 2012. Det er således kun tre kommuner, der ikke inden 2012 har etableret skriftlige målsætninger for inklusion. Målsætningerne er i de fleste kommuner også konkretiseret i praktiske tiltag.

Som følge af målsætningerne har flertallet af kommuner arbejdet med tilpasning af kapaciteten på specialskoler, og man har først og fremmest søgt at undgå, at nye elever segregeres, men initiativer i forbindelse med hjemtagelse af elever i forbindelse med revisitation forekommer også. Det samme gælder i endnu højere grad for specialklasser, og der er tilfælde, hvor kommuner konsekvent har nedlagt

specialklassetilbud. Dette er ikke sket, uden at der er overført ressourcer sammen med eleverne, men der er naturligvis altid basis for at diskutere, om der er ressourcer nok.

Der er forskellige tilgange til, hvorvidt økonomiaftalen er styrende for forventningerne. I fire kommuner vil man ikke lade sig påvirke af et bestemt måltal, men vil i stedet for se på de individuelle behov og muligheder, man finder mest rimelige. På nær tre kommuner har alle etableret økonomiske incitamenter for inklusion, og det er kun en enkelt kommune, der ikke er på vej i inklusionsprocessen, men først lige er ved at starte. De fleste kommuner har som led i inklusionsprocessen eller som led i almene organisationsændringer ændret PPR's funktion.

Supplerende undervisning og anden faglig støtte

Der er to kommuner, der har en kommunal plan for supplerende undervisning og anden faglig støtte til enkeltelever, mens de ti andre kommuner lader det være op til skolernes ledelse – støttet af lokal ekspertise og i de fleste tilfælde PPR – at administrere den supplerende undervisning. I nogle kommuner forlanges dokumentation for supplerende undervisning.

Inklusionsindsatser

Halvdelen af kommunerne har en kommunal plan for inklusionsindsatser, mens den anden halvdel overlader det til skolerne at afgøre, hvorledes midler til inklusionsindsatser anvendes. Inklusionsindsatser opgøres på skoleniveau.

Kompetenceudvikling og opbakning til inklusion

Samtlige kommuner har etableret kompetenceudviklingsprogrammer, om end af meget forskellig karakter. I så godt som alle kommuner har man anvendt traditionelle former for kompetenceudvikling som pædagogiske dage og kurser for personalet, men i et flertal af kommuner finder der også andre og tidligere mindre benyttede former for kompetenceudvikling sted. Her kan nævnes gensidig supervision og besøg hos andre lærere. Brug af videooptagelser begynder også at vinde indpas, især inspireret af Marte Meo.

Alle kommuner har allerede inden inklusionsprocesserne gjort brug af resourcepersoner på skolerne i form af lærere og pædagoger fra specialcenteret/kompetencecenteret, AKT-vejledere, læsevejledere. Der er også uddannet resourcepersoner inden for inklusion. Ud over skolernes egne resourcepersoner an-

vender syv af kommunerne personale fra specialskoler som rådgivere og vejledere, og ti af skolerne anvender personale fra specialklasser i forbindelse med inklusion. Som det allerede er nævnt, er der en betydelig anvendelse af pædagogiske modeller, først og fremmest LP-modellen, der anvendes generelt i syv af kommunerne og individuelt af skolerne i de fleste andre kommuner. Opbakning til inklusion har ikke kunnet kvantificeres, idet der for kommunerne er tale om et blanding af forskellige initiativer gående fra det, der sker ved kompetenceopbygning af personale over medieomtale og møder med skolebestyrelser og forældre, men det gælder, at opbakningen i meget høj grad skabes af de enkelte skolers ledelse, og at det ikke har været en nem proces.

Trivsel

Graden af opbakning og succesen i gennemførelsen af inklusion må tænkes at forplante sig til graden af trivsel. Når skolecheferne spørges om trivsel, mener seks, at de inkluderede elevers forældre synes, at deres børn trives godt i det inkluderede skolemiljø. Tre svarer, at trivslen er nogenlunde, og ingen finder den dårlig. Der er dog tre skolechefer, som erkender, at de ikke ved, hvordan trivslen er, da de enten har været meget kort tid i forvaltningen, eller de føler, at de er for langt fra praksis. Fire skolechefer mener, at der blandt de øvrige forældre er en oplevelse af god trivsel for deres børn, mens syv vurderer den til at være nogenlunde. Kun en enkelt skolechef føler sig ikke i stand til at besvare spørgsmålet. Det generelle billede på skolechefniveau er dermed, at det er de almindelige elevers forældre, der har den mindst positive oplevelse.

Når det kommer til deciderede klager over inklusion fra forældrene, er der kun fire skolechefer, der ikke har oplevet klager til forvaltningen, men kun i to kommuner har der været mere end fem klager. Hvad klager til klagenævnet for specialundervisning gælder, ses et næsten tilsvarende billede. Tre af kommunerne har ikke haft sager med forældreklager til klagenævnet, men kun tre af kommunerne har haft mere end fem klager.

PPR-ledere

PPR-lederne er også blevet stillet en række spørgsmål, hvor det har været muligt at foretage en kvantificering, og disse spørgsmål har dækket: PPR's virksomhed. Lederens uddannelse og tilfredshed. Visitation. Ændret henvisningsmønster. Trivsel.

Resultaterne er opgjort som gennemsnit for alle 12 kommuner af hensyn til fortroligheden. Også disse resultater præsenteres talmæssigt som en række tabeller i bilag 1. I det følgende kommenteres resultaterne samlet.

PPR's virksomhed

For to PPR-enheder vedkommende gælder, at efterspørgslen efter ydelser har direkte indflydelse på normeringen. Der er ikke nogen tilfælde, hvor PPR er efterspørgselsstyret på den måde, at man er en selvstændig økonomisk enhed, der har sine indtægter ved skolernes (og andres) køb af ydelser.

Det fremgår af interviews med PPR-lederne, at omkring halvdelen deltager i organisationsudvikling i kommunen, i udvikling af kommunens skoler og i kompetenceudvikling af skolens lærere. Om man deltager eller ikke deltager i sådanne aktiviteter, synes at afhænge både af traditioner, af bemandingens kompetenceprofil og ikke mindst af lederens initiativ og samarbejde med skoleforvaltningen og skolelederne.

Det gælder også, at PPR's forskellige kerneydelser fylder forskelligt i de enkelte PPR-kontorer. Hvor man er organiseret i en familieförvaltning, vil det kun være en del af PPR's services, der er orienteret mod skolen. I gennemsnit er det omkring 60 pct. af PPR's virksomhed, der er skoleorienteret, og der er en variation fra 40 pct. til 80 pct. PPR's mest centrale kerneydelse var frem til august 2012 at foretage udredninger af elever. Disse fylder nu kun omkring en fjerdedel af arbejdstiden med en variation fra 7 pct. til 60 pct. Dette afspejler dels forskelle i strategiske satsninger i kommunerne og på PPR, dels en vis træghed i psykologgruppen, der i en del tilfælde stadig ser udredninger som den væsentligste professionelle identitet. Det gælder både for en del af de ældre psykologer med lang erfaring og for mange af de helt unge psykologer, der er uddannet på de traditionelle universiteter og ikke har en lærer- eller pædagogbaggrund. Danmarks Pædagogiske Universitets psykologuddannelse dimitterede de sidste kandidater, som havde lærer- eller pædagogbaggrund, i 2004, og nyrekruttering af psykologer til PPR, der ofte fungerer som første ansættelsessted i en psykologkarriere, sker derfor oftest direkte fra universiteternes psykologuddannelse, hvor pædagogisk psykologi fylder meget lidt, og de nyansattes kendskab til skolen udelukkende stammer fra deres egen skoletid.

Efter august 2012 skal det, som har før var PPR's sekundære ydelse, konsultativt arbejde, fylde mere, for at skolerne kan levere supplerende undervisning og anden faglig støtte samt inklusionsindsatser til elever, der tidligere ville have fået mindre end 12 lektioners specialundervisning om ugen. Konsultativt arbejde angik-

ves at omfatte ca. 30 pct. af PPR's virksomhed med et minimum på 10 pct. og et maksimum på 45 pct. Observation i klasser, der kan være et vigtigt instrument for god sparring af lærere, udgør kun knap 10 pct. af PPR's arbejde, med en variation fra 3 pct. til ca. 20 pct. Forskellige indsatser af forebyggende karakter fylder knap en fjerdedel af PPR's virksomhed med en variation fra 4 pct. til hele 70 pct. Den store variation har baggrund i, at forebyggende opgaver kan defineres meget bredt og gå lige fra rådgivning af skolechef om inklusionsindsatser, fx om udpegning og uddannelse af inklusionsvejledere, over rådgivning af en skoleleder om brugen af tolærertimer til samtale med en elev, der begynder at vise tegn på mistrivsel. Variationen hænger også sammen med, hvordan PPR's opgave er defineret.

Arbejde med familier udgør i gennemsnit kun 10 pct. af PPR's virksomhed med en variation på 4 pct. til 23 pct., og det hænger naturligvis bl.a. sammen med, om PPR er organiseret i skoleforvaltningen eller i familieforvaltningen.

På nær en enkelt kommune er psykologerne allokert til bestemte skoler, og der er i øvrigt en vis variation i, om grupper af PPR's medarbejdere arbejdsmæssigt er samlet i distrikter, evt. sammen med socialrådgivere, eller om samlingspunktet er et centralt kontor, oftest placeret på rådhuset eller i en anden kommunal bygning, herunder rådhus frigivet efter strukturreformen.

PPR-ledere beretter, at der er et stort ønske hos skolelederne om, at medarbejderne kan yde en direkte støtte til lærerne til at etablere undervisningsmodeller for elever med forskellige særlige behov. Det erkendes, at der er psykologer, som ikke magter den ændrede rolle. Der ses en tydelig tendens i retning mod at ansætte færre psykologer og i stedet flere konsulenter med dels lærer- eller pædagogbaggrund, dels en pædagogisk overbygningsuddannelse på diplom-, master- eller kandidatniveau.

Hvad de traditionelle psykologer (cand.psych.) angår, kan ses en interessant forskel. Hvis kommunen rummer et universitet med psykologuddannelse, tilbyder man ud over supervision specialistuddannelser for at tiltrække og fastholde de dygtigste kandidater. Størstedelen af PPR-kontorerne tilbyder dog ikke specialistuddannelse eller kostbare efteruddannelser, da man dels mener at have brug for generalister, dels hellere vil bruge ressourcerne andre steder.

Lederens uddannelse og oplevelse af tilfredshed med PPR

To tredjedele af PPR-lederne er læreruddannede og har en videreuddannelse som cand.pæd.psyk. En enkelt er cand.psych., og tre har en anden baggrund. Mens det indtil omkring 1990 var et krav, at en PPR-leder skulle have en læreruddannelse suppleret med en psykologuddannelse, tyder meget på, at trenden går væk fra at

have psykologer som ledere af PPR i takt med, at det egentlige psykologarbejde, udredningerne, fylder mindre. Nogle skolechefer udtrykker, at de har lettere ved at sætte dagsordenen for PPR, hvis lederen har en forvaltningsbaggrund og dermed ikke identificerer sig med en enkelt af personalekategorierne. I det helt store flertal af kommunerne er PPR rent normeringsstyret.

Ændringen af lovgivningen om specialundervisning i 2012 har som allerede nævnt betydet meget for PPR's arbejde og har krævet en stor omstilling. PPR-lederne siger i to tredjedele af kommunerne, at brugerne opleves at være tilfredse eller meget tilfredse, mens der er usikkerhed om tilfredsheden i de sidste fire kommuner. Problemet heri synes at være, at skolerne har nogle forventninger om hurtig tilgang til PPR's personale, herunder ved at de hyppigt er på skolerne, og at man gerne vil have en mere didaktisk tilgang i PPR's rådgivning, som det aktuelle personale ikke er i stand til at levere.

Visitation

I to kommuner har man etableret en visitationspraksis, hvor skolelederne ikke indgår direkte, hvad der dog ikke betyder, at de slet ikke tages med på råd. I de øvrige kommuner indgår skolelederne enten meget eller særdeles meget. Der er i øvrigt en oplevelse af, at skolelederne inden inklusionsprocessen generelt havde for stor indflydelse på mulighederne for segregering, muligheder der nu er afløst af, at segregering har en betydelig indflydelse på de fleste skolars økonomi.

PPR-lederne oplever i godt halvdelen af kommunerne, at visitationsprocessen fungerer godt i forhold til tilbudsviften. I to kommuner mener lederne, at processen slet ikke fungerer. I den ene spiller PPR en ret perifer rolle i forhold til at vælge i tilbudsviften, i den anden ønsker en ret ny PPR-leder, at der lægges en ny strategi. I et flertal af kommunerne hænger budgetansvar og visitation sammen. Kun i to kommuner er der ikke nogen sammenhæng, og det er i de samme to kommuner, at lederne mener, processen ikke fungerer. I to tredjedele af kommunerne indgår et samlet hensyn til befordring og fritidstilbud i de faglige hensyn i visitationen, mens det i den sidste tredjedel af kommunerne slet ikke indgår. Der er kun en enkelt kommune, hvor økonomiske hensyn til befordring og fritidstilbud ikke indgår samlet i visitationen. Generelt finder to tredjedele af lederne, at de er tilfredse med visitationsprocessen, fem er endda meget tilfredse. En enkelt er utilfreds, og tre er meget utilfredse. Utilfredshed kommer primært fra relativt nyansatte ledere, der gerne ser en anden struktur, samt kommuner, hvor visitationen er delt mellem to forvaltningsenheder.

Der synes endnu ikke at have været lagt meget væsentligt ændret vægt på revisitationsmønsteret, idet man, som det nævnes i det følgende, først og fremmest arbejder mod at begrænse nyhenvisninger til specialtilbud. En undtagelse er naturligvis de steder, hvor man helt har nedlagt specialklasser.

Ændret henvisningsmønster

PPR-lederne oplyser, at der kun i to kommuner ikke er sket en reduceret henvisning til specialskoler og specialklasser. I tre kommuner er der sket en lille reduktion, i tre andre nogen reduktion, i to megen reduktion og i en særdeles megen reduktion.

Tilbageflytning af elever fra specialtilbud forekommer ifølge PPR-lederne ikke i to kommuner. Fire kommuner har en lille tilbageflytning, tre har nogen tilbageflytning, en har megen tilbageflytning, og to har særdeles megen tilbageflytning.

Trivsel

Med hensyn til hvorledes forældre til inkluderede elever oplever deres børns trivsel, finder otte PPR-ledere, at der er en nogenlunde trivsel, mens to mener, at den er god. Ingen PPR-ledere udtrykker, at den er særdeles god. En af lederne mener, at trivslen er dårlig, mens en relativt nyansat ikke ser sig i stand til at svare på spørgsmålet.

Forældre til de øvrige elever i klasserne oplever ifølge PPR-lederne, at deres børn har en god trivsel i fire kommuner, en nogenlunde trivsel i syv kommuner. Ingen finder, at der er tale om en dårlig trivsel. En af lederne ser sig ikke i stand til at svare på spørgsmålet.

Skoleforvaltninger

Skoleforvaltningerne har afgivet en række oplysninger om faktuelle forhold om antallet af skoler, elever, specialklasser og elevtal i disse samt specialskoler og elevtal i disse. De mest centrale og grundlæggende oplysninger er angivet i de enkelte skoleportrætters indledning tidligere i denne rapport.

Forvaltningerne har endvidere oplyst om en række budgetposter i relation til foranstaltninger for elever med særlige behov. Det skal i forbindelse hermed bemærkes, at tal kan være svært sammenlignelige, da man har indrettet sig meget forskelligt. Fire kommuner har fx ikke lagt budget for supplerende undervisning

og inklusionsindsatser, da disse er lagt ind i budgetterne for de almindelige skoler. Fire kommuner har ikke lagt budget for specialundervisning (over ni timer om ugen), der gives som støtte i almenundervisningen på baggrund af en pædagogisk-psykologisk vurdering, men har også lagt disse ressourcer ud i de enkelte skolers almene tildeling. Disse fremgangsmåder betyder, at de enkelte skoleledelser nu har det fulde ansvar for, hvorledes både specialundervisningsressourcer, ressourcer til supplerende undervisning og ressourcer til inklusionsindsatser anvendes, idet dog specialundervisningsressourcerne kun gives efter PPR's pædagogisk-psykologiske vurderinger. Når man hertil lægger, at der i ni af kommunerne er stærke økonomiske incitament for skolers inklusion, ser verden for skolelederne markant anderledes ud end for nogle få år siden, hvor tildelinger var stærkt afhængige af PPR's pædagogisk-psykologiske vurderinger, visitationen og de puljer, skoleforvaltningerne kunne afsætte til specialpædagogisk bistand.

Ikke overraskende er der en betydelig variation i størrelsen af de kommunale budgetter, da kommunerne har forskellig socioøkonomi og desuden har arrangeret de specialpædagogiske tilbud på specialskole- og specialklasseområdet meget forskelligt. Det er derfor mest interessant at se på udgiften pr. elev og andelen af de samlede udgifter, der går til elever med særlige behov.

Hvis man indledningsvis ser på udgifterne til en specialklasseelev, ligger gennemsnittet på omkring 127.000 kr. årligt med et minimum på ca. 78.500 kr. og et maksimum på ca. 222.250 kr. En specialskoleelev koster i gennemsnit ca. 363.000 kr. med et minimum på 210.250 kr. og et maksimum på 728.750 kr. Det højeste beløb gælder for en kommune med relativt få elever i specialskoler og uden specialskoler beliggende i kommunen, hvad der giver høje transportomkostninger.

Udgifterne til PPR pr. elev i kommunen varierer også stærkt fra et minimum på ca. 1.000 kr. årligt til et maksimum på 3.250 kr. Gennemsnittet ligger på godt 2.000 kr.

Hvis man beregner andelen af udgifter, der anvendes på elever med særlige behov andrager de, hvis man ikke inddrager budget for inklusionsindsatser, i gennemsnit 26,06 pct. af kommunernes skolebudgetter. Minimum er 9,35 pct. og maksimum 49,03 pct. Hvis man inddrager ressourcer anvendt til inklusionsindsatser, bliver gennemsnittet 29,98 pct. med minimum på 14,37 pct. og maksimum på 49,76 pct. Andelene hænger dels sammen med kommunens socioøkonomiske situation, dels sammen med den kultur for eksklusion, der har eksisteret og endnu ikke nødvendigvis er blevet ændret fundamentalt.

Alle kommuner har afsat ressourcer til kompetenceudvikling i inklusion. Mindste budget for skoleåret 2012/13 er 0,5 mio. kr., det største er 5,0 mio. kr. Gennemsnittet er 1,882 mio. kr.

Inklusionsindikatorer

Ud over de kvalitative interview med skolechefer og PPR-chefer og de administrative baggrundsdata fra skoleforvaltningerne er der i forbindelse med undersøgelsen foretaget en dokumentanalyse af materialer fra kommunerne vedrørende inklusionsprocessen. Analysemetoden har, ud over de kvantitative data, været af-søgning af temaer, dvs. forhold, der går igen på tværs af kommuner. Det er lykkedes at identificere seks indikatorer for inklusionsarbejdet i kommunerne. De første fem er procesindikatorer, hvormed menes indikatorer for hvordan og med hvilken kvalitet, man har arbejdet med inklusionsprocessen. Den sidste er en resultatindikator, idet den fortæller, hvordan inklusionsprocenten faktisk er ændret i forhold til KREVI's opgørelse fra 2009/10 (KREVI, 2011).

Det gælder om disse inklusionsindikatorer, at de væsentligst skal betragtes som baseline-niveauer, den næste og den sidste statusrapport kan forholde sig til. I sidste del af rapporten vil de seks faktorer dog blive sammenholdt med udsagn fra skoleledere, skolebestyrelsesformænd og lærere, mens der endnu er et for spinkelt datamateriale fra elever til, at der er mulighed for at foretage analyser i forhold til inklusionsindikatorer. Sidstnævnte skyldes ikke mindst, at elevoplevelser i meget høj grad hænger sammen med elevernes sociale baggrund, og denne varierer betydeligt fra kommune til kommune.

De seks indikatorer er:

- Startår for inklusionsprocessen
- Grad af fælles værdigrundlag på forvaltningsniveauet
- Grad af kompetenceudvikling
- Grad af økonomiske incitamenter
- Kvalitet af samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR
- Ændring i inklusionsprocenten fra 2010 til 2013.

Om *startår for inklusionsprocessen* gælder, at der er taget udgangspunkt i, hvornår man rent faktisk er gået i gang. Det er således ikke nok, at der har været debatteret rummelighed eller har været arbejdet med fx LP-modellen, og at man har defineret begrebet inklusion, som det illustreres i Bilag 1, tabel 1. Man skal rent faktisk have

startet på kompetenceudvikling, ændring af procedurer omkring inklusion/segregering eller organisationsændring i specialiserede tilbud. Analyse af dette viser, at kommunerne fordeler sig som følger:

Årstal for start på inklusionsprocessen

Årstal for start på inklusionsprocessen	Antal kommuner
2011	7
2012	3
2013	2

Tabellen over *årstal for start af inklusionsprocessen* viser, at flertallet af kommuner er gået i gang året inden, lovændringen trådte i kraft. Det er også et gennemgående træk i disse kommuner, at man har studeret Deloitte-rapporten (2010) og faktisk var i gang med at etablere økonomiske incitamentter for inklusion. Tre kommuner kom i året, hvor loven trådte i kraft, i gang, og to kommuner er først kommet rigtigt i gang i 2013. Det er i øvrigt karakteristisk for en del af kommunerne, at inklusionsprocessen har fundet sted parallelt med skolestrukturelle ændringer, herunder nedlæggelse af en række små skoler, og i øvrigt parallelt med, at der har skullet ske generelle besparelser.

Vurderingen af *graden af fælles værdigrundlag på forvaltningsniveau* hviler på udsagn fra skolechefer og PPR-ledere samt dokumentanalyse. Der er her lagt vægt på, om der er enighed i skoleforvaltningen og i PPR, og i hvilken grad denne enighed er formidlet videre til skolernes ledelser, lærere, forældre og elever. Skoleledernes, bestyrelsesformændenes og lærernes kvantitative svar indgår ikke i vurderingen, men er udgangspunkt for en selvstændig behandling senere i rapporten.

Graden af fælles værdigrundlag på forvaltningsniveau

Grad af fælles værdigrundlag på forvaltningsniveau	Antal kommuner
Høj	8
Mellem	1
Lav	2

Det fremgår, at der i hovedparten af kommunerne er tale om en høj grad af fælles værdigrundlag. For de tre kommuner, hvor graden af fælles værdigrundlag vurderes at være mellem eller lav, gælder, at der ikke helt er enighed om inklusionsstrategien mellem skolechef og PPR-leder, eller at man først lige er startet på at føre den ud i livet i slutningen af 2012 eller begyndelsen af 2013.

For *kompetenceudvikling* gælder, at kommunerne rubriceres på højt niveau, hvis der er taget fat på en markant kompetenceudvikling på alle niveauer - ledelse, specialister og medarbejdere - tidligt i processen. Ved mellemniveau forstås, at man er startet senere i processen, at indsatsen ikke har været markant, eller at kompetenceudviklingen ikke har dækket alle niveauer. Ved lavt niveau forstås, at man først er kommet sent i gang eller endnu ikke for alvor er startet. Rubriceringen er sket på baggrund af interview med skolechef og PPR-leder samt dokumentanalyse.

Kompetenceudviklingsniveau

Kompetenceudviklingsniveau	Antal kommuner
Højt	9
Mellem	1
Lavt	2

Det gælder, at der i ni af kommunerne har været en markant indsats med kompetenceudvikling på alle niveauer, og at det er sket tidligt i processen. I en enkelt kommune er indsatsen vurderet som mellemstor og igangsat inde i processen. For to kommuner gælder, at man i den ene er kommet ret sent i gang, og i den anden at man først for alvor er ved at komme i gang.

Økonomiske incitamenter for inklusion er en parameter med en stor variation i type og omfang, og mange kommuner har prøvet sig frem med sådanne incitamenter siden 2007. Incitamenterne for de 12 kommuner i dokumentationsprojektet er på baggrund af interview med skolecheferne placeret i tre mulige kategorier, høj, hvor der er en klar økonomisk konsekvens for skoler af at segregere/integrere elever, mellem, hvor der er en mere beskedne konsekvens ved, at der i betydelig grad kan trækkes på en central pulje eller forsikringsordning, og lav, ved at der ikke er etableret et økonomisk incitamentssystem.

Grad af økonomiske incitamenter for inklusion

Grad af økonomisk incitamentsstruktur	Antal kommuner
Høj	9
Mellem	0
Lav	3

To tredjedele af kommunerne har, som det allerede er fremgået tidligere i rapporten, etableret forskellige former for ganske markante økonomiske incitamenter. Tre kommuner har ikke etableret et økonomisk incitamentssystem, men en af kommunerne forventer, at det er undervejs.

Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR har en vis sammenhæng med, om der eksisterer et fælles værdigrundlag, men også andre faktorer spiller ind, dels samarbejdsrelationen mellem skolechef og PPR-leder, dels den forvaltningsmæssige placering, hvor placering i en anden forvaltning eller på tværs af forvaltninger kan gøre samarbejdet udfordrende. Vurderingen er sket ikke blot på baggrund af den skolechef/PPR-chef, der har deltaget i interviewet, da der især for sidstnævnte kategori er sket nogle udskiftninger i løbet af de sidste par år.

Graden af kvalitet i samarbejdet på forvaltningsniveau

Kvalitet af samarbejdet	Antal kommuner
Høj	7
Mellem	2
Lav	3

I syv kommuner vurderes kvaliteten af samarbejdet at have været høj, i to mellem og i tre lav. I øvrigt vurderes, at udskiftningerne må formodes at fremme kvaliteten af samarbejdet over de kommende år.

Ændret inklusionsprocent kan siges at være en nøgelfaktor i forhold til kommuneaftalen for 2013, hvis ordlyd er: Andelen af elever, der skal inkluderes i den almindelige undervisning, øges. Målet er således, at andelen af elever i almindelig undervisning i 2015 er forøget fra 94,4 pct. til 96,0 pct. af det samlede elevtal i folkeskolen. Ændringen skal naturligvis ses i forhold til, hvor langt man i 2010 lå fra kommuneaftalens mål.

Den nøjagtige inklusionsprocent fremgår af skoleportrætterne tidligere i denne rapport. Hvis man opdeler i intervaller, opnås følgende fordeling.

Ændret inklusionsprocent fra 2009/10 til 2013

Ændret inklusionsprocent	Antal kommuner
Mindre end 1 procentpoint	4
Fra 1 til 2 procentpoint	4
Mere end 2 procentpoint	4

Som det er nævnt i beskrivelsen af skolerne, er der ikke nogen kommuner, som ikke har øget inklusionsprocenten fra 2009/10 til 2013. I alt placerer fire kommuner sig i kategorien med op til 1 procentpoint, fire kommuner har en øgning på mellem 1 og 2 procentpoint, og fire kommuner har en øgning på mere end 2 procentpoint, den højeste er på hele 4,5 procentpoint. Den gennemsnitlige øgning udgør 1,8 pct.

Den gennemsnitlige inklusionsprocent i de 12 kommuner var i 2009/10 på 93,1 pct. og er i 2013 steget til 94,9 pct., og fem af kommunerne ligger allerede nu

over aftalens gennemsnit på 96 pct. for 2015. Procenterne for 2009/10 bygger på KREVI (2011), mens procenterne for 2013 bygger på indeværende undersøgelses første runde.

Sammenfatning, skolechefer, PPR og skoleforvaltninger

De 12 kommuner, der er udvalgt til undersøgelsen, dækker et bredt spektrum af den variation, der findes i de 98 danske kommuner. Der er storbykommuner, forstadskommuner, omegnskommuner og landkommuner. Der er velstillede kommuner og kommuner med et relativt lavt socioøkonomisk niveau. Der er kommuner med en høj grad af satsning på offentlig service, herunder skoleområdet, og der er kommuner, hvor findes udfordringer med at tilbyde fx folkeskolens minimumstimal. Der er kommuner, hvor man ikke har rørt nævneværdigt ved skolestrukturen, og kommuner, der har gennemført omfattende ændringer.

Mest interessant i nærværende sammenhæng er, at kommunerne i skoleåret 2009/10 havde en forskellig inklusionsgrad forstået som andelen af elever inkluderet i folkeskolens almindelige klasser. Nogle relativt få har haft en høj grad af inklusion, mens andre har ligget i bunden af landsgennemsnittet. Der er også store forskelle i andelen af ressourcer anvendt til elever med særlige behov, fra 14 pct. til 50 pct. med et gennemsnit på 30 pct., når man medregner beløb til inklusionsindsatser.

De store forskelle taget i betragtning kan det heller ikke undre, at der er store forskelle i den måde, hvorpå man har grebet inklusionsprocessen an.

Nogle kommuner har været meget tidligt i gang, og det har typisk været med at ændre et individfokuseret fejlfindingssystem til et systemisk syn på de omstændigheder, der gør, at elever kommer i vanskeligheder i skolen. Især den såkaldte LP-model er slået stærkt igennem. En del kommuner har også arbejdet systematisk med den rummelighedstænkning, som allerede slog igennem omkring 2000. Selve arbejdet med at starte en inklusionsproces strækker sig fra 2011 for de tidligste kommuner, et år før lovændringen i august 2012, over 2012 og til 2013, hvor de sidste kommuner er ved at komme i gang for alvor. Kommunerne har i meget høj grad gjort brug af ressourcepersoner til at starte processen. For mange kommuner er der tale om kendte konsulenter, mens andre har anvendt ressourcepersoner fra andre kommuner sammen med egne konsulenter.

De kommuner, der har været tidligst i gang, har også iværksat forudgående kompetenceudviklingsprogrammer for medarbejderne, før inklusionen er sat i gang rent organisatorisk. I de kommuner, der er gået i gang senere, er kompeten-

ceudvikling og organisatoriske ændringer nærmest gået hånd i hånd. Der er ingen kommuner, der ikke har søgt at give personalet kompetenceløft. Det almindelige billede er, at man har haft et relativt kortvarigt forløb for samtlige medarbejdere og derudover har uddannet et korps af vejledere, der går under mange betegnelser. De kommuner, der har været tidligst i gang, er kendetegnet ved at have et højt generelt ressourceforbrug og/eller en dynamisk ledelse, hvor PPR spiller en særlig rolle som facilitator eller ved at yde modstand mod ændring. De kommuner, som er kommet relativt sent i gang, er generelt kendetegnede ved at være blandt kommunerne med de største udfordringer. Her ses meget drastiske ændringer af skolestruktur med nedlæggelse og sammenlægning af skoler og i et enkelt tilfælde total nedlæggelse af samtlige specialklassetilbud.

Selv hvor inklusionsprocessen har været omfattende, er den dog fulgt af, at man har ladet ressourcer følge med over i den almene undervisning, og at man har sørget for en eller anden opkvalificering af personalet. Nogle steder har man ligefrem relativt set – set i forhold til de øvrige budgetter i kommunen – tilført ressourcer. Det er i det hele taget et generelt billede, at økonomiske incitamenter sammen med lovændringens nydefinering af specialundervisning spiller en meget stor rolle for, at inklusionsprocessen er kommet så vidt, som det faktisk er tilfældet, fra 93,1 pct. i 2010 til 94,9pct. i 2013. Det er dermed lykkedes at vende den tendens til stigende eksklusion, der har været til stede fra midt i 1990'erne, og som for alvor tog fart fra 00'erne med en yderligere stærk vækst efter strukturreformen i 2007. Det nævnes også af skolecheferne, at der i nogle kommuner, især landkommuner med mange små skoler, har været en eksklusionskultur støttet af ønsker om specialiserede tilbud til elever med faglige og sociale vanskeligheder – og manglende overblik over økonomien. Eksklusion er blevet belønnet. Lærerne og deres klasser og skolelederne er sluppet af medvanskelige elever, og tendensen er blevet støttet af en fejlfindingskultur på PPR samt retskrav på den specialpædagogiske bistand. Det er karakteristisk, at ingen har protesteret over den øgede segregering, og man har først efter Deloitte-rapporten fået øje på udgiftsniveauet.

Hvor man ikke decideret har nedlagt specialtilbud, har man næsten alle steder søgt at ændre segregeringstraditioner ved at undgå henvisning af de yngste elever til specialtilbud og i nogle tilfælde også søgt at hjemtage elever ved at lade ressourcer tilgå den almindelige klasse.

Fællesskab om og ejerskab til inklusion er søgt sikret på mange forskellige måder, og i de fleste kommuner er der ydet en stor indsats for at få skoleledere, skolebestyrelser, lærere og forældre med. Det er dog klart, at jo længere væk man kommer fra forvaltningerne, des sværere er det, og nogle lærere og forældre har

været svære at få med på ideen, og der er også en del eksempler på forældreklager. Langt de fleste kommuner har også produceret informationsmateriale, der oplyser om ideerne og fordelene ved inklusion. Der har været bekymringer over, om forældre til almenelever ville protestere og eventuelt sætte deres børn i frie skoler, en risiko, der ikke kan undervurderes i de kommuner, der netop har en høj friskoleprocent. Der er dog ikke væsentlige tegn på, at dette har materialiseret sig.

PPR spiller en væsentlig rolle i inklusionsbestræbelserne, og flere skolechefer og PPR-ledere udtrykker, at der synes at være et klart behov for anderledes kompetencer i bemandingen end de traditionelt psykologiske. Man efterspørger på skolerne personer, der har en didaktisk vinkel i deres rådgivning. De mest yderligtgående eksempler er fra nogle store skoler, der hellere vil købe deres servicere selv end skulle betale for dem gennem PPR – PPR koster i gennemsnit 2.000 kr. årligt pr. elev. Det ser ud til, at en del psykologer stadig har deres professionsideal i fejlfinding og udredninger. Noget tyder også på, at der er en ændring på vej i retning af, at PPR-leder vælges blandt ikke-psykologer. En anden udfordring er PPR's forvaltningsmæssige placering, hvor en fundering i andet end skoleforvaltningen synes at give vanskeligheder, fordi der er et forskelligt syn på, hvad den optimale opgaveløsning er, ligesom det kan udfordre samarbejdet mellem skolechef og PPR. Visitationsprocesserne har fået mindre betydning ved overgang til, at skoler i høj grad selv skal finansiere specialtilbud, men de kan stadig give anledning til, at PPR føler sig distanceret. Endelig gælder, at PPR's placering som en central eller decentral enhed tæt på rummer både fordele og ulemper. En placering tæt på skolerne øger skolernes føling af nærvær, men til gengæld udtyndes PPR's faglige miljø, og en meget tæt placering kan også bevirke, at det armslængdeprincip, der kan være vigtigt i rådgivning, ikke er til stede. Der er endnu ikke tale om, at PPR er blevet 100 pct. efterspørgselsstyret.

Der er i forbindelse med undersøgelsen defineret seks inklusionsindikatorer: Startår for inklusionsprocessen. Grad af fælles værdigrundlag på forvaltningsniveauet. Grad af kompetenceudvikling. Grad af økonomiske incitamenter. Kvalitet af samarbejdet mellem skoleforvaltning og PPR. Ændring i inklusionsprocenten fra 2010 til 2013. Det gælder om disse, at de først og fremmest skal tjene som baseline for de næste to undersøgelsesrunder. Dog vil de fem indikatorer tentativt blive anvendt i forbindelse med analyse af data fra skolebestyrelsesformænd, skoleledere, lærere og elever i denne rapport del 2.

DEL II: DATA FRA SKOLELEDERE, SKOLEBESTYRELSESFORMÆND, LÆRERE OG ELEVER

Kvantitative resultater fra spørgeskemaundersøgelse og DCUM's trivselsmåling blandt elever

Af Siddhartha Baviskar, Mette Lausten og Mikkel Lynggaard

I denne rapport har vi indtil videre belyst omstillingsprocessen til øget inklusion i folkeskolen ud fra et *kommunalt* perspektiv. Dette har vi gjort ved (1) at give et portræt af de 12 kommuner i undersøgelsen og (2) at foretage kvantitative analyser fra interviews med skolechefer og PPR-ledere i de pågældende kommuner. I forlængelse af dette kommunale perspektiv er formålet med denne anden del af rapporten at undersøge omstillingsprocessen til øget inklusion i folkeskolen ud fra henholdsvis *skoleledernes, bestyrelsesformændenes, lærernes og elevernes* perspektiv. Afsnittet er struktureret efter følgende fem fokuspunkter for arbejdet med øget inklusion i folkeskolen:

1. Inklusionsfremmende styringsmodeller
2. Kompetencer
3. Opbakning til inklusion
4. Fastholdelse af elevernes trivsel
5. Supplerende undervisning.

I forhold til det fjerde fokuspunkt – fastholdelse af elevernes trivsel – har vi benyttet DCUM's termometer til at lave en trivselsmåling blandt eleverne i 2. og 8. klasse i de 12 udvalgte kommuner, således at vi har et udgangspunkt for elevernes trivsel i foråret 2013.

For hvert af de fem fokuspunkter vil vi i det følgende præsentere nogle af de væsentligste resultater fra spørgeskemaundersøgelserne blandt henholdsvis skolelederne, lærerne og bestyrelsesformændene på skolerne i de 12 kommuner. Under hvert fokuspunkt vil vi desuden analysere de relevante spørgeskemasvar i forhold til fordelingen inden for de seks inklusionsindikatorer, som blev opstillet i rapportens Del 1. De relevante spørgeskemasvar analyseres desuden i forhold til en syvende inklusionsindikator, som måler kommunernes relative udgiftsbehov i forhold til de andre kommuner på basis af en række socioøkonomiske kriterier, der indgår med forskellig vægt i beregningen.³ Således undersøger vi sammenhængen mellem spørgeskemasvarene vedrørende ovenstående fem fokuspunkter og følgende syv inklusionsindikatorer:

1. Start-år for inklusionsprocessen
2. Grad af fælles værdigrundlag på forvaltningsniveauet
3. Grad af kompetenceudvikling
4. Grad af økonomiske incitamenter
5. Kvalitet af samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR
6. Ændring i inklusionsprocenten fra 2010 til 2013
7. Kommunernes socioøkonomiske indeks i 2012.

Datamaterialet

Analyserne i denne anden del af rapporten bygger på data fra tre forskellige spørgeskemaundersøgelser til henholdsvis skoleledere, skolebestyrelsesformænd og lærere i de 12 kommuner. Spørgeskemaerne er alle web-baserede og med lukkede svarkategorier, således at sammenligninger mellem kommuner og inklusionsindikatorer er mulig. Spørgeskemaerne er desuden bygget op omkring de fem fokuspunkter, som denne anden del af rapporten er struktureret efter.

Spørgeskemaerne blev udsendt som en del af en toleddet procedure. Gennem Institutionsregisteret under Ministeriet for Børn og Undervisnings hjemmeside har vi registreret i alt 142 folkeskoler i de 12 kommuner. Først sendte vi en mail til skolelederne på samtlige 142 folkeskoler i de 12 kommuner, hvori vi bad dem oplyse

---

³Det er kriterier som f.eks. 'Antal 20-59-årige uden beskæftigelse' og 'Antal psykiatriske patienter'. Den præcise definition kan findes i Økonomi- og Indenrigsministeriets publikation 'Kommunal Udligning og Generelle Tilskud 2008', side 40. En værdi over 1 betyder, at kommunen har et større udgiftsbehov relativt til gennemsnittet af kommunerne, imens en værdi lavere end 1 betyder et lavere udgiftsbehov relativt til gennemsnittet.

mailadresserne på skolebestyrelsesformanden og alle de lærere, som underviser på 2. og 8. klassetrin. Herefter udsendte vi det web-baserede spørgeskema til skolelederne og til de bestyrelsesformænd og lærere, som vi havde fået oplyst mailadresserne på. Når vi fraregner de mailadresser, der er oplyst forkert (enten pga. tastefejl eller fordi adressen er nedlagt), udsendte vi spørgeskemaerne til i alt 138 skoleledere, 106 bestyrelsesformænd og 1.522 lærere i 2. og 8. klasse, jf. tabellen nedenfor. Efter tre elektroniske rykkere opnåede vi besvarelser fra i alt 73 skoleledere, 75 bestyrelsesformænd og 487 lærere, hvilket resulterede i en svarprocent på 53 blandt skolelederne, 71 blandt bestyrelsesformændene og 32 blandt lærerne.

Tabel over antal udsendte spørgeskemaer, antal besvarelser og svarprocenten for henholdsvis skoleledere, skolebestyrelsesformænd og lærere.

	Antal udsendte spørgeskemaer	Antal besvarelser	Svarprocent
Skoleledere	138	73	53
Skolebestyrelsesformænd	106	75	71
Lærere	1.522	487	32

I takt med omstillingen til øget inklusion har regeringen og kommunerne fastsat en målsætning om, at elevernes trivsel skal fastholdes. Som et led i undersøgelsen af denne målsætning har vi – foruden de tre spørgeskemaundersøgelser – foretaget en måling af elevernes trivsel i 2. og 8. klasserne på skolerne i de 12 udvalgte kommuner. Målingen er gennemført ved hjælp af det såkaldte "Termometer", som er udviklet og drevet af Dansk Center for Undervisningsmiljø (DCUM). Konkret foretages målingen ved, at eleverne besvarer et elektronisk spørgeskema, som er målrettet eleverne i henholdsvis indskoling, mellemtrinnet og udskoling. Heri spørger vi bl.a. ind til elevernes trivsel, sundhed og de fysiske rammer på skolen. I praksis har vi indsamlet data om elevernes trivsel ved at henvende os pr. mail til klasselærerne i 2. og 8. klasserne på skolerne i de 12 kommuner. Heri bad vi klasselæreren eller en kollega i klassen (via en nøje vejledning) om at foretage trivselsmålingen ved hjælp af DCUM's termometer. Det er således DCUM, der via termometeret har indsamlet og efterfølgende tilsendt os data om elevernes trivsel. Som følge af den korte svartid, der blev givet, og beslutningen om ikke at rykke klasselærerne for trivselsmålingen, er svarprocenten meget lav. Vi kender ikke det eksakte antal elever i 2. og 8. klasse i indeværende skoleår, men baseret på antal elever i skoleåret 2011/2012 har vi besvarelser fra 12 pct. af alle 2. klasses elever og 11 pct. af alle 8. klasses elever i de 12 kommuner.

Af hensyn til fortroligheden er resultaterne opgjort som et samlet gennemsnit for de 12 kommuner.

Hvad angår sammenhængsanalyserne mellem besvarelserne for de fem fokuspunkter og de syv inklusionsindikatorer, er det værd at bemærke, at vi finder relativt få statistisk sikre resultater på grund af de lave antal besvarelser i hver gruppe. Det er derfor vigtigt at være opmærksom på, at vi snarere beskriver *tendenser* til forskelle mellem grupperne end egentlige statistisk sikre forskelle. Det er derfor heller ikke muligt at drage kausale fortolkninger på baggrund af analyseresultaterne. Årsagen hertil er, at der altid er risiko for, at de fundne sammenhænge/tendenser i virkeligheden skyldes faktorer, som det ikke har været muligt at kontrollere for.

Analyseresultater for de fem fokuspunkter:

Fokuspunkt 1: Inklusionsfremmende styringsmodeller (se tabel 50-78)

Inden for inklusionsfremmende styringsmodeller har vi overordnet set spurgt ind til tre forskellige forhold, nemlig (1) incitamenterne til øget inklusion på skolerne, (2) samarbejdet mellem skolerne og PPR og (3) skoleledernes rolle i visitationsprocessen.

Incitament til øget inklusion

Hvad angår det første forhold – incitament til øget inklusion – angiver knap 2 ud af 3 skoleledere (62 pct.), at der eksisterer økonomiske incitament til at inkludere elever på skolerne. Til sammenligning oplyste 9 ud af 12 skolechefer (dvs. 75 pct. af kommunerne), at der er etableret økonomiske incitament til at inkludere flere elever i den almindelige undervisning.

Foruden spørgsmålet om *økonomiske* incitament til inklusion har vi også spurgt skolelederne om, i hvilket omfang de enkelte lærere på skolen har et incitament til at inkludere elever med særlige undervisningsbehov i den almindelige klasseundervisning. Blot 10 pct. af skolelederne vurderer, at lærerne ”i meget høj grad” eller ”i høj grad” har et incitament til at inkludere elever med særlige undervisningsbehov i klassen. Således angiver de resterende knap 90 pct. af skolelederne, at lærerne kun ”i nogen grad”, ”i mindre grad” eller ”slet ikke” har et incitament til at inkludere eleverne.

I forlængelse af skoleledernes vurdering af lærernes incitament til inklusion har vi også spurgt lærerne selv, hvorvidt de oplever et incitament til at inkludere elever med særlige undervisningsbehov i den almindelige klasseundervisning. Der er generelt en stor grad af overensstemmelse mellem lærernes vurdering af incitamentet til inklusion og skoleledernes vurdering af lærernes incitament til inklusion. Således vurderer langt hovedparten af lærerne (75,3 pct.), at de kun ”i nogen grad”, ”i mindre grad” eller ”slet ikke” har et incitament til at inkludere elever med særlige behov i klassen.

Samarbejde mellem skoler og PPR

Ud over incitamenterne til inklusion, herunder de økonomiske incitament, har vi også spurgt skolelederne og lærerne om, hvordan de vurderer deres samarbejde med PPR. Over 85 pct. af skolelederne angiver, at ledelsen på skolen holder faste

møder med PPR. Desuden mener skolelederne helt generelt, at samarbejdet med PPR fungerer godt. Det positive samarbejde gør sig både gældende med hensyn til (A) rådgivning og vejledning, (B) udredning af elever og (C) supervision. Dog vurderer en lidt større andel af skolelederne (27,3 pct.), at samarbejdet med PPR omkring supervision fungerer "hverken godt eller dårligt".

I forhold til skolelederne er lærernes vurdering af samarbejdet med PPR generelt mere negativt. For alle tre områder (samarbejde med PPR vedrørende (A) rådgivning og vejledning, (B) udredning af elever og (C) supervision) angiver omkring 30 pct. af lærerne, at samarbejdet fungerer "hverken godt eller dårligt", mens knap en femtedel af lærerne angiver, at de hverken samarbejder med PPR om rådgivning og vejledning, udredning af elever eller supervision.

Skoleledernes rolle i visitationsprocessen

Vi har for det tredje undersøgt, i hvilket omfang skolelederne er involveret i visitationsprocessen, når der skal træffes afgørelse om placering af en elev fra skoleleders egen skole. I denne forbindelse rapporterer 58,2 pct. af skolelederne, at de enten "i meget høj grad" eller "i høj grad" er involveret i visitationsprocessen. Der er imidlertid også knap 15 pct. af skolelederne, som svarer, at de "slet ikke" er involveret i visitationsprocessen. Selvom der generelt tegner sig et billede af, at skolelederne i høj grad deltager i visitationsprocessen, er der således også ganske mange skoleledere, som "slet ikke" eller blot "i mindre grad" eller "i nogen grad" er involveret i visitationsprocessen.

Sammenhængen mellem inklusionsfremmende styringsmodeller og de syv inklusionsindikatorer

Skoleledere

Vi har analyseret sammenhængen mellem skoleledernes svar på spørgsmålene om inklusionsfremmende styringsmodeller og de syv inklusionsindikatorer, der primært er identificeret ud fra de kvalitative interviews med skolechefer og PPR-chefer. Undersøgelsen viser en tendens⁴ til, at en større andel af skolelederne synes, at skolen har økonomiske incitamenter til inklusion, jo tidligere kommunen er startet på inklusionsprocessen. Tendensen peger i samme retning i forhold til skoleledernes vurdering af, om der er et godt samarbejde med PPR ift. rådgivning, vejledning og graden af involvering i visitationsprocessen. Samtidig er skolelederne mere

---

⁴ Ved tendens forstås, at sammenhængen ikke opnår at være signifikant på 5 pct. niveauet.

involveret i visitationsprocessen, hvis der er en høj grad af økonomiske incitamenter i kommunen, og hvis der er en lav grad af samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR. Dette tyder på en mere direkte arbejdsgang mellem PPR og skolelederen, hvis samarbejdet ikke fungerer på højere niveau.

Der er ligeledes en sammenhæng mellem niveauet af økonomiske incitamenter, og hvor godt skolelederne synes, samarbejdet er med PPR på alle områder. Skolelederne er også mere involveret i visitationsprocessen i forbindelse med afgørelsen om placeringen af en elev, hvis der er en høj grad af økonomiske incitamenter i kommunen. Derudover viser undersøgelsen, at jo større ændringen i inklusionsprocenten i kommunen er, jo bedre vurderes samarbejdet mellem skoleledere og PPR helt generelt (dog ikke med hensyn til samarbejdet omkring supervision).

Lærere

I forlængelse af analyserne af sammenhængen mellem skoleledernes svar på spørgsmålene om inklusionsfremmende styringsmodeller og de syv inklusionsindikatorer har vi også undersøgt sammenhængen mellem lærernes svar og de syv inklusionsindikatorer. Analyserne viser, at lærerne har større incitament til at inkludere elever med særlige undervisningsbehov i de klasser, de underviser i, hvis inklusionsprocessen er startet tidligt, hvis der er en høj grad af fælles værdigrundlag, og hvis ændringen i inklusionsprocenten er enten i den lave eller høje ende af spektret.

Med hensyn til lærernes vurdering af deres samarbejde med PPR viser analyserne en tendens til, at lærerne vurderer samarbejdet med PPR til at være bedre, når der er en lav grad af kompetenceudvikling i kommunen, dvs., de er kommet sent i gang og er endnu ikke for alvor startet. Det samme gælder for lærerne i de kommuner, hvor ændringen i inklusion af elever har været stor. Alt i alt tyder analyserne hermed på, at starttidspunktet for inklusionsprocessen samt hvor hurtigt processen har udmøntet sig i inklusionsgraden har betydning for, hvordan lærerne vurderer deres samarbejde med PPR.

Fokuspunkt 2: Kompetenceudvikling (se tabel 79-132)

I dette afsnit undersøger vi, hvordan skolerne arbejder med kompetenceudvikling i forbindelse med omstillingen til øget inklusion. Først undersøger vi de *aktiviteter*, som skolerne har haft i forbindelse med arbejdet med inklusion. Herefter undersøger vi de *ressourcer*, som er tilgængelige for skolens lærere og pædagoger i forhold til arbejdet med inklusion.

Aktiviteter

Med hensyn til *aktiviteter* på skolen i forbindelse med inklusion angiver omkring 3 ud af 4 skoleledere, at de både har afholdt pædagogiske dage om inklusion og haft en eller flere lærere på relevante kurser i forhold til inklusion i dette skoleår. Herudover rapporterer en endnu større andel af skolelederne, nemlig 85 pct., at de har taget initiativer i forhold til arbejdet med bestemte pædagogiske værktøjer eller modeller. Endelig fremgår det af besvarelserne, at blot lidt under en femtedel af skolelederne (19 pct.) har gennemført andre aktiviteter end de tre ovennævnte. Hermed kan det konkluderes, at langt de fleste skoleledere på den ene side har afholdt alle tre undersøgte typer af aktiviteter, mens de på den anden side ikke har afholdt andre aktiviteter i forbindelse med arbejdet med inklusion.

Foruden de aktiviteter, som skolelederne angiver, at skolen har gennemført i forbindelse med omstillingen til øget inklusion, har vi også spurgt lærerne i 2. og 8. klasse om hvilke konkrete aktiviteter, som de i dette skoleår har deltaget i vedrørende arbejdet med inklusion. Her svarer blot en tredjedel af lærerne, at de har deltaget i en pædagogisk dag omkring inklusion, bestemte diagnoser eller undervisningsbehov. Tilsvarende har blot 28 pct. og 35 pct. af lærerne deltaget i kurser om henholdsvis inklusion og bestemte pædagogiske modeller. Generelt synes den relativt lave andel af lærere, som har deltaget i pædagogiske dage og kurser om inklusion eller bestemte pædagogiske modeller ikke at være i overensstemmelse med den relativt høje andel af skoleledere, som angiver, at de pågældende aktiviteter er afholdt. En mulig forklaring på denne diskrepans imellem skoleledernes og lærernes besvarelser kan dog være, at skolelederne og lærerne har forskellige opfattelser af, hvorvidt den pædagogiske dag har omhandlet inklusion eller ej.

Ud over de konkrete aktiviteter vedrørende inklusion har vi desuden spurgt lærerne, i hvilken grad de er blevet tilbudt *kompetenceudvikling* i forhold til arbejdet

med inklusion. Over en tredjedel af lærerne (37 pct.) svarer, at de "slet ikke" er blevet tilbudt kompetenceudvikling. Derudover angiver over halvdelen af lærerne (53 pct.), at de kun "i nogen grad" eller "i mindre grad" er blevet tilbudt kompetenceudvikling, mens det er under 10 pct. af lærerne, som mener, at de er blevet tilbudt kompetenceudvikling "i høj grad" eller "i meget høj grad". Parallelt til disse resultater synes der heller ikke at være fuld overensstemmelse med skoleledernes angivelse af afholdte aktiviteter i forbindelse med inklusion. En mulig forklaring på den lave andel af lærere, som er blevet tilbudt kompetenceudvikling i forhold til arbejdet med inklusion, kan dog være, at lærerne allerede besidder de nødvendige kompetencer til at håndtere arbejdet med inklusion. Andre resultater fra undersøgelsen tyder imidlertid på, at dette ikke er tilfældet. Således er der ingen af de i alt 450 lærere, som angiver, at de ikke oplever udfordringer med inklusion i deres hverdag. Derudover svarer over halvdelen af lærerne (52 pct.), at de "slet ikke" eller kun "i mindre grad" føler sig fagligt rustet til at håndtere de udfordringer, der er forbundet med inklusion. Det er under 10 pct. af lærerne, som "i høj grad" eller "i meget høj grad" føler sig rustet til at håndtere udfordringerne med inklusion.

Ressourcer

Mens formålet med de første resultater har været at belyse de *aktiviteter*, som skolerne har gennemført i forbindelse med arbejdet med inklusion, vil vi nu fokusere på de *ressourcer*, som er tilgængelige for skolens lærere og pædagoger i forhold til arbejdet med inklusion. Til at belyse dette spørgsmål har vi bedt skolelederne om at angive, hvorvidt en række forskellige ressourcer er tilgængelige for skolens lærere og pædagoger. Her svarer skolelederne på langt de fleste skoler, at der er en række ressourcer tilgængelige. Det gælder bl.a. muligheden for rådgivning fra PPR, samarbejde med medarbejdere fra skolens specialcenter/ressourcecenter samt bistand fra AKT-vejlederen på skolen. Der er imidlertid også en række ressourcer, såsom tilknytningen af en lærerassistent eller bistand fra en inklusionsvejleder på skolen, som ikke er tilgængelige for lærerne og pædagogerne på ret mange skoler.

Sammenhængen mellem kompetenceudvikling og de syv inklusionsindikatorer

Skoleledere

74 pct. af de skoleledere, der har besvaret spørgeskemaet, siger, at de på skolen har en skriftlig strategi eller målbeskrivelse for skolens arbejde med inklusion. Den

andel er relativt ligeligt fordelt mellem undergrupperne for inklusionsindikatorerne. Der er altså ikke nogen forskel på andelen af skoler, der har en skriftlig strategi i forhold til start-år for inklusionsprocessen, graden af fælles værdigrundlag, graden af kompetenceudvikling, graden af økonomiske incitament og graden af samarbejde mellem skoleforvaltningen og PPR. Dog viser analyserne, at hvis ændringen i inklusionsprocenten er lav (under 1 pct.point), så er der flere skoler, der har en skriftlig strategi.

De fleste af skolelederne svarer også, at de i dette skoleår har holdt en pædagogisk dag om inklusion, har haft en eller flere lærere på relevante kurser i forhold til inklusion og har taget andre initiativer i forhold til arbejdet med bestemte pædagogiske værktøjer. I denne forbindelse viser analyserne, at andelen af skoler, der har afholdt en pædagogisk dag om inklusion er større, hvis graden af fælles værdigrundlag på forvaltningsniveau er lav. Det samme gælder i kommuner, hvor graden af økonomisk incitamentsstruktur er lav, og i kommuner, hvor kvaliteten af samarbejdet mellem skoleforvaltning og PPR er lav.

I forhold til kompetenceudvikling er det også interessant at se på de *ressourcer*, der er tilgængelige på skolen til at lette lærernes arbejde med inklusion. Der er endnu ikke mange skoler, der har en uddannet inklusionsvejleder på skolen (26 pct.), og opdeler vi på de syv inklusionsindikatorer, er der kun forskel på andelen af skoler med inklusionsvejledere i forhold til graden af samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR. Her viser analyserne, at hvis der ikke er et godt samarbejde mellem skolen og PPR, så er der større tendens til, at skolen selv har en inklusionsvejleder. Størstedelen af skolerne (98 pct.) får rådgivning fra PPR, mens mange skoler har en AKT-vejleder (81 pct.) og medarbejdere på skolens eget specialcenter/ressourcecenter (84 pct.) som tilgængelig ressource for lærerne. Hvis der er en AKT-vejleder på skolen, bliver dennes ressourcer i høj grad brugt – uagtet hvilken grad af alle syv inklusionsindikatorer skolen og kommunen er tildelt. Det samme gælder rådgivning fra PPR.

Lærere

Mere end en tredjedel af lærerne (37 pct.) svarer, at de 'slet ikke' er blevet tilbudt kompetenceudvikling i forhold til arbejdet med inklusion. Andelen af lærere, der mener at have fået tilbudt kompetenceudvikling er altså relativt lav. I forhold til inklusionsindikatorerne viser analyserne, at en større andel af lærerne har fået tilbudt kompetenceudvikling, jo længere tid kommunen har været i gang med inklusionsprocessen. Analyserne viser desuden, at en større andel af lærerne får tilbudt kompetenceudvikling, jo større grad af fælles værdigrundlag på forvaltningsni-

veau og jo lavere grad af økonomiske incitament, der er lagt ud på skolerne. Endelig viser analyserne, at tidspunktet for kommunens start på inklusionsprocessen også har indflydelse på, i hvilken grad lærerne selv benytter inklusionsvejledere, AKT-vejledere og medarbejdere fra skolens specialcenter/ressourcecenter. Lærerne bruger i højere grad de nævnte ressourcer, jo tidligere kommunen er gået i gang med inklusionsprocessen.

Fokuspunkt 3: Opbakning til inklusion (se tabel 133-174)

I dette afsnit undersøger vi først, i hvor høj grad der er *opbakning* til målsætningerne om øget inklusion blandt skolelederne, lærerne og bestyrelsesformændene på skolerne. Herefter undersøger vi de samme personers *kendskab* til målsætningerne om øget inklusion.

Opbakning

Generelt er der langt større opbakning blandt skolelederne end blandt lærerne til inklusionsmålsætningen om at øge andelen af elever med særlige behov i den almindelige undervisning fra 94,4 pct. til 96,0 pct. Hele 4 ud af 5 skoleledere (79 pct.) erklærer sig enten "enig" eller "meget enig" i inklusionsmålsætningen. I modsætning hertil er det blot 1 ud af 5 lærere (19 pct.), som er "enig" eller "meget enig" i den samme målsætning. Tilsvarende er stort set ingen af skolelederne uenige i målsætningen om at øge andelen af elever i den almindelige undervisning, mens det er næsten to tredjedele af lærerne (61 pct.), som er decideret "uenig" eller "meget uenig" i målsætningen.

Foruden skolelederne og lærernes egen opbakning til målsætningen om øget inklusion, har vi desuden bedt skolelederne om at vurdere opbakningen til øget inklusion blandt (A) skolens lærere og pædagoger, (B) forældre til børn med særlige behov og (C) forældre til børn uden særlige behov. For alle tre grupper vurderer størstedelen af skolelederne, at der kun "i nogen grad" eller "i mindre grad" er opbakning til øget inklusion. Ikke overraskende er der flere skoleledere, som vurderer, at der "i høj grad" eller "i meget høj grad" er opbakning blandt forældrene til børn med særlige behov (41 pct.) end blandt forældrene til børn uden særlige behov (12 pct.).

Parallelt til skolelederne har vi bedt skolebestyrelsesformændene om at vurdere opbakningen til øget inklusion blandt (A) skolens lærere og pædagoger, (B) forældre til børn med særlige behov og (C) forældre til børn uden særlige behov. I forhold til skolelederne vurderer bestyrelsesformændene generelt opbakningen til øget inklusion som værende lavere for alle tre grupper. Endelig har vi spurgt ind til lærernes vurdering af opbakningen til øget inklusion blandt (A) skolens forældre og (B) skoleledelsen. Lærerne vurderer, at der generelt er en lav grad af opbakning

til inklusion blandt skolens forældre, mens der omvendt er en høj grad af opbakning hos ledelsen på skolen.

Kendskab

I forlængelse af undersøgelsen af *opbakningen* til øget inklusion har vi også undersøgt (1) skoleledernes vurdering af lærernes *kendskab* til inklusionsmålsætningen og (2) bestyrelsesformændenes vurdering af forældrenes *kendskab* til inklusionsmålsætningen. Knap 4 ud af 5 skoleledere (79 pct.) vurderer, at lærerne "i høj grad" eller "i nogen grad" har kendskab til inklusionsmålsætningen. Hvad angår bestyrelsesformændene vurderer godt 4 ud af 5 (81 pct.), at forældrene kun "i nogen grad" eller "i mindre grad" har kendskab til målsætningen om øget inklusion. Hermed vurderer bestyrelsesformændene, ikke overraskende, forældrenes kendskab til inklusionsmålsætningen som værende lavere end skoleledernes vurdering af lærernes kendskab til målsætningen.

Sammenhængen mellem opbakning til inklusion og de syv inklusionsindikatorer

Skoleledere og bestyrelsesformænd

Vi finder interessante forskelle mellem skolelederne, når vi undersøger sammenhængen mellem deres opbakning til inklusion og de syv inklusionsindikatorer. Således viser analyserne, at skolelederne udviser større enighed om målsætningen om at nedbringe andelen af elever, der modtager specialundervisning, i kommuner, hvor der er en lav grad af kompetenceudvikling, og i kommuner, hvor kvaliteten af samarbejdet mellem skoleforvaltning og PPR ligger på et lavt niveau. I forhold til skoleledernes vurdering af, om der er opbakning blandt lærere og pædagoger på skolen, finder vi kun forskel på grupperne i forhold til inklusionsindikatoren omkring ændring i inklusionsprocenten. Her viser undersøgelsen et umiddelbart kontraintuitivt resultat, nemlig at skolelederne vurderer opbakningen blandt lærerne og pædagogerne på skolen som værende større, jo mindre ændring der har været i inklusionsprocenten. Besvarelserne fra skolebestyrelsesformændene viser imidlertid den samme forskel, nemlig at jo mindre ændringen i inklusionsprocenten har været, jo større vurderes opbakningen blandt lærere og pædagoger at være. Resultatet kan muligvis forklares med, at stemningen blandt lærere og pædagoger er god, hvis ændringen i inklusionsprocenten ikke har været særlig stor, og der dermed er inkluderet relativt få børn i den almindelige undervisning.

Endelig viser analyserne fra både skoleledernes og bestyrelsesformændenes perspektiv, at opbakningen blandt forældre til børn med særlige behov er større, jo tidligere inklusionsprocessen er sat i gang i kommunen. Det samme gør sig gældende i de kommuner, hvor kvaliteten af samarbejdet mellem skoleforvaltning og PPR er lav, hvilket kan tyde på større fokus fra skoleleder og bestyrelsesformand, hvis der er mangel på samarbejde i skoleforvaltningen.

Lærere

I modsætning til de mange resultater fra sammenhængsanalyserne blandt skolelederne og bestyrelsesformændene, finder vi med hensyn til lærerne ikke nogen klare tendenser mellem deres opbakning til inklusion og de syv inklusionsindikatorer.

Fokuspunkt 4: Fastholdelse af elevernes trivsel (se tabel 175-188)

Som bekendt er en af målsætningerne hos regeringen og kommunerne, at elevernes trivsel fastholdes i takt med omstillingen til øget inklusion. I denne forbindelse undersøger vi i dette afsnit (1) hvilke trivselsmæssige indsatser, skolerne har foretaget, og (2) i hvilket omfang bestyrelsesformændene er tilfredse med skolernes arbejde med elevernes trivsel, samt (3) i hvilket omfang eleverne i 2. og 8. klasse trives i skolen.

Trivselsmæssige indsatser på skolerne

Skolelederne har angivet, hvorvidt skolen har foretaget en række indsatser eller aktiviteter i forbindelse med omstillingen til øget inklusion. Langt de fleste skoler har afholdt klassemøder om elevernes trivsel (80 pct.) samt fastsat klasseregler og/eller skoleregler for elevernes opførsel og samvær (84 pct.). Desuden har omkring 60 pct. af skolerne en venskabsordning mellem forskellige klasser på skolen, ligesom de har afholdt en trivselsdag for skolens elever. I modsætning hertil er det de færreste skoler, som har etableret trivselsråd for elever og lærere (henholdsvis 14 og 9 pct.). Derudover angiver blot 16 pct. af skolelederne, at skolen har samarbejdet med en trivselskonsulent i forbindelse med omstillingen til øget inklusion.

Skolebestyrelsens tilfredshed med skolens arbejde med elevernes trivsel

I forlængelse af skoleledernes angivelse af indsatser og aktiviteter for elevernes trivsel har vi desuden spurgt bestyrelsesformændene, hvor tilfredse de alt i alt er med skolens arbejde med elevernes trivsel. Hertil erklærer mere end 4 ud af 5 bestyrelsesformænd (81 pct.) sig enten "tilfreds" eller "meget tilfreds" med skolens arbejde. Fra forældrenes øverste repræsentanter (bestyrelsesformændene) synes der således at være stor opbakning til den måde, som skolerne arbejder med elevernes trivsel på.

Elevernes trivsel på skolerne

Foruden skoleledernes trivselsindsatser og bestyrelsesformændenes holdning til skolens arbejde med elevernes trivsel har vi for det tredje spurgt direkte ind til, hvordan eleverne i 2. og 8. klasse trives på skolen. Langt de fleste elever i 2. klasse er glade for at gå i skole i almindelighed (75 pct.) og for deres klasse i særdeleshed

(81 pct.). Herudover synes mere end 2 ud af 3 elever (69 pct.), at de har "mange" venner i klassen, ligesom mere end 3 ud af 4 elever mener, at de "for det meste" har nogen at lege med i frikvartererne. Eleverne i 2. klasse er desuden generelt meget glade for deres lærere. Således angiver 84 pct. af eleverne, at de er glade for "alle eller de fleste" af deres lærere. Ud fra de fleste spørgsmål tegner der sig således et billede af, at eleverne i 2. klasse generelt trives godt i skolen.

Der er imidlertid også spørgsmål, som indikerer, at eleverne ikke trives lige godt på alle områder. Dette ses blandt andet ved, at over halvdelen af eleverne mener, at de kun "nogle gange" er gode ved hinanden i klassen. Derudover angiver lidt mere end en femtedel (21 pct.), at de blot har det "nogenlunde" for tiden, mens knap 3 procent siger, at de har det decideret "dårligt".

Hvis vi vender os imod 8. klasse elevernes trivsel, ser det generelle billede en smule anderledes og mere positivt ud. Sammenlignet med eleverne i 2. klasse er eleverne i 8. klasse generelt både mere glade for at gå i skole og for deres klasse (henholdsvis 84 og 85 pct. svarer "ja, altid" eller "ja, for det meste" hertil). Den mest bemærkelsesværdige forskel på eleverne i 2. og 8. klasse er imidlertid, at 8. klasse eleverne i højere grad behandler hinanden godt i klassen. Hertil svarer hele 89 pct. af eleverne ja til, at de "altid" eller "for det meste" behandler hinanden godt i klassen. Til sammenligning var det kun 45 pct. af eleverne i 2. klasse, som mente, at de var gode ved hinanden. Tilsvarende har hele 95 pct. af eleverne i 8. klasse også "altid" eller "for det meste" nogen at være sammen med i frikvartererne. Dette var "kun" tilfældet for 76 pct. af eleverne i 2. klasse. Omvendt er der dog lidt færre elever i 8. end i 2. klasse, som er glade for "alle" eller "de fleste" af deres lærere (74 pct. imod 84 pct. af 2. klasses eleverne). Dette ændrer dog ikke ved det generelle billede af, at langt de fleste elever i 8. klasse trives godt i skolen og endnu bedre end eleverne i 2. klasse, som dog også generelt kan siges at trives godt.

Sammenhængen mellem fastholdelse af elevernes trivsel og de syv inklusionsindikatorer

Skolelederne

Der findes ganske få resultater fra sammenhængsanalyserne inden for inklusionsindikatorerne, når vi ser på skoleledernes svar på, hvilke trivselsmæssige indsatser skolerne har foretaget. Dog viser analyserne, at en større del af skolelederne svarer, at der er afholdt klassemøder, og at der er lavet klasseregler og/eller skoleregler om opførsel og samvær, jo tidligere inklusionsprocessen er startet i kommunen. Derudover angiver en større andel af skolelederne, at der er lavet trivselsråd for ele-

verne, jo højere grad af fælles værdigrundlag der er på forvaltningsniveau. Endelig svarer flere skoleledere, at der er holdt klassemøder om elevernes trivsel, jo større ændringen i inklusionsprocenten har været fra 2010 til 2013.

Lærerne

Med hensyn til lærerne finder vi en række tendenser i forhold til inklusionsindikator nr. seks: Ændringen i inklusionsprocenten fra 2010 til 2013. Her viser analyserne en tendens til, at lærerne i højere grad vurderer, at elever ikke trives, hvis der er tale om en høj stigning i inklusionsprocenten fra 2010 til 2013. Denne vurdering gælder både i forhold til lærernes vurdering af elevernes faglige og sociale trivsel.

Eleverne

Der er på grund af lav svarprocent, i særdeleshed for nogle kommuners vedkommende, ikke basis for at foretage en statistisk sammenligning med inklusionsindikatorer i 2013. Der vil i de kommende rapporter være mulighed for at foretage en sikker analyse af inklusionsindsatsernes betydning for elevernes trivsel.

Fokuspunkt 5: Supplerende undervisning (se tabel 189-192)

I dette femte og sidste afsnit belyser vi en række forhold ved den supplerende undervisning på skolerne. Til dette formål undersøger vi først, hvordan skolerne *tilrettelægger* den supplerende undervisning. Herefter ser vi på, hvor mange elever der *modtager* supplerende undervisning i dette skoleår. Endelig undersøger vi, hvor mange elever som i dette skoleår er blevet *inkluderet* frem for at blive henvist til segregerede foranstaltninger.

Tilrettelæggelsen af den supplerende undervisning

Hvad angår *tilrettelæggelsen* af den supplerende undervisning viser besvarelserne fra skolelederne, at skolerne i gennemsnit tilrettelægger 42 pct. af den supplerende undervisning som tolærertimer. Dette er problematisk ved, at afgrænsningen af supplerende undervisning er, at den foregår uden for den almindelige undervisning, mens tolærerordninger er en del af skolernes generelle inklusionsindsats. Herudover nævner skolelederne, at knap en tredjedel (32 pct.) af den supplerende undervisning tilrettelægges på et ressourcecenter uden for den almindelige undervisning. Blot 8 pct. af den supplerende undervisning tilrettelægges med lærerassistenter.

Antal modtagere af supplerende undervisning

I forlængelse af spørgsmålet om, *hvordan* den supplerende undervisning tilrettelægges, har vi også spurgt skolelederne om, *hvor mange* der modtager supplerende undervisning. Her rapporterer skolelederne, at der i gennemsnit er 23 elever, som modtager supplerende undervisning i skoleåret 2012/13. På fire skoler er der ingen elever, som modtager supplerende undervisning, mens en skoleleder, som den højeste værdi, angiver, at hele 65 elever på skolen modtager supplerende undervisning. Den gennemsnitlige afstand til gennemsnittet (standardafvigelsen) er på 19 elever. Ikke overraskende kan der hermed siges at være en ganske pæn spredning mellem skolerne med hensyn til antallet af elever, der modtager supplerende undervisning.

Ud over det absolutte antal af elever på skolerne, der modtager supplerende undervisning, har vi også spurgt skolelederne om antallet af elever, som i sidste sko-

leår fik specialundervisning i tilknytning til den almindelige undervisning, men som i dette skoleår får supplerende undervisning i stedet. Hertil svarer skolelederne, at det i gennemsnit er tilfældet for 15 elever. På en enkelt skole er der hele 52 elever, som sidste år fik specialundervisning i tilknytning til den almindelige undervisning, som i år får supplerende undervisning i stedet. Sammenlignes resultaterne, ses det, at det er langt størstedelen af de elever, som i år modtager supplerende undervisning, som sidste år modtog specialundervisning i tilknytning til den almindelige undervisning.

Antal inkluderede elever

Endelig har vi bedt skolelederne om at angive, hvor mange elever der i dette skoleår er blevet inkluderet ved *ikke* at blive henvist til segregerede foranstaltninger. Her vurderer 2 ud af 3 skoleledere, at skolen har inkluderet imellem 1 og 5 elever i dette skoleår. Derudover angiver knap 25 procent af skolelederne, at mere end 5 elever er blevet inkluderet frem for at blive henvist til segregerede foranstaltninger. På baggrund af resultaterne kan det således konkluderes, at der på mange skoler allerede i dette skoleår foregår en betydelig omstillingsproces mod øget inklusion.

Sammenhængen mellem supplerende undervisning og de syv inklusionsindikatorer

På baggrund af sammenhængsanalyserne har vi hverken med hensyn til skolelederne eller lærernes besvarelser fundet nogle væsentlige tendenser mellem den supplerende undervisning og de syv inklusionsindikatorer.

Sammenfatning: skoleledere, skolebestyrelsesformænd, lærere og elever

I det følgende opsummeres de væsentligste resultater fra analyserne i rapportens del 2. Sammenfatningen bør læses med øje for, at analyserne beskriver *tendenser* til sammenhænge frem for egentlige årsag-virkningsforhold.

En meget lille andel af skolelederne vurderer, at lærerne i høj grad har et incitament til at inkludere elever med særlige undervisningsbehov i klassen. Samstemmende vurderer en lille andel af lærerne, at de har et incitament til at inkludere elever med særlige behov i klassen.

De fleste skoleledere (85 pct.) siger, der er afholdt en pædagogisk dag om inklusion i indeværende skoleår, mens det kun er en tredjedel af lærerne, der siger, at de har deltaget i en pædagogisk dag om inklusion i indeværende skoleår. Samtidig svarer over halvdelen af lærerne, at de slet ikke eller kun i mindre grad føler sig rustet til at håndtere de udfordringer, der er forbundet med inklusion. I forhold til inklusionsindikatorerne viser sammenhængsanalyserne, at hvis inklusionsprocessen er startet tidligt, og hvis graden af fælles værdigrundlag på forvaltningsniveau er høj, så har en større andel af lærerne fået tilbudt kompetenceudvikling. I denne forbindelse er det dog bemærkelsesværdigt, at det blot er under 10 pct. af lærerne, der føler sig fagligt rustet til at håndtere de udfordringer forbundet med inklusion, som de møder i hverdagen.

Generelt er der større opbakning til inklusionsmålsætningen blandt skolelederne end blandt lærerne. Jo tidligere inklusionsprocessen er sat i gang i kommunen, jo større er opbakningen blandt forældre til børn med særlige behov, set fra både skolelederens og skolebestyrelsesformandens perspektiv.

Den generelle trivsel blandt elever i folkeskolen ser ud til at være høj. Langt de fleste elever i 2. og 8. klasse synes at trives godt i skolen. Dog trives 8. klasses eleverne lidt bedre end 2. klasses eleverne. Da trivselsmålingen i denne rapport er baseret på en meget lille svarprocent, kan den kun betragtes som en forsigtig baseline-måling, og der er på nuværende tidspunkt ikke et tilstrækkeligt grundlag for konklusioner på området i forhold til inklusionsindikatorerne.

Generelt viser den inklusionsindikator, der vedrører startåret for inklusionsprocessen i kommunen sig at give de fleste resultater i forhold til både skoleledernes og lærernes vurdering af inklusionsprocessen. Som i så mange andre projekter med ændringsprocesser er der en vis indkøringsperiode, før ændringerne mod øget inklusion i folkeskolen slår igennem ud i alle led af organisationen.

BILAG 1: TABELLER VEDR. OPLYSNINGER FRA SKOLECHEFER, PPR-LEDERE OG SKOLEFORVALTNINGER

Skolechefer

Tabel 1. Hvornår startede kommunen på at arbejde med inklusionsfremmende initiativer?

Årstal	Antal kommuner
2003	1
2006	2
2007	2
2008	1
2010	3
2011	2
2012	1

Tabel 2. Hvornår blev der etableret en målsætning for inklusion?

Årstal	Antal kommuner
2007	1
2008	1
2010	1
2011	6
2012	3

Tabel 3. Arbejder kommunen med delmål i inklusionsprocessen?

Delmål	Antal kommuner
Ja	8
Nej	4

Tabel 4. Er kapaciteten på specialskoler tilpasset?

Tilpasset	Antal kommuner
Ja	9
Nej	2
Ikke relevant	1

Tabel 5. Er kapaciteten i specialklasser tilpasset?

Tilpasset	Antal kommuner
Ja	11
Nej	1

Tabel 6. Har kommunen forventninger i forhold til økonomiaftalen?

Forventninger	Antal kommuner
---------------	----------------

Ja	8
Nej	4

Tabel 7. Er der økonomiske incitament for inklusion?

Incitament	Antal kommuner
Ja	9
Nej	3

Tabel 8. Er der en kommunal plan for supplerende undervisning og anden faglig støtte til enkelt elever?

Kommunal plan	Antal kommuner
Ja	2
Nej	10

Tabel 9. Er der en kommunal plan for inklusionsindsatser over for hele klasser, fx tolærerordninger, reduceret klassestørrelse?

Kommunal plan	Antal kommuner
Ja	6
Nej	6

Tabel 10. Er kommunen på vej?

På vej	Antal kommuner
Ja	11
Nej	1

Tabel 11. Er der sket ændringer i PPR's funktion?

Ændringer	Antal kommuner
Ja	8
Nej	4

Tabel 12. Anvender kommunen gensidig supervision som kompetenceudvikling?

Gensidig supervision	Antal kommuner
Ja	9
Nej	3

Tabel 13. Anvender kommunen besøg hos andre lærere som kompetenceudvikling?

Besøg hos andre lærere	Antal kommuner
Ja	8
Nej	4

Tabel 14. Anvender kommunen videoobservationer som kompetenceudvikling?

Videoobservationer	Antal kommuner
Ja	6
Nej	6

Tabel 15. Anvender kommunen kursusvirksomhed som kompetenceudvikling?

Kursusvirksomhed	Antal kommuner
------------------	----------------

Ja	12
Nej	0

Tabel 16. Anvender kommunen pædagogiske dage som kompetenceudvikling?

Pædagogiske dage	Antal kommuner
Ja	11
Nej	1

Tabel 17. Anvender kommunen kompetencer fra specialskoler?

Anvendelse	Antal kommuner
Ja	7
Nej	5

Tabel 18. Anvender kommunen kompetencer fra specialklasser?

Anvendelse	Antal kommuner
Ja	10
Nej	2

Tabel 19. Anvender man på kommunalt niveau pædagogiske modeller (fx LP)?

Anvendelse	Antal kommuner
Ja	7
Nej	5

Tabel 20. Anvender skolerne på eget initiativ pædagogiske modeller ?

Anvendelse	Antal kommuner
Ja	7
Nej	5

Tabel 21. Skolechefs oplevelse af, hvordan forældre til inkluderede børn mener deres børn trives

Trivsel	Antal kommuner
God	6
Nogenlunde	3
Dårlig	0
Ved ikke	3

Tabel 22. Skolechefs oplevelse af, hvordan forældre til "almindelige" børn i klasser med inkluderede elever mener deres egne børn trives

Trivsel	Antal kommuner
God	4
Nogenlunde	7
Dårlig	0
Ved ikke	1

Tabel 23. Forældreklager til forvaltningen

Antal klager	Antal kommuner
--------------	----------------

Ingen	4
Under 3	3
3 til 5	2
Mere end 5	2
Ved ikke	1

Tabel 24. Forældreklager til klagenævn

Antal klager	Antal kommuner
Ingen	3
Under 3	5
3 til 5	1
Mere end 5	3
Ved ikke	0

PPR-ledere

Tabel 25. Deltager PPR i organisationsudvikling i kommunen?

Organisationsudvikling	Antal kommuner
Ja	8
Nej	4

Tabel 26. Deltager PPR i udvikling af skoler i kommunen?

Udvikling af skoler	Antal kommuner
Ja	6
Nej	6

Tabel 27. Deltager PPR i kompetenceudvikling af skolens lærere?

Kompetenceudvikling	Antal kommuner
Ja	7
Nej	5

Tabel 28. Andel af PPR's virksomhed rettet mod forskellige områder

Område	Gennemsnit procent	Minimum procent	Maksimum procent
Overordnet mod skolen	59	40	80
Udredninger	27	7	60
Konsultativt arbejde	31	10	45
Observation i klasser	8	3	21
Arbejde med familier	10	4	23
Forebyggende virksomh.	23	4	70

Tabel 29. Er psykologerne allokeret til bestemte skoler?

Allokeret til bestemte skoler	Antal kommuner
Ja	11
Nej	1

Tabel 30. Er PPR normerings- eller efterspørgselsstyret?

Styringsform	Antal kommuner
Normering	10
Efterspørgsel	2

Tabel 31. PPR-lederens uddannelse

Uddannelse	Antal kommuner
Cand.pæd.psyk.	8
Cand.psyk	1
Andet	3

Tabel 31. I hvor høj grad indgår skoleledere i visitationsprocessen?

Grad	Antal kommuner
Særdeles meget	8
Meget	2
Lidt	0
Slet ikke	2

Tabel 32. Hvordan fungerer visitationsprocessen i forhold til tilbudsvifte?

Funktion	Antal kommuner
Særdeles godt	3
Meget godt	4
Nogenlunde	3
Slet ikke	2

Tabel 33. Hænger budgetansvar og visitation sammen?

Sammenhæng	Antal kommuner
Særdeles meget	7
Meget	2
Lidt	1
Slet ikke	2

Tabel 34. Indgår et samlet hensyn til befordring og fritidstilbud i de faglige hensyn i visitationen?

Grad af samlet hensyn	Antal kommuner
Særdeles meget	3
Meget	3
Noget	2
Slet ikke	4

Tabel 35. Indgår et samlet hensyn til befording og fritidstilbud i de økonomiske hensyn i visitationen?

Grad af samlet hensyn	Antal kommuner
Særdeles meget	5
Meget	3
Noget	3
Slet ikke	1

Tabel 36. Hvor tilfreds er du som PPR-leder med visitationsprocessen?

Grad af tilfredshed	Antal kommuner
Meget tilfreds	5
Tilfreds	3
Utilfreds	1
Meget utilfreds	3

Tabel 37. Er der sket en reduceret henvisning til specialskoler og specialklasser?

Grad af ændring	Antal kommuner
Særdeles meget	2
Meget	2
Noget	3
Lidt	3
Slet ikke	2

Tabel 38. Er der sket en tilbageflytning af elever fra specialskoler og specialklasser?

Grad af ændring	Antal kommuner
Særdeles meget	2
Meget	1
Noget	3
Lidt	4
Slet ikke	2

Tabel 39. PPR-leders oplevelse af brugernes generelle tilfredshed med PPR efter 1. august 2012

Grad af tilfredshed	Antal kommuner
Megen tilfredshed	5
Tilfredshed	3
Hverken/eller	4
Utilfredshed	0

Tabel 40. PPR-leders oplevelse af, hvordan forældre til inkluderede børn mener deres børn trives

Trivsel	Antal kommuner
God	2
Nogenlunde	8
Dårlig	1
Ved ikke	1

Tabel 41. PPR-leders oplevelse af, hvordan forældre til "almindelige" børn i klasser med inkluderede elever mener deres egne børn trives

Trivsel	Antal kommuner
God	4
Nogenlunde	7
Dårlig	0
Ved ikke	1

Tabel 42. Forældreklager til PPR

Antal klager	Antal kommuner
Ingen	3
Under 3	4
3 til 5	4
Mere end 5	1
Ved ikke	0

Tabel 43. PPR's viden om forældreklager til klagenævn

Antal klager	Antal kommuner
Ingen	4
Under 3	6
3 til 5	0
Mere end 5	2
Ved ikke	0

Skoleforvaltninger

Tabel 44. Samlede udgifter i kommunernes skolevæsener i mio. kr.

Budgetpost	Gennemsnit	Minimum	Maksimum
Samlet budget	404	152	1.268
PPR	13,0	4,4	40,0
Inkl. specialundervisning	1,48	0	2,17
Specialklasser	26,1	0	112,5
Specialskoler	42,9	0	98,2
Suppl.undervisning	9,42	0	33,0
Inklusionsindsatser	18,79	0	93,9
Suppl. undervisning *	14,12	1,76	33,0
Inklusionsindsatser*	28,17	2,7	112,5

Sterne markerer tallene for kommuner, hvor de ikke er lagt ud i skolernes budgetter.

Tabel 45. Udgifter til kommunernes specialundervisning i kr. pr. elev i skolevæsenet (incl. elever i frie skoler)

Område	Gennemsnit	Minimum	Maksimum
Inkl. Specialundervisning	1.730	0	5.604
Specialklasser	4.055	0	10.794
Specialskoler	7.706	0	16.264
PPR	2.119	929	3.234

Tabel 46. Udgifter pr. elev i til elever i specialklasser og i specialskoler

Område	Gennemsnit	Minimum	Maksimum
Specialklasser	127.398	78.538	222.280
Specialskoler	363.492	210.251	728.875

Tabel 47. Andel af udgifter til elever med særlige behov, incl. supplerende undervisning.

Andel	Gennemsnit	Minimum	Maksimum
Excl. inklusionsindsatser	26,06	9,35	49,03
Incl. inklusionsindsatser	29,98	14,37	49,76

Tabel 48. Ressourcetildelingsprincipper.

Princip	Gennemsnit	Minimum	Maksimum
Socioøkonomisk andel af basisbevilling	7,67 pct.	0 pct.	50 pct.
Andel af specialundervisning udlagt til skolerne	0 pct.	56,69 pct.	100 pct.
Andel af specialundervisning i central pulje	0 pct.	23,67 pct.	100 pct.

Tabel 49. Ressourcer til kompetenceudvikling i inklusion skoleåret 2012/13

Ressourcer i mio. kr.	Gennemsnit	Minimum	Maksimum
Kompetenceudvikling	1,882	0,5	5,00

BILAG 2: TABELLER VEDR. OPLYSNINGER FRA SKOLELEDERE, SKOLEBESTYRELSES- FORMÆND, LÆRERE OG ELEVER

Alle tabeller i dette bilag indeholder markeringer for, om tallene er signifikant forskellige:

- Et toptegn ^a markerer, at tallet er statistisk signifikant forskelligt fra tallet i første søjle i tabellen på et 10 pct.s signifikansniveau (ex. signifikant forskelligt fra 'højt niveau af fælles værdigrundlag')
- Et toptegn ^b markerer, at tallet er statistisk signifikant forskelligt fra tallet i anden søjle i tabellen på et 10 pct.s signifikansniveau (fx signifikant forskelligt fra 'mellem niveau af fælles værdigrundlag').

Tabellerne er opdelt efter de fem fokuspunkter:

- Inklusionsfremmende styringsmodeller
- Kompetencer
- Opbakning til inklusion
- Fastholdelse af elevernes trivsel
- Supplerende undervisning.

Fokuspunkt 1: Inklusionsfremmende styringsmodeller

Samlede tabeller for alle svar fra skolelederne og lærerne

Tabel 50. Skoleledernes vurdering af det økonomiske incitament til inklusion af elever på skolen. Procent.

Spørgsmål: "Har I på skolen et økonomisk incitament til inklusion af elever?"			
Ja	Nej	Ved ikke	I alt
62,1	34,5	3,5	100,1

Note: Antal besvarelser fra skoleledere = 58.

Pga. afrunding summerer alle de procentvise angivelser ikke til 100.

Tabel 51. Skoleledernes vurdering af lærernes incitament til at inkludere elever med særlige undervisningsbehov. Procent.

Spørgsmål: "I hvilken grad har den enkelte lærer et incitament til at inkludere elever med særlige undervisningsbehov i klassen, fx i forhold til tolærerordning eller andre særlige fordele?"						
I meget høj grad	I høj grad	I nogen grad	I mindre grad	Slet ikke	Ved ikke	I alt
3,5	6,9	31,0	39,7	17,2	1,7	100

Note: Antal besvarelser fra skoleledere = 58.

Tabel 52. Lærernes incitament til at inkludere elever med særlige undervisningsbehov. Procent.

Spørgsmål: "I hvilken grad har du et incitament til at inkludere elever med særlige undervisningsbehov i en eller flere af de klasser, du underviser i, fx i forhold til tolærerordning eller andre særlige fordele?"						
I meget høj grad	I høj grad	I nogen grad	I mindre grad	Slet ikke	Ved ikke	I alt
4,0	11,8	34,4	21,9	19,0	8,9	100

Note: Antal besvarelser fra lærere = 448.

Tabel 53. Skoleledelsens møder med PPR. Procent.

Spørgsmål: "Har skoleledelsen faste møder med PPR på skolen?"			
Ja	Nej	Ved ikke	I alt
85,2	14,8	0,0	100

Note: Antal besvarelser fra skoleledere = 54.

Tabel 54. Skoleledernes vurdering af samarbejdet med PPR i forhold til (A) rådgivning og vejledning, (B) udredning af elever og (C) supervision. Procent.

Spørgsmål: "Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR i forhold til (A) rådgivning og vejledning, (B) udredning af elever og (C) supervision?"							
	Meget godt	Godt	Hverken godt eller dårligt	Dårligt	Meget dårligt	Ved ikke	I alt
Rådgivning og vejledning	34,6	50,9	14,6	0,0	0,0	0,0	100,1
Udredning af elever	27,3	54,6	18,2	0,0	0,0	0,0	100,1
Supervision	16,4	50,9	27,3	1,8	0,0	3,6	100

Note: Antal besvarelser fra skoleledere = 55.

Pga. afrunding summerer alle de procentvise angivelser ikke til 100.

Tabel 55. Lærernes vurdering af samarbejdet med PPR i forhold til (A) rådgivning og vejledning, (B) udredning af elever og (C) supervision. Procent.

Spørgsmål: "Hvordan vurderer du dit samarbejde med PPR i forhold til (A) rådgivning og vejledning, (B) udredning af elever og (C) supervision?"								
	Meget godt	Godt	Hverken godt eller dårligt	Dårligt	Meget dårligt	Jeg samarbejder ikke med PPR	Ved ikke	I alt
Rådgivning og vejledning	5,1	24,4	30,6	9,4	5,8	17,2	7,6	100,1
Udredning af elever	5,8	25,3	28,7	10,6	5,8	15,9	8,1	100,2
Supervision	3,2	12,0	29,4	10,8	10,1	19,1	15,4	100

Note: Antal besvarelser fra lærere = 435.

Pga. afrunding summerer alle de procentvise angivelser ikke til 100.

Tabel 56. Skoleledernes involvering i visitationsprocessen i forbindelse med afgørelsen om placering af en elev. Procent.

Spørgsmål: "I hvilken grad er du involveret i visitationsprocessen i forbindelse med afgørelsen om placering af en elev fra din skole under kommunens tilbudsvifte af specialskoler og specialklasser?"						
I meget høj grad	I høj grad	I nogen grad	I mindre grad	Slet ikke	Ved ikke	I alt
36,4	21,8	14,6	9,1	14,6	3,6	100,1

Note: Antal besvarelser fra skoleledere = 55.

Pga. afrunding summerer alle de procentvise angivelser ikke til 100.

Skoleledersvar opdelt på inklusionsindikatorer

For hver af inklusionsparametrene er der to tabeller. Den første tabel viser spørgsmål med ja/nej-svar, 1 = nej og 2 = ja. Gennemsnittet ligger altså et sted mellem 1 og 2.

Den anden tabel viser spørgsmål med svar på en 5-punkts skala, hvor 1 = mere negativt svar og 5 = mere positivt svar. Gennemsnittet ligger altså et sted mellem 1 og 5. Jo tættere tallet ligger på 5, jo mere positivt er svaret på spørgsmålet.

Dvs., vi ønsker en så stor værdi som muligt i alle gennemsnit.

Inklusionsparameter: Start-år for inklusionsprocessen

Tablet 57. Inklusionsparameter: Start-år for inklusionsprocessen og incitament til øget inklusion

	2011	2012	2013	Samlet
Har I på skolen et økonomisk incitament til inklusion af elever? (1 = nej, 2 = ja)	1,72	1,86	1,25 ^{ab}	1,65
Har skoleledelsen faste møder med PPR på skolen? (1=nej, 2 = ja)	1,93	1,93	1,58 ^{ab}	1,85
Antal svar	30	16	12	56

Tablet 58. Inklusionsparameter: Start-år for inklusionsprocessen og samarbejde med PPR

	2011	2012	2013	Samlet
I hvilken grad har den enkelte lærer et incitament til at inkludere elever?	2,53	2,67	1,73 ^{ab}	2,41
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Rådgivning og vejledning (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	4,10	4,43	4,17	4,20
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Udredning af elever (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	4,03	4,36	3,92	4,09
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Supervision (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	3,78	4,00	3,83	3,85
I hvilken grad er du involveret i visitationsprocessen i forbindelse med afgørelsen om placering af en elev?	4,04	3,57	2,45 ^{ab}	3,58
Antal svar	30	16	12	56

Inklusionsparameter: Fælles værdigrundlag på forvaltningsniveau

Tabel 59. Inklusionsparameter: Fælles værdigrundlag

	Høj	Mel- lem	Lav	Samlet
Har I på skolen et økonomisk incitament til inklusion af elever? (1 = nej, 2 = ja)	1,65	2,00	1,59	1,65
Har skoleledelsen faste møder med PPR på skolen? (1=nej, 2 = ja)	1,94	2,00	1,63 ^a	1,85
Antal svar	36	4	18	56

Tabel 60. Inklusionsparameter: Fælles værdigrundlag

	Høj	Mellem	Lav	Samlet
I hvilken grad har den enkelte lærer et incitament til at inkludere elever?	2,46	2,25	2,35	2,41
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Rådgivning og vejledning (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	4,21	4,25	4,18	4,20
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Udredning af elever (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	4,09	4,25	4,06	4,09
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Supervision (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	3,85	4,25	3,75	3,85
I hvilken grad er du involveret i visitationsprocessen i forbindelse med afgørelsen om placering af en elev? (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	3,70	4,00	3,29	3,58
Antal svar	36	4	18	56

Inklusionsparameter: Grad af kompetenceudvikling

Tabel 61. Inklusionsparameter: Kompetenceudvikling

	Stort	Mel- lem	Lavt	Samlet
Har I på skolen et økonomisk incitament til inklusion af elever? (1 = nej, 2 = ja)	1,70	2,00	1,50	1,65
Har skoleledelsen faste møder med PPR på skolen? (1=nej, 2 = ja)	1,89	2,00	1,75	1,85
Antal svar	40	2	16	56

Tabel 62. Inklusionsparameter: Kompetenceudvikling

	Stort	Mellem	Lavt	Samlet
I hvilken grad har den enkelte lærer et incitament til at inkludere elever?	2,41	3,50	2,27	2,41
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Rådgivning og vejledning (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	4,21	4,00	4,19	4,20
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Udredning af elever (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	4,18	4,00	3,88	4,09
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Supervision (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	3,89	3,00	3,80	3,85
I hvilken grad er du involveret i visitationsprocessen i forbindelse med afgørelsen om placering af en elev? (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	3,78	5,00	3,06	3,58
Antal svar	40	2	16	56

Inklusionsparameter: Grad af økonomiske incitamenter

Tabel 63. Inklusionsparameter: Økonomiske incitamenter

	Højt	Lavt	Samlet
Har I på skolen et økonomisk incitament til inklusion af elever? (1 = nej, 2 = ja)	1,81	1,15 ^a	1,65
Har skoleledelsen faste møder med PPR på skolen? (1=nej, 2 = ja)	1,90	1,67	1,85
Antal svar	45	13	56

Tabel 64. Inklusionsparameter: Økonomiske incitamenter

	Højt	Lavt	Samlet
I hvilken grad har den enkelte lærer et incitament til at inkludere elever?	2,52	2,00 ^a	2,41
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Rådgivning og vejledning (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	4,28	3,92 ^a	4,20
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Udredning af elever (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	4,19	3,75	4,09
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Supervision (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	3,93	3,58	3,85
I hvilken grad er du involveret i visitationsprocessen i forbindelse med afgørelsen om placering af en elev? (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	3,90	2,50 ^a	3,58
Antal svar	45	13	56

Inklusionsparameter: Kvalitet af samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR

Tabel 65. Inklusionsparameter: Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR

	Højt	Mel- lem	Lavt	Samlet
Har I på skolen et økonomisk incitament til inklusion af elever? (1 = nej, 2 = ja)	1,48	1,92 ^a	1,79 ^a	1,65
Har skoleledelsen faste møder med PPR på skolen? (1=nej, 2 = ja)	1,83	1,92	1,85	1,85
Antal svar	31	12	15	56

Tabel 66. Inklusionsparameter: Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR

	Højt	Mellem	Lavt	Samlet
I hvilken grad har den enkelte lærer et incitament til at inkludere elever?	2,10	2,83 ^a	2,67 ^a	2,41
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Rådgivning og vejledning (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	4,24	4,25	4,07	4,20
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Udredning af elever (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	4,17	3,83	4,14	4,09
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Supervision (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	4,00	3,73	3,62	3,85
I hvilken grad er du involveret i visitationsprocessen i forbindelse med afgørelsen om placering af en elev? (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	3,19	3,75	4,21 ^a	3,58
Antal svar	31	12	15	56

Inklusionsparameter: Ændring i inklusionsprocenten fra 2010 til 2013

Tabel 67. Inklusionsparameter: Ændring i inklusion 2013 i procentpoint

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
Har I på skolen et økonomisk incitament til inklusion af elever? (1 = nej, 2 = ja)	1,59	1,39	1,95 ^{ab}	1,65
Har skoleledelsen faste møder med PPR på skolen? (1=nej, 2 = ja)	1,81	1,79	1,95	1,85
Antal svar	18	20	20	56

Tabel 68. Inklusionsparameter: Ændring i inklusion 2013 i procentpoint

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
I hvilken grad har den enkelte lærer et incitament til at inkludere elever?	2,39	2,11	2,70 ^b	2,41
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Rådgivning og vejledning (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	4,12	4,21	4,26	4,20
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Udredning af elever (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	4,06	4,21	4,00	4,09
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Supervision (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	3,75	3,89	3,89	3,85
I hvilken grad er du involveret i visitationsprocessen i forbindelse med afgørelsen om placering af en elev? (1 = mere negativ; 5 = mere positiv)	4,00	2,84 ^a	4,00 ^b	3,58
Antal svar	18	20	20	56

Inklusionsparameter: Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen

Tabel 69. Inklusionsparameter: Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
Har I på skolen et økonomisk incitament til inklusion af elever?	1,67	1,61	1,69	1,65
Har skoleledelsen faste møder med PPR på skolen	1,87	1,71	2,00 ^b	1,85
Antal svar	25	18	15	56

Tabel 70. Inklusionsparameter: Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
I hvilken grad har den enkelte lærer et incitament til at inkludere elever?	2,52	2,29	2,36	2,41
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Rådgivning og vejledning	4,17	4,18	4,29	4,20
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Udredning af elever	4,00	3,94	4,43 ^a ^b	4,09
Hvordan vurderer du alt i alt dit samarbejde med PPR ift. Supervision	3,77	3,76	4,07	3,85
I hvilken grad er du involveret i visitationsprocessen i forbindelse med afgørelsen om placering af en elev?	4,00	3,12 ^a	3,46	3,58
Antal svar	25	18	15	56

Læreres svar opdelt på inklusionsindikatorer

Første tabel viser besvarelsene på dette spørgsmål på en 5-punkts skala, hvor 1 = mere negativ og 5 = mere positiv

"I hvilken grad har du et incitament til at inkludere elever med særlige undervisningsbehov i en eller flere af de klasser, du underviser i, fx i forhold til tolærerordning eller andre særlige fordele?"

Tabel 71. opdelt på de syv inklusionsparametre:

		2011	2012	2013	Samlet
Start-år for inklusionsprocessen	Gnst	2,65	2,43	2,57	2,56
	Antal svar	207	143	58	408
		Høj	Mellem	Lav	Samlet
Fælles værdigrundlag	Gnst	2,59	2,50	2,47	2,56
	Antal svar	300	22	86	408
		Stort	Mellem	Lav	Samlet
Kompetenceudvikling	Gnst	2,52	2,75	2,67	2,56
	Antal svar	309	20	79	408
		Højt		Lavt	Samlet
Økonomiske incitament	Gnst	2,52		2,69	2,56
	Antal svar	307		101	408
		Højt	Mellem	Lavt	Samlet
Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR	Gnst	2,52	2,69	2,57	2,56
	Antal svar	247	74	87	408
		< 1	1-1,9	2+	Samlet
Ændring i inklusion 2013 i procentpoint	Gnst	2,63	2,43 ^a	2,65	2,56
	Antal svar	124	150	134	408
		< 0,9	0,9-1,1	>1,1	Samlet
Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen	Gnst	2,67	2,59	2,40 ^a	2,56
	Antal svar	182	121	152	408

Lærernes samarbejde med PPR:

For hver af inklusionsparametrene er der en tabel, hvor svarene til spørgsmålene følger en 5-punkts skala, hvor 1 = mere negativt svar og 5 = mere positivt svar. Dvs., vi ønsker en så stor værdi som muligt i alle gennemsnit.

"Hvordan vurderer du dit samarbejde med PPR i forhold til (A) rådgivning og vejledning, (B) udredning af elever og (C) supervision?"

Tabel 72. Inklusionsparameter: Start-år for inklusionsprocessen

	2011	2012	2013	Samlet
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. A. Rådgivning og vejledning	2,59	2,54	2,70	2,59
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. B. Udredning af elever	2,63	2,57	2,88	2,64
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. C. Supervision	2,22	2,05	2,31	2,17
Antal svar	226	158	61	445

Tabel 73. Inklusionsparameter: Fælles værdigrundlag

	Høj	Mellem	Lav	Samlet
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. A. Rådgivning og vejledning	2,59	3,56 ^a	2,28 ^{ab}	2,59
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. B. Udredning af elever	2,62	3,60 ^a	2,44 ^{ab}	2,64
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. C. Supervision	2,15	3,08 ^a	1,97 ^a	2,17
Antal svar	333	25	91	445

Tabel 74. Inklusionsparameter: Kompetenceudvikling

	Stort	Mellem	Lav	Samlet
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. A. Rådgivning og vejledning	2,55	1,80 ^a	2,93 ^{ab}	2,59
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. B. Udredning af elever	2,60	2,00 ^a	3,00 ^{ab}	2,64
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. C. Supervision	2,09	1,95	2,57 ^a	2,17
Antal svar	343	22	84	445

Tabel 75. Inklusionsparameter: Økonomiske incitamenter

	Højt	Lavt	Samlet
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. A. Rådgivning og vejledning	2,67	2,29 ^a	2,59
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. B. Udredning af elever	2,71	2,42	2,64
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. C. Supervision	2,21	2,05	2,17
Antal svar	340	109	445

Tabel 76. Inklusionsparameter: Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR

	Højt	Mellem	Lavt	Samlet
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. A. Rådgivning og vejledning	2,66	3,07 ^a	1,98 ^a	2,59
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. B. Udredning af elever	2,71	3,09 ^a	2,08 ^a	2,64
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. C. Supervision	2,27	2,46 ^a	1,68 ^a	2,17
Antal svar	271	79	97	445

Tabel 77. Inklusionsparameter: Ændring i inklusion 2013 i procentpoint

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. A. Rådgivning og vejledning	2,18	2,58	2,95	2,59
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. B. Udredning af elever	2,32	2,59 ^a	2,99 ^{ab}	2,64
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. C. Supervision	1,82	2,14 ^a	2,52 ^{ab}	2,17
Antal svar	137	166	146	445

Tabel 78. Inklusionsparameter: Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. A. Rådgivning og vejledning	2,47	2,50	2,79 ^a	2,59
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. B. Udredning af elever	2,56	2,61	2,75	2,64
Hvordan vurderer du samarbejdet med PPR ift. C. Supervision	2,10	2,10	2,31	2,17
Antal svar	182	121	152	445

Fokuspunkt 2: Kompetenceudvikling

Samlede tabeller for alle svar fra skolelederne og lærerne

Tabel 79. Aktiviteter på skolen i forbindelse med arbejdet med inklusion. Procent.

Spørgsmål: "Har I på skolen i dette skoleår foretaget nogle af nedenstående aktiviteter i arbejdet med inklusion?"			
	Ja	Nej	I alt
Holdt pædagogisk dag om inklusion?	72,4	27,6	100
Haft en eller flere lærere på relevante kurser i forhold til inklusion?	77,6	22,4	100
Taget initiativ i forhold til arbejdet med bestemte pædagogiske værktøjer eller modeller?	84,5	15,5	100
Andet?	19,0	81,0	100

Note: Antal besvarelser fra skoleledere = 58.

Tabel 80. Lærernes deltagelse i aktiviteter i forbindelse med arbejdet med inklusion. Procent.

Spørgsmål: "Har du i dette skoleår deltaget i nogle af nedenstående aktiviteter i arbejdet med inklusion?"			
	Ja	Nej	I alt
Deltaget i pædagogisk dag om inklusion, bestemte diagnoser eller undervisningsbehov?	33,6	66,4	100
Gjort brug af en inklusionsvejleder?	10,4	89,6	100
Deltaget i kurser om inklusion?	28,4	71,6	100
Deltaget i kurser om bestemte pædagogiske modeller, fx LP-modellen?	34,7	65,3	100
Gjort brug af informationsmateriale?	20,9	79,1	100
Andet?	7,6	92,4	100
Jeg har ikke deltaget i nogle af de ovenstående aktiviteter i dette skoleår?	22,4	77,6	100

Tabel 81. Tilbud om kompetenceudvikling i forhold til arbejdet med inklusion. Procent.

Spørgsmål: "I hvilken grad er du blevet tilbudt kompetenceudvikling i forhold til arbejdet med inklusion?"						
I meget høj grad	I høj grad	I nogen grad	I mindre grad	Slet ikke	Ved ikke/irrelevant	I alt
1,6	7,3	23,1	30,2	36,7	1,1	100

Note: Antal besvarelser fra lærere = 450.

Tabel 82. Lærernes faglige ballast til at håndtere udfordringer forbundet med inklusion. Procent.

Spørgsmål: "I hvilken grad føler du dig fagligt rustet til at håndtere udfordringer forbundet med inklusion, som du møder i din hverdag?"							
I meget høj grad	I høj grad	I nogen grad	I mindre grad	Slet ikke	Ved ikke/irrelevant	Jeg oplever ikke udfordringer forbundet med inklusion	I alt
2,2	7,1	38,2	40,7	11,6	0,2	0,0	100

Note: Antal besvarelser fra lærere = 450.

Tabel 83. Ressourcer på skolen i forbindelse med arbejdet med inklusion. Procent.

Spørgsmål: "Hvilke ressourcer er tilgængelige for skolens lærere og pædagoger i forhold til arbejdet med inklusion?"			
	Ja	Nej	I alt
Inklusionsvejleder på skolen?	25,9	74,1	100
AKT-vejleder på skolen?	81,0	19,0	100
Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter?	84,5	15,5	100
Rådgivning fra specialskoler	34,5	65,5	100
Rådgivning fra PPR	98,3	1,7	100
Rådgivning fra andet videnscenter	27,6	72,4	100
Lærerassistent	17,2	82,8	100
En eller flere bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	63,8	36,2	100
Informationsmateriale	37,9	62,1	100
Andet	10,3	89,7	100

Note: Antal besvarelser fra skoleledere = 58.

Skoleledersvar opdelt på inklusionsindikatorer

For hver af inklusionsparametrene er der tre tabeller. De første to tabeller viser spørgsmål med ja/nej-svar, hvor 1 = nej og 2 = ja.

Den sidste tabel viser spørgsmål med svar på en 5-punkts skala, hvor 1 = negativt svar og 5 = positivt svar.

Dvs., vi ønsker en så stor værdi som muligt i alle gennemsnit.

Tabel 84. Inklusionsparameter: Start-år for inklusionsprocessen

	2011	2012	2013	Samlet
Har I på skolen en skriftlig strategi eller målbeskrivelse for skolens arbejde med inklusion?	1,83	1,69	1,58	1,74
Har I på skolen i dette skoleår 1. Holdt pædagogisk dag om inklusion?	1,77	1,56	1,83	1,72
Har I på skolen i dette skoleår 2. Haft en eller flere lære-re på relevante kurser i forhold til inklusion?	1,83	1,63	1,83	1,78
Har I på skolen i dette skoleår 3. Taget initiativer i forhold til arbejdet med bestemte pædagogiske værktøjer	1,83	1,88	1,83	1,84
Har I på skolen i dette skoleår 4. Andet	1,10	1,31	1,25	1,19
Antal svar	30	16	12	58

Tabel 85. Inklusionsparameter: Start-år for inklusionsprocessen
Spørgsmål: Er følgende ressourcer tilgængelige på skolen for lærerne?

	2011	2012	2013	Samlet
Tilgængelige ressourcer 1. Inklusionsvejleder på skolen	1,33	1,19	1,17	1,26
Tilgængelige ressourcer 2. AKT-vejleder på skolen	1,83	1,88	1,67	1,81
Tilgængelige ressourcer 3. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	1,87	1,81	1,83	1,84
Tilgængelige ressourcer 4. Rådgivning fra special-skole	1,33	1,19	1,58 ^b	1,34
Tilgængelige ressourcer 5. Rådgivning fra PPR	1,97	2,00	2,00	1,98
Tilgængelige ressourcer 6. Rådgivning fra andet videnscenter	1,27	1,25	1,33	1,28
Tilgængelige ressourcer 7. Lærerassistent	1,20	1,13	1,17	1,17
Tilgængelige ressourcer 8. Bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	1,63	1,38	2,00 ^{ab}	1,64
Tilgængelige ressourcer 9. Informationsmateriale	1,30	1,44	1,50	1,38
Tilgængelige ressourcer 10. Andet	1,10	1,13	1,08	1,10
Antal svar	30	16	12	58

Tabel 86. Inklusionsparameter: Start-år for inklusionsprocessen

	2011	2012	2013	Samlet
I hvilken grad anvender I 1. Inklusionsvejleder på skolen	2,45	2,38	1,91	2,29
I hvilken grad anvender I 2. AKT-vejleder på skolen	3,96	4,36	3,00 ^{ab}	3,88
I hvilken grad anvender I 3. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	3,83	4,07	3,17 ^{ab}	3,75
I hvilken grad anvender I 4. Rådgivning fra specialskole	1,96	1,64	2,42	2,00
I hvilken grad anvender I 5. Rådgivning fra PPR	3,77	3,63	3,33	3,64
I hvilken grad anvender I 6. Rådgivning fra andet videnscenter	2,19	2,27	2,08	2,18
I hvilken grad anvender I 7. Lærerassistent	2,10	1,56	2,00	1,95
I hvilken grad anvender I 8. En eller flere bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	3,17	2,92	3,92 ^{ab}	3,28
I hvilken grad anvender I 9. Informationsmateriale	2,86	3,08	3,08	2,96
I hvilken grad anvender I 10. Medarbejder fra specialklasserne på skolen (hvis I har specialklasser)	2,32	1,40	2,78	2,30
I hvilken grad anvender I 11. Anden medarbejder fra lærerteamet	3,65	3,92	3,27	3,64
I hvilken grad anvender I bestemte pædagogiske metoder?	3,43	3,56	3,33	3,45
Antal svar	30	16	12	58

Tabel 87. Inklusionsparameter: Fælles værdigrundlag

	Høj	Mellem	Lav	Samlet
Har I på skolen en skriftlig strategi eller målbeskrivelse for skolens arbejde med inklusion?	1,78	1,50	1,72	1,74
Har I på skolen i dette skoleår 1. Holdt pædagogisk dag om inklusion?	1,64	1,50	1,94 ^a	1,72
Har I på skolen i dette skoleår 2. Haft en eller flere lærere på relevante kurser i forhold til inklusion?	1,81	1,75	1,72	1,78
Har I på skolen i dette skoleår 3. Taget initiativer i forhold til arbejdet med bestemte pædagogiske værktøjer	1,86	1,75	1,83	1,84
Har I på skolen i dette skoleår 4. Andet	1,22	1,00	1,17	1,19
Antal svar	36	4	18	58

Tabel 88. Inklusionsparameter: Fælles værdigrundlag
Spørgsmål: Er følgende ressourcer tilgængelige på skolen for lærerne?

	Høj	Mellem	Lav	Samlet
Tilgængelige ressourcer 1. Inklusionsvejleder på skolen	1,28	1,25	1,22	1,26
Tilgængelige ressourcer 2. AKT-vejleder på skolen	1,97	1,75	1,50 ^a	1,81
Tilgængelige ressourcer 3. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	1,92	1,75	1,72	1,84
Tilgængelige ressourcer 4. Rådgivning fra specialskole	1,33	1,25	1,39	1,34
Tilgængelige ressourcer 5. Rådgivning fra PPR	1,97	2,00	2,00	1,98
Tilgængelige ressourcer 6. Rådgivning fra andet videnscenter	1,33	1,00	1,22	1,28
Tilgængelige ressourcer 7. Lærerassistent	1,25	1,00	1,06 ^a	1,17
Tilgængelige ressourcer 8. Bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	1,53	2,00	1,78 ^a	1,64
Tilgængelige ressourcer 9. Informationsmateriale	1,42	1,25	1,33	1,38
Tilgængelige ressourcer 10. Andet	1,14	1,00	1,06	1,10
Antal svar	36	4	18	58

Tabel 89. Inklusionsparameter: Fælles værdigrundlag

	Høj	Mellem	Lav	Samlet
I hvilken grad anvender I 1. Inklusionsvejleder på skolen	2,28	2,50	2,29	2,29
I hvilken grad anvender I 2. AKT-vejleder på skolen	4,17	3,25	3,25 ^a	3,88
I hvilken grad anvender I 3. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	3,97	3,00	3,47 ^a	3,75
I hvilken grad anvender I 4. Rådgivning fra specialskole	2,10	1,00	2,00	2,00
I hvilken grad anvender I 5. Rådgivning fra PPR	3,64	3,75	3,61	3,64
I hvilken grad anvender I 6. Rådgivning fra andet videnscenter	2,31	1,50	2,06	2,18
I hvilken grad anvender I 7. Lærerasistent	2,29	1,00	1,46 ^a	1,95
I hvilken grad anvender I 8. En eller flere bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	3,13	3,00	3,61	3,28
I hvilken grad anvender I 9. Informationsmateriale	3,03	2,33	2,94	2,96
I hvilken grad anvender I 10. Medarbejder fra specialklasserne på skolen (hvis I har specialklasser)	2,35	2,33	2,23	2,30
I hvilken grad anvender I 11. Anden medarbejder fra lærerteamet	3,72	3,25	3,59	3,64
I hvilken grad anvender I bestemte pædagogiske metoder?	3,47	2,75	3,56	3,45
Antal svar	36	4	18	58

Tabel 90. Inklusionsparameter: Kompetenceudvikling

	Stort	Mellem	Lav	Samlet
Har I på skolen en skriftlig strategi eller målbeskrivelse for skolens arbejde med inklusion?	1,80	2,00	1,56	1,74
Har I på skolen i dette skoleår 1. Holdt pædagogisk dag om inklusion?	1,68	2,00	1,81	1,72
Har I på skolen i dette skoleår 2. Haft en eller flere lærere på relevante kurser i forhold til inklusion?	1,73	2,00	1,88	1,78
Har I på skolen i dette skoleår 3. Taget initiativer i forhold til arbejdet med bestemte pædagogiske værktøjer	1,83	2,00	1,88	1,84
Har I på skolen i dette skoleår 4. Andet	1,20	1,50	1,13	1,19
Antal svar	40	2	16	58

Tabel 91. Inklusionsparameter: Kompetenceudvikling
Spørgsmål: Er følgende ressourcer tilgængelige på skolen for lærerne?

	Stort	Mellem	Lav	Samlet
Tilgængelige ressourcer 1. Inklusionsvejleder på skolen	1,25	2,00	1,19	1,26
Tilgængelige ressourcer 2. AKT-vejleder på skolen	1,88	1,00	1,75	1,81
Tilgængelige ressourcer 3. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	1,85	1,50	1,88	1,84
Tilgængelige ressourcer 4. Rådgivning fra specialskole	1,35	1,00	1,38	1,34
Tilgængelige ressourcer 5. Rådgivning fra PPR	1,98	2,00	2,00	1,98
Tilgængelige ressourcer 6. Rådgivning fra andet videnscenter	1,25	1,00	1,38	1,28
Tilgængelige ressourcer 7. Lærerassistent	1,20	1,00	1,13	1,17
Tilgængelige ressourcer 8. Bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	1,48	2,00	2,00 ^a	1,64
Tilgængelige ressourcer 9. Informationsmateriale	1,35	1,50	1,44	1,38
Tilgængelige ressourcer 10. Andet	1,10	1,50	1,06	1,10
Antal svar	40	2	16	58

Tabel 92. Inklusionsparameter: Kompetenceudvikling

	Stort	Mellem	Lav	Samlet
I hvilken grad anvender I 1. Inklusionsvejleder på skolen	2,31	4,50	1,92	2,29
I hvilken grad anvender I 2. AKT-vejleder på skolen	3,92	,	3,79	3,88
I hvilken grad anvender I 3. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	3,78	4,00	3,69	3,75
I hvilken grad anvender I 4. Rådgivning fra specialskole	1,94	1,00	2,21	2,00
I hvilken grad anvender I 5. Rådgivning fra PPR	3,70	3,50	3,50	3,64
I hvilken grad anvender I 6. Rådgivning fra andet videnscenter	2,14	2,00	2,29	2,18
I hvilken grad anvender I 7. Lærerassistent	2,00	1,00	1,91	1,95
I hvilken grad anvender I 8. En eller flere bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	2,77	4,00	4,31 ^a	3,28
I hvilken grad anvender I 9. Informationsmateriale	2,89	3,50	3,06	2,96
I hvilken grad anvender I 10. Medarbejder fra specialklasserne på skolen (hvis I har specialklasser)	2,19	1,00	2,64	2,30
I hvilken grad anvender I 11. Anden medarbejder fra lærerteamet	3,71	4,00	3,38	3,64
I hvilken grad anvender I bestemte pædagogiske metoder?	3,33	4,50	3,63	3,45
Antal svar	40	2	16	58

Tabel 93. Inklusionsparameter: Økonomiske incitamenter

	Højt	Lavt	Samlet
Har I på skolen en skriftlig strategi eller målbeskrivelse for skolens arbejde med inklusion?	1,80	1,54	1,74
Har I på skolen i dette skoleår 1. Holdt pædagogisk dag om inklusion?	1,67	1,92 ^a	1,72
Har I på skolen i dette skoleår 2. Haft en eller flere lærere på relevante kurser i forhold til inklusion?	1,76	1,85	1,78
Har I på skolen i dette skoleår 3. Taget initiativer i forhold til arbejdet med bestemte pædagogiske værktøjer	1,84	1,85	1,84
Har I på skolen i dette skoleår 4. Andet	1,16	1,31	1,19
Antal svar	45	13	58

Tabel 94. Inklusionsparameter: Økonomiske incitamenter
Spørgsmål: Er følgende ressourcer tilgængelige på skolen for lærerne?

	Højt	Lavt	Samlet
Tilgængelige ressourcer 1. Inklusionsvejleder på skolen	1,27	1,23	1,26
Tilgængelige ressourcer 2. AKT-vejleder på skolen	1,87	1,62	1,81
Tilgængelige ressourcer 3. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressource-center	1,87	1,77	1,84
Tilgængelige ressourcer 4. Rådgivning fra specialskole	1,27	1,62 ^a	1,34
Tilgængelige ressourcer 5. Rådgivning fra PPR	2,00	1,92	1,98
Tilgængelige ressourcer 6. Rådgivning fra andet videnscenter	1,24	1,38	1,28
Tilgængelige ressourcer 7. Lærerassistent	1,22	1,00 ^a	1,17
Tilgængelige ressourcer 8. Bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	1,60	1,77	1,64
Tilgængelige ressourcer 9. Informationsmateriale	1,40	1,31	1,38
Tilgængelige ressourcer 10. Andet	1,09	1,15	1,10
Antal svar	45	13	58

Tabel 95. Inklusionsparameter: Økonomiske incitamenter

	Højt	Lavt	Samlet
I hvilken grad anvender I 1. Inklusionsvejleder på skolen	2,31	2,25	2,29
I hvilken grad anvender I 2. AKT-vejleder på skolen	4,00	3,45	3,88
I hvilken grad anvender I 3. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	3,82	3,54	3,75
I hvilken grad anvender I 4. Rådgivning fra specialskole	1,75	2,75 ^a	2,00
I hvilken grad anvender I 5. Rådgivning fra PPR	3,69	3,46	3,64
I hvilken grad anvender I 6. Rådgivning fra andet videnscenter	2,18	2,18	2,18
I hvilken grad anvender I 7. Lærerassistent	1,97	1,89	1,95
I hvilken grad anvender I 8. En eller flere bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	3,18	3,62	3,28
I hvilken grad anvender I 9. Informationsmateriale	2,95	3,00	2,96
I hvilken grad anvender I 10. Medarbejder fra specialklasserne på skolen (hvis I har specialklasser)	2,00	3,11 ^a	2,30
I hvilken grad anvender I 11. Anden medarbejder fra lærerteamet	3,76	3,25	3,64
I hvilken grad anvender I bestemte pædagogiske metoder?	3,49	3,31	3,45
Antal svar	45	13	58

Tabel 96. Inklusionsparameter: Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR

	Højt	Mellem	Lavt	Samlet
Har I på skolen en skriftlig strategi eller målbeskrivelse for skolens arbejde med inklusion?	1,61	1,75	2,00 ^{ab}	1,74
Har I på skolen i dette skoleår 1. Holdt pædagogisk dag om inklusion?	1,65	1,75	1,87	1,72
Har I på skolen i dette skoleår 2. Haft en eller flere lærere på relevante kurser i forhold til inklusion?	1,77	1,75	1,80	1,78
Har I på skolen i dette skoleår 3. Taget initiativer i forhold til arbejdet med bestemte pædagogiske værktøjer	1,84	1,83	1,87	1,84
Har I på skolen i dette skoleår 4. Andet	1,23	1,17	1,13	1,19
Antal svar	31	12	15	58

Tabel 97. Inklusionsparameter: Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR
Spørgsmål: Er følgende ressourcer tilgængelige på skolen for lærerne?

	Højt	Mellem	Lavt	Samlet
Tilgængelige ressourcer 1. Inklusionsvejleder på skolen	1,19	1,08	1,53 ^{ab}	1,26
Tilgængelige ressourcer 2. AKT-vejleder på skolen	1,81	2,00	1,67 ^b	1,81
Tilgængelige ressourcer 3. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	1,84	1,92	1,80	1,84
Tilgængelige ressourcer 4. Rådgivning fra specialskole	1,45	1,08 ^a	1,33	1,34
Tilgængelige ressourcer 5. Rådgivning fra PPR	1,97	2,00	2,00	1,98
Tilgængelige ressourcer 6. Rådgivning fra andet videnscenter	1,32	1,33	1,13	1,28
Tilgængelige ressourcer 7. Lærerassistent	1,13	1,25	1,20	1,17
Tilgængelige ressourcer 8. Bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	1,68	1,75	1,47	1,64
Tilgængelige ressourcer 9. Informationsmateriale	1,42	1,33	1,33	1,38
Tilgængelige ressourcer 10. Andet	1,13	1,08	1,07	1,10
Antal svar	31	12	15	58

Tabel 98. Inklusionsparameter: Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR

	Højt	Mellem	Lavt	Samlet
I hvilken grad anvender I 1. Inklusionsvejleder på skolen	2,14	1,43	3,08 ^{ab}	2,29
I hvilken grad anvender I 2. AKT-vejleder på skolen	3,62	4,50 ^a	3,91	3,88
I hvilken grad anvender I 3. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	3,68	4,00	3,71	3,75
I hvilken grad anvender I 4. Rådgivning fra specialskole	2,11	1,75	1,92	2,00
I hvilken grad anvender I 5. Rådgivning fra PPR	3,65	3,58	3,67	3,64
I hvilken grad anvender I 6. Rådgivning fra andet videnscenter	2,15	2,86	1,82	2,18
I hvilken grad anvender I 7. Lærerassistent	2,00	2,00	1,80	1,95
I hvilken grad anvender I 8. En eller flere bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	3,24	4,00 ^a	2,86 ^b	3,28
I hvilken grad anvender I 9. Informationsmateriale	2,97	3,00	2,93	2,96
I hvilken grad anvender I 10. Medarbejder fra specialklasserne på skolen (hvis I har specialklasser)	2,71	1,83	1,90	2,30
I hvilken grad anvender I 11. Anden medarbejder fra lærerteamet	3,44	3,89	3,86	3,64
I hvilken grad anvender I bestemte pædagogiske metoder?	3,29	3,67	3,60	3,45
Antal svar	31	12	15	58

Tabel 99. Inklusionsparameter: Ændring i inklusion 2013 i procentpoint

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
Har I på skolen en skriftlig strategi eller målbeskrivelse for skolens arbejde med inklusion?	2,00	1,50 ^a	1,75 ^a	1,74
Har I på skolen i dette skoleår 1. Holdt pædagogisk dag om inklusion?	1,83	1,65	1,70	1,72
Har I på skolen i dette skoleår 2. Haft en eller flere lærere på relevante kurser i forhold til inklusion?	1,83	1,75	1,75	1,78
Har I på skolen i dette skoleår 3. Taget initiativer i forhold til arbejdet med bestemte pædagogiske værktøjer	1,78	1,90	1,85	1,84
Har I på skolen i dette skoleår 4. Andet	1,17	1,25	1,15	1,19
Antal svar	18	20	20	58

Tabel 100. Inklusionsparameter: Ændring i inklusion 2013 i procentpoint
 Spørgsmål: Er følgende ressourcer tilgængelige på skolen for lærerne?

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
Tilgængelige ressourcer 1. Inklusionsvejleder på skolen	1,33	1,20	1,25	1,26
Tilgængelige ressourcer 2. AKT-vejleder på skolen	1,83	1,75	1,85	1,81
Tilgængelige ressourcer 3. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	1,89	1,80	1,85	1,84
Tilgængelige ressourcer 4. Rådgivning fra specialskole	1,44	1,40	1,20	1,34
Tilgængelige ressourcer 5. Rådgivning fra PPR	2,00	1,95	2,00	1,98
Tilgængelige ressourcer 6. Rådgivning fra andet videnscenter	1,28	1,30	1,25	1,28
Tilgængelige ressourcer 7. Lærerassistent	1,28	1,05 ^a	1,20	1,17
Tilgængelige ressourcer 8. Bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	1,50	1,55	1,85 ^{ab}	1,64
Tilgængelige ressourcer 9. Informationsmateriale	1,33	1,45	1,35	1,38
Tilgængelige ressourcer 10. Andet	1,11	1,10	1,10	1,10
Antal svar	18	20	20	58

Tabel 101. Inklusionsparameter: Ændring i inklusion 2013 i procentpoint

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
I hvilken grad anvender I 1. Inklusionsvejleder på skolen	2,27	2,36	2,25	2,29
I hvilken grad anvender I 2. AKT-vejleder på skolen	3,75	3,72	4,17	3,88
I hvilken grad anvender I 3. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	3,67	3,80	3,79	3,75
I hvilken grad anvender I 4. Rådgivning fra specialskole	2,18	2,18	1,57 ^a	2,00
I hvilken grad anvender I 5. Rådgivning fra PPR	3,67	3,55	3,70	3,64
I hvilken grad anvender I 6. Rådgivning fra andet videnscenter	1,93	2,06	2,67	2,18
I hvilken grad anvender I 7. Lærerassistent	2,08	1,92	1,85	1,95
I hvilken grad anvender I 8. En eller flere bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	2,71	3,44 ^a	3,67 ^a	3,28
I hvilken grad anvender I 9. Informationsmateriale	3,00	3,00	2,88	2,96
I hvilken grad anvender I 10. Medarbejder fra specialklasserne på skolen (hvis I har specialklasser)	2,25	2,80	1,91	2,30
I hvilken grad anvender I 11. Anden medarbejder fra lærerteamet	3,82	3,41	3,69	3,64
I hvilken grad anvender I bestemte pædagogiske metoder?	3,44	3,40	3,50	3,45
Antal svar	18	20	20	58

Tabel 102. Inklusionsparameter: Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen

	< 0,9	0,9-1,1	> 1,1	Samlet
Har I på skolen en skriftlig strategi eller målbeskrivelse for skolens arbejde med inklusion?	1,92	1,67 ^a	1,53 ^a	1,74
Har I på skolen i dette skoleår 1. Holdt pædagogisk dag om inklusion?	1,80	1,83	1,47 ^{ab}	1,72
Har I på skolen i dette skoleår 2. Haft en eller flere lærere på relevante kurser i forhold til inklusion?	1,88	1,67	1,73	1,78
Har I på skolen i dette skoleår 3. Taget initiativer i forhold til arbejdet med bestemte pædagogiske værktøjer	1,80	1,89	1,87	1,84
Har I på skolen i dette skoleår 4. Andet	1,12	1,28	1,20	1,19
Antal svar	25	18	15	58

Tabel 103. Inklusionsparameter: Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen
Spørgsmål: Er følgende ressourcer tilgængelige på skolen for lærerne?

	< 0,9	0,9-1,1	> 1,1	Samlet
Tilgængelige ressourcer 1. Inklusionsvejleder på skolen	1,28	1,28	1,20	1,26
Tilgængelige ressourcer 2. AKT-vejleder på skolen	1,88	1,67	1,87	1,81
Tilgængelige ressourcer 3. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	1,92	1,78	1,80	1,84
Tilgængelige ressourcer 4. Rådgivning fra specialskole	1,32	1,50	1,20 ^b	1,34
Tilgængelige ressourcer 5. Rådgivning fra PPR	2,00	2,00	1,93	1,98
Tilgængelige ressourcer 6. Rådgivning fra andet videnscenter	1,32	1,28	1,20	1,28
Tilgængelige ressourcer 7. Lærerasistent	1,28	1,11	1,07	1,17
Tilgængelige ressourcer 8. Bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	1,64	1,83	1,40 ^b	1,64
Tilgængelige ressourcer 9. Informationsmateriale	1,36	1,39	1,40	1,38
Tilgængelige ressourcer 10. Andet	1,12	1,06	1,13	1,10
Antal svar	25	18	15	58

Tabel 104. Inklusionsparameter: Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen

	< 0,9	0,9-1,1	> 1,1	Samlet
I hvilken grad anvender I 1. Inklusionsvejleder på skolen	2,10	2,38	2,63	2,29
I hvilken grad anvender I 2. AKT-vejleder på skolen	3,96	3,79	3,87	3,88
I hvilken grad anvender I 3. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	3,84	3,47	3,93	3,75
I hvilken grad anvender I 4. Rådgivning fra specialskole	2,05	2,27	1,55 ^b	2,00
I hvilken grad anvender I 5. Rådgivning fra PPR	3,68	3,50	3,73	3,64
I hvilken grad anvender I 6. Rådgivning fra andet videnscenter	2,10	2,50	1,90	2,18
I hvilken grad anvender I 7. Lærerasistent	2,17	1,58	2,00	1,95
I hvilken grad anvender I 8. En eller flere bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	3,25	3,69	2,85 ^b	3,28
I hvilken grad anvender I 9. Informationsmateriale	3,04	2,93	2,85	2,96
I hvilken grad anvender I 10. Medarbejder fra specialklasserne på skolen (hvis I har specialklasser)	2,25	2,27	2,50	2,30
I hvilken grad anvender I 11. Anden medarbejder fra lærerteamet	3,82	3,47	3,54	3,64
I hvilken grad anvender I bestemte pædagogiske metoder?	3,60	3,39	3,27	3,45
Antal svar	25	18	15	58

Lærernes svar opdelt på inklusionsindikatorer

For hver af inklusionsparametrene er der fire tabeller. Den to første tabel viser spørgsmål med svar på en 5-punkts skala, hvor 1 = negativt svar og 5 = positivt svar.

De næste to tabeller viser spørgsmål med ja/nej-svar, hvor 1 = nej og 2 = ja.

Dvs., vi ønsker en så stor værdi som muligt i alle gennemsnit.

Tabel 105. Inklusionsparameter: Start-år for inklusionsprocessen

	2011	2012	2013	Samlet
I hvilken grad er du blevet tilbudt kompetenceudvikling i forhold til arbejdet med inklusion?	2,32	1,73 ^a	1,92 ^a	2,06
I hvilken grad føler du dig fagligt rustet til at håndtere udfordringer forbundet med inklusion, som du møder i din hverdag?	2,51	2,44	2,44	2,48
I hvilken grad har du et incitament til at inkludere elever med særlige undervisningsbehov?	2,65	2,43 ^a	2,57	2,56
Antal svar	226	158	61	445

Tabel 106. Inklusionsparameter: Start-år for inklusionsprocessen

	2011	2012	2013	Samlet
I hvilken grad anvender du A. Inklusionsvejleder på skolen	1,69	1,35 ^a	1,22 ^a	1,52
I hvilken grad anvender du B. AKT-vejleder på skolen	2,67	2,50	2,16 ^{ab}	2,55
I hvilken grad anvender du C. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	2,31	2,21	1,83 ^{ab}	2,21
I hvilken grad anvender du D. Rådgivning fra specialskole	1,25	1,09 ^a	1,12	1,18
I hvilken grad anvender du E. Rådgivning fra PPR	2,03	2,01	2,11	2,03
I hvilken grad anvender du F. Rådgivning fra andet videnscenter	1,29	1,17	1,19	1,23
I hvilken grad anvender du G. Lærerassistent	1,44	1,45	1,38	1,43
I hvilken grad anvender du H. En eller flere bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	2,13	1,86	2,81	2,14
I hvilken grad anvender du I. Informationsmateriale	1,89	1,70	2,06	1,85
I hvilken grad anvender du J. Medarbejder fra specialklasserne på skolen (hvis I har specialklasser)	1,75	1,64	1,92	1,74
I hvilken grad anvender du K. Anden medarbejder fra lærerteamet	3,04	3,03	2,95	3,03
I hvilken grad anvender du bestemte pædagogiske metoder eller modeller til at inkludere børn med særlige behov i den almindelige undervisning?	2,95	2,94	3,05	2,96
Antal svar	214	151	54	416

Tabel 107. Inklusionsparameter: Start-år for inklusionsprocessen

	1	2	3	Samlet
Har du i dette skoleår 1. Deltaget i pædagogisk dag om inklusion, bestemte diagnoser eller undervisningsbehov	1,39	1,25 ^a	1,34	1,34
Har du i dette skoleår 2. Gjort brug af en inklusionsvejleder	1,14	1,08 ^a	1,05 ^a	1,10
Har du i dette skoleår 3. Deltaget i kurser om inklusion	1,41	1,14 ^a	1,18 ^a	1,28
Har du i dette skoleår 4. Deltaget i kurser om bestemte pædagogiske modeller, fx LP-modellen?	1,32	1,29	1,59 ^{ab}	1,35
Har du i dette skoleår 5. Gjort brug af informationsmateriale?	1,19	1,21	1,30 ^a	1,21
Har du i dette skoleår 6. Andet	1,07	1,08	1,08	1,08
Har du i dette skoleår 7. Jeg har ikke deltaget i nogle af de ovenstående aktiviteter i dette skoleår	1,13	1,38 ^a	1,18 ^b	1,22
Oplever du, at der er tilgængelige ressourcer i forhold til arbejdet med inklusion?	1,30	1,11 ^a	1,03 ^{ab}	1,19
Antal svar	229	160	61	450

Tabel 108. Inklusionsparameter: Start-år for inklusionsprocessen

	2011	2012	2013	Samlet
Anvender du: ALS (Positiv Adfærd i Læring og Samspil)	1,10	1,13	1,07	1,10
Anvender du: LP-modellen	1,41	1,35	1,91 ^{ab}	1,46
Anvender du: KASA (Klasseledelse, Anerkendelse, Sammenhæng og Arbejds miljø)	1,12	1,09	1,16	1,11
Anvender du: Classroom Management	1,50	1,50	1,53	1,51
Anvender du: Cooperative Learning	1,72	1,84 ^a	1,58 ^{ab}	1,74
Anvender du: Trin for Trin	1,17	1,18	1,18	1,18
Anvender du: De Utrolige År	1,00	1,00	1,00	1,00
Anvender du: KRAP	1,02	1,01	1,00	1,01
Anvender du: Andre modeller eller metoder	1,32	1,30	1,16 ^{ab}	1,29
Anvender du: Vi anvender ikke bestemte metoder eller modeller på skolen	1,06	1,02	1,02	1,04
Antal svar	212	148	58	418

Tabel 109. Inklusionsparameter: Fælles værdigrundlag

	Høj	Mellem	Lav	Samlet
I hvilken grad er du blevet tilbudt kompetenceudvikling i forhold til arbejdet med inklusion?	2,07	2,40	1,92 ^b	2,06
I hvilken grad føler du dig fagligt rustet til at håndtere udfordringer forbundet med inklusion, som du møder i din hverdag?	2,50	2,48	2,37	2,48
I hvilken grad har du et incitament til at inkludere elever med særlige undervisningsbehov?	2,59	2,50	2,47	2,56
Antal svar	333	25	91	445

Tabel 110. Inklusionsparameter: Fælles værdigrundlag

	Høj	Mellem	Lav	Samlet
I hvilken grad anvender du A. Inklusionsvejleder på skolen	1,56	1,14 ^a	1,49 ^b	1,52
I hvilken grad anvender du B. AKT-vejleder på skolen	2,67	2,40	2,10 ^a	2,55
I hvilken grad anvender du C. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	2,37	1,70 ^a	1,75 ^a	2,21
I hvilken grad anvender du D. Rådgivning fra specialskole	1,19	1,27	1,11	1,18
I hvilken grad anvender du E. Rådgivning fra PPR	1,97	2,48 ^a	2,14	2,03
I hvilken grad anvender du F. Rådgivning fra andet videnscenter	1,25	1,17	1,17	1,23
I hvilken grad anvender du G. Lærerasistent	1,46	1,20	1,41	1,43
I hvilken grad anvender du H. En eller flere bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	1,95	2,65	2,61	2,14
I hvilken grad anvender du I. Informationsmateriale	1,77	1,95	2,07	1,85
I hvilken grad anvender du J. Medarbejder fra specialklasserne på skolen (hvis I har specialklasser)	1,72	1,90	1,74	1,74
I hvilken grad anvender du K. Anden medarbejder fra lærerteamet	3,02	2,83	3,12	3,03
I hvilken grad anvender du bestemte pædagogiske metoder eller modeller til at inkludere børn med særlige behov i den almindelige undervisning?	2,97	2,75	2,99	2,96
Antal svar	313	25	84	416

Tabel 111. Inklusionsparameter: Fælles værdigrundlag

	Høj	Mellem	Lav	Samlet
Har du i dette skoleår 1. Deltaget i pædagogisk dag om inklusion, bestemte diagnoser eller undervisningsbehov	1,29	1,44	1,46 ^a	1,34
Har du i dette skoleår 2. Gjort brug af en inklusionsvejleder	1,11	1,04	1,11	1,10
Har du i dette skoleår 3. Deltaget i kurser om inklusion	1,28	1,32	1,29	1,28
Har du i dette skoleår 4. Deltaget i kurser om bestemte pædagogiske modeller, fx LP-modellen?	1,27	1,52 ^a	1,57 ^a	1,35
Har du i dette skoleår 5. Gjort brug af informationsmateriale?	1,17	1,20	1,34 ^a	1,21
Har du i dette skoleår 6. Andet	1,08	1,04	1,05	1,08
Har du i dette skoleår 7. Jeg har ikke deltaget i nogle af de ovenstående aktiviteter i dette skoleår	1,26	1,24	1,09 ^{ab}	1,22
Oplever du, at der er tilgængelige ressourcer i forhold til arbejdet med inklusion?	1,21	1,08	1,16	1,19
Antal svar	332	25	91	450

Tabel 112. Inklusionsparameter: Fælles værdigrundlag

	Høj	Mellem	Lav	Samlet
Anvender du: ALS (Positiv Adfærd i Læring og Samspil)	1,11	1,07	1,10	1,10
Anvender du: LP-modellen	1,35	1,50	1,84 ^{ab}	1,46
Anvender du: KASA (Klasseledelse, Anerkendelse, Sammenhæng og Arbejds miljø)	1,10	1,14	1,15	1,11
Anvender du: Classroom Management	1,50	1,50	1,52	1,51
Anvender du: Cooperative Learning	1,78	1,50 ^a	1,68	1,74
Anvender du: Trin for Trin	1,17	1,14	1,21	1,18
Anvender du: De Utrolige År	1,00	1,00	1,00	1,00
Anvender du: KRAP	1,02	1,00	1,00	1,01
Anvender du: Andre modeller eller metoder	1,28	1,57 ^a	1,26 ^b	1,29
Anvender du: Vi anvender ikke bestemte metoder eller modeller på skolen	1,04	1,07	1,02	1,04
Antal svar	309	24	85	418

Tabel 113. Inklusionsparameter: Kompetenceudvikling

	Stort	Mellem	Lav	Samlet
I hvilken grad er du blevet tilbudt kompetenceudvikling i forhold til arbejdet med inklusion?	2,09	1,86	2,00	2,06
I hvilken grad føler du dig fagligt rustet til at håndtere udfordringer forbundet med inklusion, som du møder i din hverdag?	2,50	2,18 ^a	2,45	2,48
I hvilken grad har du et incitament til at inkludere elever med særlige undervisningsbehov?	2,52	2,75	2,67	2,56
Antal svar	343	22	84	445

Tabel 114. Inklusionsparameter: Kompetenceudvikling

	Stort	Mellem	Lav	Samlet
I hvilken grad anvender du A. Inklusionsvejleder på skolen	1,50	2,05 ^a	1,38 ^b	1,52
I hvilken grad anvender du B. AKT-vejleder på skolen	2,73	1,30 ^a	2,07 ^{ab}	2,55
I hvilken grad anvender du C. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	2,29	1,25 ^a	2,15 ^b	2,21
I hvilken grad anvender du D. Rådgivning fra specialskole	1,19	1,00	1,16	1,18
I hvilken grad anvender du E. Rådgivning fra PPR	1,98	1,75	2,32 ^{ab}	2,03
I hvilken grad anvender du F. Rådgivning fra andet videnscenter	1,26	1,00 ^a	1,21 ^b	1,23
I hvilken grad anvender du G. Lærerassistent	1,45	1,58	1,34	1,43
I hvilken grad anvender du H. En eller flere bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	1,87	2,24	3,09	2,14
I hvilken grad anvender du I. Informationsmateriale	1,78	2,00	2,08	1,85
I hvilken grad anvender du J. Medarbejder fra specialklasserne på skolen (hvis I har specialklasser)	1,74	1,38	1,81	1,74
I hvilken grad anvender du K. Anden medarbejder fra lærerteamet	3,03	3,29	2,94	3,03
I hvilken grad anvender du bestemte pædagogiske metoder eller modeller til at inkludere børn med særlige behov i den almindelige undervisning?	2,92	2,89	3,14 ^a	2,96
Antal svar	319	21	77	416

Tabel 115. Inklusionsparameter: Kompetenceudvikling

	Stort	Mellem	Lav	Samlet
Har du i dette skoleår 1. Deltaget i pædagogisk dag om inklusion, bestemte diagnoser eller undervisningsbehov	1,33	1,45	1,32	1,34
Har du i dette skoleår 2. Gjort brug af en inklusionsvejleder	1,09	1,32 ^a	1,10 ^b	1,10
Har du i dette skoleår 3. Deltaget i kurser om inklusion	1,28	1,50 ^a	1,23 ^b	1,28
Har du i dette skoleår 4. Deltaget i kurser om bestemte pædagogiske modeller, fx LP-modellen?	1,25	1,45 ^a	1,70 ^{ab}	1,35
Har du i dette skoleår 5. Gjort brug af informationsmateriale?	1,19	1,32	1,25	1,21
Har du i dette skoleår 6. Andet	1,08	1,00	1,08	1,08
Har du i dette skoleår 7. Jeg har ikke deltaget i nogle af de ovenstående aktiviteter i dette skoleår	1,26	1,05 ^a	1,12 ^a	1,22
Oplever du, at der er tilgængelige ressourcer i forhold til arbejdet med inklusion?	1,20	1,59 ^a	1,06 ^{ab}	1,19
Antal svar	343	22	83	450

Tabel 116. Inklusionsparameter: Kompetenceudvikling

	Stort	Mellem	Lav	Samlet
Anvender du: ALS (Positiv Adfærd i Læring og Samspil)	1,12	1,13	1,05	1,10
Anvender du: LP-modellen	1,30	1,87 ^a	1,95 ^a	1,46
Anvender du: KASA (Klasseledelse, Anerkendelse, Sammenhæng og Arbejds miljø)	1,12	1,13	1,10	1,11
Anvender du: Classroom Management	1,51	1,47	1,52	1,51
Anvender du: Cooperative Learning	1,75	1,87	1,68	1,74
Anvender du: Trin for Trin	1,16	1,20	1,22	1,18
Anvender du: De Utrolige År	1,00	1,00	1,00	1,00
Anvender du: KRAP	1,02	1,00	1,00	1,01
Anvender du: Andre modeller eller metoder	1,31	1,40	1,17 ^{ab}	1,29
Anvender du: Vi anvender ikke bestemte metoder eller modeller på skolen	1,04	1,07	1,02	1,04
Antal svar	309	24	85	418

Tabel 117. Inklusionsparameter: Økonomiske incitamenter

	Højt	Lavt	Samlet
I hvilken grad er du blevet tilbudt kompetenceudvikling i forhold til arbejdet med inklusion?	1,95	2,40 ^a	2,06
I hvilken grad føler du dig fagligt rustet til at håndtere udfordringer forbundet med inklusion, som du møder i din hverdag?	2,48	2,47	2,48
I hvilken grad har du et incitament til at inkludere elever med særlige undervisningsbehov?	2,52	2,69	2,56
Antal svar	340	109	445

Tabel 118. Inklusionsparameter: Økonomiske incitamenter

	Højt	Lavt	Samlet
I hvilken grad anvender du A. Inklusionsvejleder på skolen	1,42	1,80 ^a	1,52
I hvilken grad anvender du B. AKT-vejleder på skolen	2,55	2,53	2,55
I hvilken grad anvender du C. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	2,22	2,18	2,21
I hvilken grad anvender du D. Rådgivning fra specialskole	1,19	1,14	1,18
I hvilken grad anvender du E. Rådgivning fra PPR	2,11	1,78 ^a	2,03
I hvilken grad anvender du F. Rådgivning fra andet videnscenter	1,24	1,22	1,23
I hvilken grad anvender du G. Lærerasistent	1,43	1,44	1,43
I hvilken grad anvender du H. En eller flere bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	2,13	2,19	2,14
I hvilken grad anvender du I. Informationsmateriale	1,83	1,90	1,85
I hvilken grad anvender du J. Medarbejder fra specialklasserne på skolen	1,61	2,13	1,74
I hvilken grad anvender du K. Anden medarbejder fra lærer-teamet	3,01	3,09	3,03
I hvilken grad anvender du bestemte pædagogiske metoder eller modeller til at inkludere børn med særlige behov i den almindelige undervisning?	2,96	2,97	2,96
Antal svar	319	95	416

Tabel 119. Inklusionsparameter: Økonomiske incitamenter

	Højt	Lavt	Samlet
Har du i dette skoleår 1. Deltaget i pædagogisk dag om inklusion, bestemte diagnoser eller undervisningsbehov	1,32	1,39	1,34
Har du i dette skoleår 2. Gjort brug af en inklusionsvejleder	1,11	1,10	1,10
Har du i dette skoleår 3. Deltaget i kurser om inklusion	1,20	1,56 ^a	1,28
Har du i dette skoleår 4. Deltaget i kurser om bestemte pædagogiske modeller, fx LP-modellen?	1,35	1,35	1,35
Har du i dette skoleår 5. Gjort brug af informationsmateriale?	1,20	1,23	1,21
Har du i dette skoleår 6. Andet	1,09	1,04	1,08 ^a
Har du i dette skoleår 7. Jeg har ikke deltaget i nogle af de ovenstående aktiviteter i dette skoleår	1,27	1,08 ^a	1,22
Oplever du, at der er tilgængelige ressourcer i forhold til arbejdet med inklusion?	1,14	1,38 ^a	1,19
Antal svar	339	109	450

Tabel 120. Inklusionsparameter: Økonomiske incitamenter

	Højt	Lavt	Samlet
Anvender du: ALS (Positiv Adfærd i Læring og Samspil)	1,11	1,10	1,10
Anvender du: LP-modellen	1,44	1,54	1,46
Anvender du: KASA (Klasseledelse, Anerkendelse, Sammenhæng og Arbejds miljø)	1,10	1,15	1,11
Anvender du: Classroom Management	1,49	1,56	1,51
Anvender du: Cooperative Learning	1,75	1,72	1,74
Anvender du: Trin for Trin	1,16	1,24	1,18
Anvender du: De Utrolige År	1,00	1,00	1,00
Anvender du: KRAP	1,01	1,01	1,01
Anvender du: Andre modeller eller metoder	1,32	1,20 ^a	1,29
Anvender du: Vi anvender ikke bestemte metoder eller modeller på skolen	1,02	1,08 ^a	1,04
Antal svar	318	71	418

Tabel 121. Inklusionsparameter: Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR

	Højt	Mellem	Lavt	Samlet
I hvilken grad er du blevet tilbudt kompetenceudvikling i forhold til arbejdet med inklusion?	2,15	1,85 ^a	1,97	2,06
I hvilken grad føler du dig fagligt rustet til at håndtere udfordringer forbundet med inklusion, som du møder i din hverdag?	2,50	2,44	2,43	2,48
I hvilken grad har du et incitament til at inkludere elever med særlige undervisningsbehov?	2,52	2,69	2,57	2,56
Antal svar	271	79	97	445

Tabel 122. Inklusionsparameter: Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR

	Højt	Mellem	Lavt	Samlet
I hvilken grad anvender du A. Inklusionsvejleder på skolen	1,45	1,43	1,76 ^{ab}	1,52
I hvilken grad anvender du B. AKT-vejleder på skolen	2,62	2,34 ^a	2,51	2,55
I hvilken grad anvender du C. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	2,20	2,39	2,08	2,21
I hvilken grad anvender du D. Rådgivning fra specialskole	1,19	1,15	1,16	1,18
I hvilken grad anvender du E. Rådgivning fra PPR	2,02	2,17	1,94	2,03
I hvilken grad anvender du F. Rådgivning fra andet videnscenter	1,27	1,16	1,19	1,23
I hvilken grad anvender du G. Lærerasistent	1,41	1,42	1,50	1,43
I hvilken grad anvender du H. En eller flere bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	2,11	2,53	1,90	2,14
I hvilken grad anvender du I. Informationsmateriale	1,77	1,88	2,01	1,85
I hvilken grad anvender du J. Medarbejder fra specialklasserne på skolen (hvis I har specialklasser)	1,79	1,80	1,54	1,74
I hvilken grad anvender du K. Anden medarbejder fra lærerteamet	3,08	2,69	3,14	3,03
I hvilken grad anvender du bestemte pædagogiske metoder eller modeller til at inkludere børn med særlige behov i den almindelige undervisning?	2,96	3,04	2,90	2,96
Antal svar	254	72	91	416

Tabel 123. Inklusionsparameter: Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR

	Højt	Mellem	Lavt	Samlet
Har du i dette skoleår 1. Deltaget i pædagogisk dag om inklusion, bestemte diagnoser eller undervisningsbehov	1,30	1,25	1,49 ^{ab}	1,34
Har du i dette skoleår 2. Gjort brug af en inklusionsvejleder	1,07	1,14 ^a	1,19 ^a	1,10
Har du i dette skoleår 3. Deltaget i kurser om inklusion	1,33	1,14 ^a	1,28 ^b	1,28
Har du i dette skoleår 4. Deltaget i kurser om bestemte pædagogiske modeller, fx LP-modellen?	1,31	1,51 ^a	1,31 ^b	1,35
Har du i dette skoleår 5. Gjort brug af informationsmateriale?	1,19	1,14	1,32 ^{ab}	1,21
Har du i dette skoleår 6. Andet	1,07	1,08	1,09	1,08
Har du i dette skoleår 7. Jeg har ikke deltaget i nogen af de ovenstående aktiviteter i dette skoleår	1,25	1,28	1,10 ^{ab}	1,22
Oplever du, at der er tilgængelige ressourcer i forhold til arbejdet med inklusion?	1,18	1,08 ^a	1,33 ^{ab}	1,19
Antal svar	274	79	96	450

Tabel 124. Inklusionsparameter: Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR

	Højt	Mellem	Lavt	Samlet
Anvender du: ALS (Positiv Adfærd i Læring og Samspil)	1,08	1,17	1,12	1,10
Anvender du: LP-modellen	1,44	1,60 ^a	1,42 ^b	1,46
Anvender du: KASA (Klasseledelse, Anerkendelse, Sammenhæng og Arbejds miljø)	1,12	1,04 ^a	1,17 ^b	1,11
Anvender du: Classroom Management	1,53	1,46	1,48	1,51
Anvender du: Cooperative Learning	1,75	1,73	1,73	1,74
Anvender du: Trin for Trin	1,17	1,21	1,15	1,18
Anvender du: De Utrolige År	1,00	1,00	1,00	1,00
Anvender du: KRAP	1,02	1,02	1,00	1,01
Anvender du: Andre modeller eller metoder	1,26	1,25	1,42 ^{ab}	1,29
Anvender du: Vi anvender ikke bestemte metoder eller modeller på skolen	1,05	1,02	1,02	1,04
Antal svar	255	74	89	418

Tabel 125. Inklusionsparameter: Ændring i inklusion 2013 i procentpoint

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
I hvilken grad er du blevet tilbudt kompetenceudvikling i forhold til arbejdet med inklusion?	2,21	1,90 ^a	2,09	2,06
I hvilken grad føler du dig fagligt rustet til at håndtere udfordringer forbundet med inklusion, som du møder i din hverdag?	2,53	2,46	2,45	2,48
I hvilken grad har du et incitament til at inkludere elever med særlige undervisningsbehov?	2,63	2,43	2,65 ^b	2,56
Antal svar	137	166	146	445

Tabel 126. Inklusionsparameter: Ændring i inklusion 2013 i procentpoint

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
I hvilken grad anvender du A. Inklusionsvejleder på skolen	1,65	1,37 ^a	1,54	1,52
I hvilken grad anvender du B. AKT-vejleder på skolen	2,75	2,60	2,29 ^{ab}	2,55
I hvilken grad anvender du C. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	2,33	2,21	2,11	2,21
I hvilken grad anvender du D. Rådgivning fra specialskole	1,16	1,11	1,27 ^b	1,18
I hvilken grad anvender du E. Rådgivning fra PPR	1,81	2,07 ^a	2,19 ^a	2,03
I hvilken grad anvender du F. Rådgivning fra andet videnscenter	1,20	1,23	1,27	1,23
I hvilken grad anvender du G. Lærerasistent	1,58	1,38	1,36	1,43
I hvilken grad anvender du H. En eller flere bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	1,87	2,12	2,40	2,14
I hvilken grad anvender du I. Informationsmateriale	1,92	1,75	1,88	1,85
I hvilken grad anvender du J. Medarbejder fra specialklasserne på skolen (hvis I har specialklasser)	1,69	1,84	1,67	1,74
I hvilken grad anvender du K. Anden medarbejder fra lærerteamet	3,08	3,13	2,87	3,03
I hvilken grad anvender du bestemte pædagogiske metoder eller modeller til at inkludere børn med særlige behov i den almindelige undervisning?	2,96	2,96	2,97	2,96
Antal svar	123	151	135	416

Tabel 127. Inklusionsparameter: Ændring i inklusion 2013 i procentpoint

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
Har du i dette skoleår 1. Deltaget i pædagogisk dag om inklusion, bestemte diagnoser eller undervisningsbehov	1,44	1,26 ^a	1,32 ^a	1,34
Har du i dette skoleår 2. Gjort brug af en inklusionsvejleder	1,12	1,04 ^a	1,16 ^b	1,10
Har du i dette skoleår 3. Deltaget i kurser om inklusion	1,37	1,22 ^a	1,28	1,28
Har du i dette skoleår 4. Deltaget i kurser om bestemte pædagogiske modeller, fx LP-modellen?	1,24	1,34 ^a	1,46 ^{ab}	1,35
Har du i dette skoleår 5. Gjort brug af informationsmateriale?	1,22	1,23	1,17	1,21
Har du i dette skoleår 6. Andet	1,08	1,08	1,06	1,08
Har du i dette skoleår 7. Jeg har ikke deltaget i nogen af de ovenstående aktiviteter i dette skoleår	1,12	1,31 ^a	1,23 ^a	1,22
Oplever du, at der er tilgængelige ressourcer i forhold til arbejdet med inklusion?	1,32	1,11 ^a	1,17 ^a	1,19
Antal svar	274	79	96	450

Tabel 128. Inklusionsparameter: Ændring i inklusion 2013 i procentpoint

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
Anvender du: ALS (Positiv Adfærd i Læring og Samspil)	1,11	1,06	1,15 ^b	1,10
Anvender du: LP-modellen	1,37	1,47	1,55 ^a	1,46
Anvender du: KASA (Klasseledelse, Anerkendelse, Sammenhæng og Arbejdsmiljø)	1,13	1,13	1,08	1,11
Anvender du: Classroom Management	1,44	1,56	1,51	1,51
Anvender du: Cooperative Learning	1,66	1,80 ^a	1,76	1,74
Anvender du: Trin for Trin	1,16	1,19	1,18	1,18
Anvender du: De Utrolige År	1,00	1,00	1,00	1,00
Anvender du: KRAP	1,00	1,01	1,03 ^a	1,01
Anvender du: Andre modeller eller metoder	1,32	1,23	1,32	1,29
Anvender du: Vi anvender ikke bestemte metoder eller modeller på skolen	1,07	1,02 ^a	1,03	1,04
Antal svar	126	156	136	418

Tabel 129. Inklusionsparameter: Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen

	< 0,9	0,9-1,1	> 1,1	Samlet
I hvilken grad er du blevet tilbudt kompetenceudvikling i forhold til arbejdet med inklusion?	2,17	2,01	1,97 ^a	2,06
I hvilken grad føler du dig fagligt rustet til at håndtere udfordringer forbundet med inklusion, som du møder i din hverdag?	2,52	2,42	2,47	2,48
I hvilken grad har du et incitament til at inkludere elever med særlige undervisningsbehov?	2,67	2,59	2,40 ^a	2,56
Antal svar	182	121	132	445

Tabel 130. Inklusionsparameter: Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen

	< 0,9	0,9-1,1	> 1,1	Samlet
I hvilken grad anvender du A. Inklusionsvejleder på skolen	1,61	1,59	1,34 ^{ab}	1,52
I hvilken grad anvender du B. AKT-vejleder på skolen	2,62	2,23 ^a	2,71 ^b	2,55
I hvilken grad anvender du C. Medarbejder fra skolens specialcenter/ressourcecenter	2,36	2,00 ^a	2,21	2,21
I hvilken grad anvender du D. Rådgivning fra specialskole	1,16	1,27	1,12 ^b	1,18
I hvilken grad anvender du E. Rådgivning fra PPR	1,96	2,05	2,11	2,03
I hvilken grad anvender du F. Rådgivning fra andet videnscenter	1,19	1,33	1,21	1,23
I hvilken grad anvender du G. Lærerassistent	1,56	1,29 ^a	1,39	1,43
I hvilken grad anvender du H. En eller flere bestemte analysemodeller, fx LP-modellen	2,21	2,26	1,95 ^{ab}	2,14
I hvilken grad anvender du I. Informationsmateriale	1,94	1,92	1,67 ^{ab}	1,85
I hvilken grad anvender du J. Medarbejder fra specialklasserne på skolen (hvis I har specialklasser)	1,66	1,80	1,79	1,74
I hvilken grad anvender du K. Anden medarbejder fra lærerteamet	3,03	2,92	3,11	3,03
I hvilken grad anvender du bestemte pædagogiske metoder eller modeller til at inkludere børn med særlige behov i den almindelige undervisning?	3,02	2,97	2,89	2,96
Antal svar	182	121	152	416

Tabel 131. Inklusionsparameter: Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen

	< 0,9	0,9-1,1	> 1,1	Samlet
Har du i dette skoleår 1. Deltaget i pædagogisk dag om inklusion, bestemte diagnoser eller undervisningsbehov	1,39	1,36	1,25 ^{ab}	1,34
Har du i dette skoleår 2. Gjort brug af en inklusionsvejleder	1,12	1,16	1,04 ^{ab}	1,10
Har du i dette skoleår 3. Deltaget i kurser om inklusion	1,34	1,28	1,23 ^a	1,28
Har du i dette skoleår 4. Deltaget i kurser om bestemte pædagogiske modeller, fx LP-modellen?	1,35	1,45 ^a	1,26 ^{ab}	1,35
Har du i dette skoleår 5. Gjort brug af informationsmateriale?	1,19	1,27 ^a	1,18 ^a	1,21
Har du i dette skoleår 6. Andet	1,08	1,06	1,08	1,08
Har du i dette skoleår 7. Jeg har ikke deltaget i nogen af de ovenstående aktiviteter i dette skoleår	1,13	1,21 ^a	1,35 ^{ab}	1,22
Oplever du, at der er tilgængelige ressourcer i forhold til arbejdet med inklusion?	1,09	1,17	1,06 ^b	1,19
Antal svar	182	121	152	450

Tabel 132. Inklusionsparameter: Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen

	< 0,9	0,9-1,1	> 1,1	Samlet
Anvender du: ALS (Positiv Adfærd i Læring og Samspil)	1,09	1,17	1,06	1,10
Anvender du: LP-modellen	1,52	1,54	1,33 ^{ab}	1,46
Anvender du: KASA (Klasseledelse, Anerkendelse, Sammenhæng og Arbejdsmiljø)	1,10	1,15	1,11	1,11
Anvender du: Classroom Management	1,43	1,59 ^a	1,53	1,51
Anvender du: Cooperative Learning	1,67	1,79 ^a	1,80 ^a	1,74
Anvender du: Trin for Trin	1,17	1,20	1,17	1,18
Anvender du: De Utrolige År	1,00	1,00	1,00	1,00
Anvender du: KRAP	1,00	1,04 ^a	1,01	1,01
Anvender du: Andre modeller eller metoder	1,29	1,25	1,32	1,29
Anvender du: Vi anvender ikke bestemte metoder eller modeller på skolen	1,06	1,01	1,03	1,04
Antal svar	126	156	136	418

Fokuspunkt 3: Opbakning til inklusion

Samlede tabeller for alle svar fra skolelederne, skolebestyrelsesformændene og lærerne

Tabel 133. Skoleledernes opbakning til inklusionsmålsætningen om at øge andelen af elever i den almindelige undervisning. Procent.

Spørgsmål: "Hvor enig eller uenig er du i målsætningen om at nedbringe andelen af elever, der modtager specialundervisning, og således øge andelen af elever i den almindelige undervisning fra 94,4 pct. til 96,0 pct.?"						
Meget enig	Enig	Hverken enig eller uenig	Uenig	Meget uenig	Ved ikke	I alt
29,3	50,0	15,5	5,2	0,0	0,0	100

Note: Antal besvarelser fra skoleledere = 58.

Tabel 134. Lærernes opbakning til inklusionsmålsætningen om at øge andelen af elever i den almindelige undervisning. Procent.

Spørgsmål: "Hvor enig eller uenig er du i målsætningen om at nedbringe andelen af elever, der modtager specialundervisning, og således øge andelen af elever i den almindelige undervisning fra 94,4 pct. til 96,0 pct.?"						
Meget enig	Enig	Hverken enig eller uenig	Uenig	Meget uenig	Ved ikke	I alt
3,5	15,2	17,8	27,8	33,5	2,2	100

Note: Antal besvarelser fra lærere = 454.

Tabel 135. Skoleledernes vurdering af opbakning til øget inklusion blandt (A) skolens lærere og pædagoger, (B) forældre til børn med særlige behov og (C) forældre til børn uden særlige behov. Procent.

Spørgsmål: "I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning til øget inklusion blandt:"							
	I meget høj grad	I høj grad	I nogen grad	I mindre grad	Slet ikke	Ved ikke/irrelevant	I alt
Skolens lærere og pædagoger?	13,8	31,0	37,9	17,2	0,0	0,0	99,9
Forældre til børn med særlige behov?	12,1	29,3	39,7	17,2	1,7	0,0	100
Forældre til børn uden særlige behov?	1,7	10,3	58,6	29,3	0,0	0,0	99,9

Note: Antal besvarelser fra skoleledere = 58.

Pga. afrunding summerer alle de procentvise angivelser ikke til 100.

Tabel 136. Bestyrelsesformændenes vurdering af opbakning til øget inklusion blandt (A) skolens lærere og pædagoger, (B) forældre til børn med særlige behov og (C) forældre til børn uden særlige behov. Procent.

Spørgsmål: "I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning til øget inklusion blandt:"							
	I meget høj grad	I høj grad	I nogen grad	I mindre grad	Slet ikke	Ved ikke/irrelevant	I alt
Skolens lærere og pædagoger?	4,1	31,1	43,2	16,2	4,1	1,4	100,1
Forældre til børn med særlige behov?	2,7	20,3	36,5	23,0	9,5	8,1	100,1
Forældre til børn uden særlige behov?	0,0	5,4	46,0	41,9	4,1	2,7	100,1

Note: Antal besvarelser fra bestyrelsesformænd = 74.

Pga. afrunding summerer alle de procentvise angivelser ikke til 100.

Tabel 137. Lærernes vurdering af opbakning til øget inklusion blandt (A) skolens forældre og (B) skoleledelsen. Procent.

Spørgsmål: "I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning til inklusionsmålsætningen blandt:"							
	I meget høj grad	I høj grad	I nogen grad	I mindre grad	Slet ikke	Ved ikke/irrelevant	I alt
Skolens forældre?	0,0	3,3	35,0	42,1	7,7	11,9	100
Skoleledelsen?	19,2	41,9	28,2	4,4	0,4	6,0	100,1

Note: Antal besvarelser fra lærere = 454.

Pga. afrunding summerer alle de procentvise angivelser ikke til 100.

Tabel 138. Skoleledernes vurdering af lærernes kendskab til inklusionsmålsætningen. Procent.

Spørgsmål: "I hvilken grad vurderer du, at skolens lærere har kendskab til inklusionsmålsætningen for 2015 og den afgrænsning af specialundervisning, der trådte i kraft i 2012?"						
I meget høj grad	I høj grad	I nogen grad	I mindre grad	Slet ikke	Ved ikke	I alt
10,3	41,4	37,9	8,6	1,7	0,0	99,9

Note: Antal besvarelser fra skoleledere = 58.

Pga. afrunding summerer alle de procentvise angivelser ikke til 100.

Tabel 139. Bestyrelsesformændenes vurdering af forældrenes kendskab til inklusionsmålsætningen. Procent.

Spørgsmål: "I hvilken grad vurderer du, at skolens forældre har kendskab til målsætningen om øget inklusion i folkeskolen?"						
I meget høj grad	I høj grad	I nogen grad	I mindre grad	Slet ikke	Ved ikke	I alt
2,7	12,2	36,5	44,6	4,1	0,0	100,1

Note: Antal besvarelser fra bestyrelsesformænd = 74.

Pga. afrunding summerer alle de procentvise angivelser ikke til 100.

Skoleledersvar opdelt på inklusionsindikatorer

For hver af inklusionsparametrene er der to tabeller. Den første tabel viser spørgsmål med svar på en 5-punkts skala, hvor 1 = negativt svar og 5 = positivt svar.

Den sidste tabel viser spørgsmål med ja/nej-svar, hvor 1 = nej og 2 = ja.

Dvs., vi ønsker en så stor værdi som muligt i alle gennemsnit.

Tabel 140. Inklusionsparameter: Start-år for inklusionsprocessen

	2011	2012	2013	Samlet
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. samarbejdet mellem PPR og skolen	3,77	3,94	3,67	3,79
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. hvilke elever, der fremover i øget omfang skal inkluderes	3,50	3,56	3,33	3,48
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. tilrettelæggelse af inkluderende læringsmiljøer	3,13	3,25	3,33	3,21
Hvor hensigtsmæssig mener du, strategien er ift. samarbejdet mellem PPR og skolen	3,89	4,27	3,73 ^b	3,96
Hvor hensigtsmæssig mener du, strategien er ift. hvilke elever, der fremover i øget omfang skal inkluderes	3,60	3,79	3,70	3,67
Hvor hensigtsmæssig mener du, strategien er ift. tilrettelæggelse af inkluderende læringsmiljøer	3,75	3,69	3,45	3,67
Hvor enig eller uenig er du i målsætningen om at nedbringe andelen af elever, der modtager specialundervisning	4,00	4,13	4,00	4,03
I hvilken grad vurderer du, at skolens lærere har kendskab til inklusionsmålsætningen for 2015	3,37	3,44	3,92 ^a	3,50
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt skolens lærere og pædagoger?	3,33	3,50	3,50	3,41
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt forældre til børn med særlige behov?	3,53	3,25	2,92 ^a	3,33
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt forældre til børn uden særlige behov?	2,73	2,94	3,00	2,84
Antal svar	30	16	12	58

Tabel 141. Inklusionsparameter: Start-år for inklusionsprocessen

	2011	2012	2013	Samlet
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 1. Forældremøder	1,67	1,31 ^a	1,83 ^b	1,60
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,23	1,19	1,17	1,21
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,30	1,25	1,42	1,31
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,13	1,19	1,08	1,14
Antal svar	30	16	12	58

Tabel 142. Inklusionsparameter: Fælles værdigrundlag

	Høj	Mellem	Lav	Samlet
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. samarbejdet mellem PPR og skolen	3,72	3,00	4,11	3,79
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. hvilke elever, der fremover i øget omfang skal inkluderes	3,44	2,75	3,72	3,48
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. tilrettelæggelse af inkluderende læringsmiljøer	3,14	1,75	3,67 ^a	3,21
Hvor hensigtsmæssig mener du, strategien er ift. samarbejdet mellem PPR og skolen	3,91	4,00	4,06	3,96
Hvor hensigtsmæssig mener du, strategien er ift. hvilke elever, der fremover i øget omfang skal inkluderes	3,61	1,00	3,94	3,67
Hvor hensigtsmæssig mener du, strategien er ift. tilrettelæggelse af inkluderende læringsmiljøer	3,57	4,00	3,82	3,67
Hvor enig eller uenig er du i målsætningen om at nedbringe andelen af elever, der modtager specialundervisning	4,06	3,00	4,22	4,03
I hvilken grad vurderer du, at skolens lærere har kendskab til inklusionsmålsætningen for 2015	3,42	2,50	3,89 ^a	3,50
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt skolens lærere og pædagoger?	3,44	2,25	3,61	3,41
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt forældre til børn med særlige behov?	3,36	2,75	3,39	3,33
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt forældre til børn uden særlige behov?	2,86	2,50	2,89	2,84
Antal svar	36	4	18	58

Tabel 143. Inklusionsparameter: Fælles værdigrundlag

	Høj	Mellem	Lav	Samlet
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 1. Forældremøder	1,61	1,50	1,61	1,60
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,25	1,00	1,17	1,21
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,36	1,00	1,28	1,31
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,17	1,25	1,06	1,14
Antal svar	36	4	18	58

Tabel 144. Inklusionsparameter: Kompetenceudvikling

	Stort	Mellem	Lav	Samlet
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. samarbejdet mellem PPR og skolen	3,70	4,50	3,94	3,79
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. hvilke elever, der fremover i øget omfang skal inkluderes	3,40	4,50	3,56	3,48
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. tilrettelæggelse af inkluderende læringsmiljøer	3,10	4,00	3,38	3,21
Hvor hensigtsmæssig mener du strategien er ift. samarbejdet mellem PPR og skolen	3,92	4,50	4,00	3,96
Hvor hensigtsmæssig mener du strategien er ift. hvilke elever, der fremover i øget omfang skal inkluderes	3,55	4,50	3,81	3,67
Hvor hensigtsmæssig mener du strategien er ift. tilrettelæggelse af inkluderende læringsmiljøer	3,61	4,00	3,73	3,67
Hvor enig eller uenig er du i målsætningen om at nedbringe andelen af elever, der modtager specialundervisning	3,90	4,50	4,31 ^a	4,03
I hvilken grad vurderer du, at skolens lærere har kendskab til inklusionsmålsætningen for 2015	3,38	4,50	3,69	3,50
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt skolens lærere og pædagoger?	3,38	3,50	3,50	3,41
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt forældre til børn med særlige behov?	3,28	4,00	3,38	3,33
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt forældre til børn uden særlige behov?	2,73	3,00	3,13 ^a	2,84
Antal svar	40	2	16	58

Tabel 145. Inklusionsparameter: Kompetenceudvikling

	Stort	Mellem	Lav	Samlet
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 1. Forældremøder	1,53	1,50	1,81 ^a	1,60
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,20	1,50	1,19	1,21
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,28	1,50	1,38	1,31
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,18	1,00	1,06	1,14
Antal svar	40	2	16	58

Tabel 146. Inklusionsparameter: Økonomiske incitamenter

	Højt	Lavt	Samlet
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. samarbejdet mellem PPR og skolen	3,78	3,85	3,79
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. hvilke elever, der fremover i øget omfang skal inkluderes	3,44	3,62	3,48
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. tilrettelæggelse af inkluderende læringsmiljøer	3,18	3,31	3,21
Hvor hensigtsmæssig mener du strategien er ift. samarbejdet mellem PPR og skolen	3,98	3,92	3,96
Hvor hensigtsmæssig mener du strategien er ift. hvilke elever, der fremover i øget omfang skal inkluderes	3,59	3,92	3,67
Hvor hensigtsmæssig mener du strategien er ift. tilrettelæggelse af inkluderende læringsmiljøer	3,64	3,75	3,67
Hvor enig eller uenig er du i målsætningen om at nedbringe andelen af elever, der modtager specialundervisning	4,04	4,00	4,03
I hvilken grad vurderer du, at skolens lærere har kendskab til inklusionsmålsætningen for 2015	3,42	3,77	3,50
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt skolens lærere og pædagoger?	3,42	3,38	3,41
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt forældre til børn med særlige behov?	3,38	3,15	3,33
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt forældre til børn uden særlige behov?	2,84	2,85	2,84
Antal svar	45	13	58

Tabel 147. Inklusionsparameter: Økonomiske incitamenter

	Højt	Lavt	Samlet
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 1. Forældremøder	1,56	1,77	1,60
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,20	1,23	1,21
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,29	1,38	1,31
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,13	1,15	1,14
Antal svar	45	13	58

Tabel 148. Inklusionsparameter: Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR

	Højt	Mellem	Lavt	Samlet
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. samarbejdet mellem PPR og skolen	3,58	3,92	4,13 ^a	3,79
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. hvilke elever, der fremover i øget omfang skal inkluderes	3,26	3,58	3,87 ^a	3,48
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. tilrettelæggelse af inkluderende læringsmiljøer	3,00	3,25	3,60 ^a	3,21
Hvor hensigtsmæssig mener du strategien er ift. samarbejdet mellem PPR og skolen	3,93	4,08	3,93	3,96
Hvor hensigtsmæssig mener du strategien er ift. hvilke elever, der fremover i øget omfang skal inkluderes	3,57	3,67	3,86	3,67
Hvor hensigtsmæssig mener du strategien er ift. tilrettelæggelse af inkluderende læringsmiljøer	3,57	3,73	3,79	3,67
Hvor enig eller uenig er du i målsætningen om at nedbringe andelen af elever, der modtager specialundervisning	3,84	4,17	4,33 ^a	4,03
I hvilken grad vurderer du, at skolens lærere har kendskab til inklusionsmålsætningen for 2015	3,35	3,50	3,80	3,50
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt skolens lærere og pædagoger?	3,26	3,50	3,67	3,41
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt forældre til børn med særlige behov?	2,97	3,67 ^a	3,80 ^a	3,33
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt forældre til børn uden særlige behov?	2,77	3,08	2,80	2,84
Antal svar	31	12	15	58

Tabel 149. Inklusionsparameter: Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR

	Højt	Mellem	Lavt	Samlet
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 1. Forældremøder	1,55	1,67	1,67	1,60
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,19	1,17	1,27	1,21
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,29	1,33	1,33	1,31
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,23	1,08	1,00 ^a	1,14
Antal svar	31	12	15	58

Tabel 150. Inklusionsparameter: Ændring i inklusion 2013 i procentpoint

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. samarbejdet mellem PPR og skolen	3,78	3,85	3,75	3,79
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. hvilke elever, der fremover i øget omfang skal inkluderes	3,50	3,45	3,50	3,48
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. tilrettelæggelse af inkluderende læringsmiljøer	3,28	3,25	3,10	3,21
Hvor hensigtsmæssig mener du strategien er ift. samarbejdet mellem PPR og skolen	3,69	4,05	4,11	3,96
Hvor hensigtsmæssig mener du strategien er ift. hvilke elever, der fremover i øget omfang skal inkluderes	3,64	3,83	3,53	3,67
Hvor hensigtsmæssig mener du strategien er ift. tilrettelæggelse af inkluderende læringsmiljøer	3,60	3,71	3,69	3,67
Hvor enig eller uenig er du i målsætningen om at nedbringe andelen af elever, der modtager specialundervisning	4,00	4,20	3,90	4,03
I hvilken grad vurderer du, at skolens lærere har kendskab til inklusionsmålsætningen for 2015	3,72	3,50	3,30 ^a	3,50
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt skolens lærere og pædagoger?	3,67	3,45	3,15 ^a	3,41
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt forældre til børn med særlige behov?	3,56	3,05	3,40	3,33
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt forældre til børn uden særlige behov?	2,67	2,95	2,90	2,84
Antal svar	18	20	20	58

Tabel 151. Inklusionsparameter: Ændring i inklusion 2013 i procentpoint

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 1. Forældremøder	1,72	1,55	1,55	1,60
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,28	1,20	1,15	1,21
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,39	1,30	1,25	1,31
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,06	1,15	1,20	1,14
Antal svar	18	20	20	58

Tabel 152. Inklusionsparameter: Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen

	< 0,9	0,9-1,1	> 1,1	Samlet
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. samarbejdet mellem PPR og skolen	3,80	4,00	3,53	3,79
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. hvilke elever, der fremover i øget omfang skal inkluderes	3,48	3,78	3,13 ^b	3,48
I hvilken grad oplever du, at der er en strategi for øget inklusion ift. tilrettelæggelse af inkluderende læringsmiljøer	3,24	3,61	2,67 ^{ab}	3,21
Hvor hensigtsmæssig mener du strategien er ift. samarbejdet mellem PPR og skolen	3,78	4,11	4,07	3,96
Hvor hensigtsmæssig mener du strategien er ift. hvilke elever, der fremover i øget omfang skal inkluderes	3,67	3,78	3,5	3,67
Hvor hensigtsmæssig mener du strategien er ift. tilrettelæggelse af inkluderende læringsmiljøer	3,67	3,61	3,78	3,67
Hvor enig eller uenig er du i målsætningen om at nedbringe andelen af elever, der modtager specialundervisning	4,12	4,06	3,87	4,03
I hvilken grad vurderer du, at skolens lærere har kendskab til inklusionsmålsætningen for 2015	3,64	3,72	3,00 ^{ab}	3,50
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt skolens lærere og pædagoger?	3,64	3,33	3,13	3,41
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt forældre til børn med særlige behov?	3,64	3,17 ^a	3,00 ^a	3,33
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt forældre til børn uden særlige behov?	2,80	3,00	2,73	2,84
Antal svar	25	18	15	58

Tabel 153. Inklusionsparameter: Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen

	< 0,9	0,9-1,1	> 1,1	Samlet
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 1. Forældremøder	1,76	1,56	1,40 ^a	1,60
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,28	1,11	1,20	1,21
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,40	1,28	1,20	1,31
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,04	1,22	1,20	1,14
Antal svar	25	18	15	58

Skolebestyrelsesformændenes svar opdelt på inklusionsindikatorer

Spørgsmålene 1-4, 10 og 12 er en 5-punkts skala, hvor 1 er negativt svar og 5 er meget positivt svar. Spørgsmålene 5-9 og 11 er en 2-punkts skala, hvor 1 = nej og 2 = ja. Dvs., vi ønsker en så stor værdi som muligt i alle gennemsnit.

Tabel 154. Inklusionsparameter: Start-år for inklusionsprocessen

	2011	2012	2013	Samlet
1 I hvilken grad vurderer du, at skolens forældre har kendskab til målsætningen om øget inklusion i folkeskolen?	2,88	2,46 ^a	2,43	2,65
2 I hvilken grad er der opbakning blandt A. Skolens lærere og pædagoger?	3,30	3,08	2,93	3,15
3 I hvilken grad er der opbakning blandt B. Forældre til børn med særlige behov?	3,23	2,58 ^a	2,31 ^a	2,82
4 I hvilken grad er der opbakning blandt C. Forældre til børn uden særlige behov?	2,56	2,50	2,57	2,54
5 Er målsætningen blevet drøftet ifm. 1. Forældremøder	1,47	1,27	1,43	1,39
6 Er målsætningen blevet drøftet ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,06	1,00	1,07	1,04
7 Er målsætningen blevet drøftet ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,44	1,42	1,29	1,41
8 Er målsætningen blevet drøftet ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,15	1,38 ^a	1,29	1,26
9 Har du i løbet af dette skoleår oplevet forældre, der har udtrykt utilfredshed i forhold til en eller flere inkluderede elever?	1,57	1,70	1,36 ^b	1,57
10 I hvilken grad har I i skolebestyrelsen drøftet skolens principper eller politik i forhold til skolens arbejde med inklusion?	3,65	3,62	3,93	3,69
11 Har skolebestyrelsen været med til at udarbejde en skriftlig strategi eller målbeskrivelse for skolens arbejde med inklusion?	1,38	1,38	1,36	1,37
12 I hvilken grad har der været en dialog imellem skolebestyrelsen og skolens lærere vedrørende skolens arbejde med inklusion i dette skoleår?	2,68	2,54	3,50 ^{ab}	2,79
	33	26	14	73

Tabel 155. Inklusionsparameter: Fælles værdigrundlag

	Høj	Mellem	Lav	Samlet
I hvilken grad vurderer du, at skolens forældre har kendskab til målsætningen om øget inklusion i folkeskolen?	2,72	3,00	2,43	2,65
I hvilken grad er der opbakning blandt A. Skolens lærere og pædagoger?	3,10	3,33	3,25	3,15
I hvilken grad er der opbakning blandt B. Forældre til børn med særlige behov?	2,96	3,00	2,44 ^a	2,82
I hvilken grad er der opbakning blandt C. Forældre til børn uden særlige behov?	2,53	2,33	2,60	2,54
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 1. Forældremøder	1,34	1,67	1,48	1,39
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,02	1,33	1,05	1,04
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,42	1,67	1,33	1,41
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,32	1,00	1,14	1,26
Har du i løbet af dette skoleår oplevet forældre, der har udtrykt utilfredshed i forhold til en eller flere inkluderede elever?	1,60	2,00	1,45	1,57
I hvilken grad har I i skolebestyrelsen drøftet skolens principper eller politik i forhold til skolens arbejde med inklusion?	3,60	3,67	3,90	3,69
Har skolebestyrelsen været med til at udarbejde en skriftlig strategi eller målbeskrivelse for skolens arbejde med inklusion?	1,39	1,00	1,38	1,37
I hvilken grad har der været en dialog imellem skolebestyrelsen og skolens lærere vedrørende skolens arbejde med inklusion i dette skoleår?	2,60	3,00	3,20	2,79
Antal svar	50	3	21	74

Tabel 156. Inklusionsparameter: Kompetenceudvikling

	Stort	Mellem	Lav	Samlet
I hvilken grad vurderer du, at skolens forældre har kendskab til målsætningen om øget inklusion i folkeskolen?	2,74	2,33	2,44	2,65
I hvilken grad er der opbakning blandt A. Skolens lærere og pædagoger?	3,19	3,67	2,94	3,15
I hvilken grad er der opbakning blandt B. Forældre til børn med særlige behov?	2,92	2,33	2,63	2,82
I hvilken grad er der opbakning blandt C. Forældre til børn uden særlige behov?	2,57	2,33	2,50	2,54
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 1. Forældremøder	1,38	1,67	1,39	1,39
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,04	1,00	1,06	1,04
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,42	1,67	1,33	1,41
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,26	1,00	1,28	1,26
Har du i løbet af dette skoleår oplevet forældre, der har udtrykt utilfredshed i forhold til en eller flere inkluderede elever?	1,64	2,00	1,29 ^a	1,57
I hvilken grad har I i skolebestyrelsen drøftet skolens principper eller politik i forhold til skolens arbejde med inklusion?	3,74	3,33	3,61	3,69
Har skolebestyrelsen været med til at udarbejde en skriftlig strategi eller målbeskrivelse for skolens arbejde med inklusion?	1,38	1,67	1,29	1,37
I hvilken grad har der været en dialog imellem skolebestyrelsen og skolens lærere vedrørende skolens arbejde med inklusion i dette skoleår?	2,69	2,33	3,18	2,79
Antal svar	53	3	18	74

Tabel 157. Inklusionsparameter: Økonomiske incitamenter

	Højt	Lavt	Samlet
I hvilken grad vurderer du, at skolens forældre har kendskab til målsætningen om øget inklusion i folkeskolen?	2,68	2,53	2,65
I hvilken grad er der opbakning blandt A. Skolens lærere og pædagoger?	3,12	3,27	3,15
I hvilken grad er der opbakning blandt B. Forældre til børn med særlige behov?	2,93	2,43 ^a	2,82
I hvilken grad er der opbakning blandt C. Forældre til børn uden særlige behov?	2,51	2,67	2,54
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 1. Forældremøder	1,37	1,47	1,39
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,02	1,13	1,04
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,42	1,33	1,41
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,29	1,13	1,26
Har du i løbet af dette skoleår oplevet forældre, der har udtrykt utilfredshed i forhold til en eller flere inkluderede elever?	1,62	1,40	1,57
I hvilken grad har I i skolebestyrelsen drøftet skolens principper eller politik i forhold til skolens arbejde med inklusion?	3,58	4,13 ^a	3,69
Har skolebestyrelsen været med til at udarbejde en skriftlig strategi eller målbeskrivelse for skolens arbejde med inklusion?	1,36	1,43	1,37
I hvilken grad har der været en dialog imellem skolebestyrelsen og skolens lærere vedrørende skolens arbejde med inklusion i dette skoleår?	2,61	3,47 ^a	2,79
Antal svar	59	15	74

Tabel 158. Inklusionsparameter: Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR

	Højt	Mellem	Lavt	Samlet
I hvilken grad vurderer du, at skolens forældre har kendskab til målsætningen om øget inklusion i folkeskolen?	2,53	2,73	2,84	2,65
I hvilken grad er der opbakning blandt A. Skolens lærere og pædagoger?	2,98	3,13	3,56 ^a	3,15
I hvilken grad er der opbakning blandt B. Forældre til børn med særlige behov?	2,42	3,46 ^a	3,24 ^a	2,82
I hvilken grad er der opbakning blandt C. Forældre til børn uden særlige behov?	2,55	2,33	2,71 ^b	2,54
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 1. Forældremøder	1,30	1,47	1,53	1,39
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,08	1,00	1,00	1,04
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,33	1,47	1,53	1,41
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,33	1,27	1,11 ^a	1,26
Har du i løbet af dette skoleår oplevet forældre, der har udtrykt utilfredshed i forhold til en eller flere inkluderede elever?	1,56	1,50	1,65	1,57
I hvilken grad har I i skolebestyrelsen drøftet skolens principper eller politik i forhold til skolens arbejde med inklusion?	3,75	3,53	3,68	3,69
Har skolebestyrelsen været med til at udarbejde en skriftlig strategi eller målbeskrivelse for skolens arbejde med inklusion?	1,32	1,46	1,42	1,37
I hvilken grad har der været en dialog imellem skolebestyrelsen og skolens lærere vedrørende skolens arbejde med inklusion i dette skoleår?	2,90	2,64	2,65	2,79
Antal svar	40	15	19	74

Tabel 159. Inklusionsparameter: Ændring i inklusion 2013 i procentpoint

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
I hvilken grad vurderer du, at skolens forældre har kendskab til målsætningen om øget inklusion i folkeskolen?	2,86	2,41 ^a	2,74	2,65
I hvilken grad er der opbakning blandt A. Skolens lærere og pædagoger?	3,48	2,93 ^a	3,13	3,15
I hvilken grad er der opbakning blandt B. Forældre til børn med særlige behov?	3,30	2,22 ^a	3,14 ^b	2,82
I hvilken grad er der opbakning blandt C. Forældre til børn uden særlige behov?	2,70	2,59	2,35 ^a	2,54
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 1. Forældremøder	1,50	1,24 ^a	1,48 ^b	1,39
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,00	1,07	1,04	1,04
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,41	1,34	1,48	1,41
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,18	1,38	1,17	1,26
Har du i løbet af dette skoleår oplevet forældre, der har udtrykt utilfredshed i forhold til en eller flere inkluderede elever?	1,55	1,50	1,67	1,57
I hvilken grad har I i skolebestyrelsen drøftet skolens principper eller politik i forhold til skolens arbejde med inklusion?	3,82	3,69	3,57	3,69
Har skolebestyrelsen været med til at udarbejde en skriftlig strategi eller målbeskrivelse for skolens arbejde med inklusion?	1,43	1,29	1,43	1,37
I hvilken grad har der været en dialog imellem skolebestyrelsen og skolens lærere vedrørende skolens arbejde med inklusion i dette skoleår?	2,85	2,90	2,59	2,79
Antal svar	22	29	23	74

Tabel 160. Inklusionsparameter: Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen

	< 0,9	0,9-1,1	> 1,1	Samlet
I hvilken grad vurderer du, at skolens forældre har kendskab til målsætningen om øget inklusion i folkeskolen?	2,80	2,54	2,54	2,65
I hvilken grad er der opbakning blandt A. Skolens lærere og pædagoger?	3,31	3,14	2,95	3,15
I hvilken grad er der opbakning blandt B. Forældre til børn med særlige behov?	3,30	2,65 ^a	2,38 ^a	2,82
I hvilken grad er der opbakning blandt C. Forældre til børn uden særlige behov?	2,57	2,55	2,50	2,54
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 1. Forældremøder	1,47	1,45	1,23 ^a	1,39
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,00	1,05	1,09	1,04
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,40	1,41	1,41	1,41
Er målsætningen blevet drøftet ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,23	1,14	1,41 ^b	1,26
Har du i løbet af dette skoleår oplevet forældre, der har udtrykt utilfredshed i forhold til en eller flere inkluderede elever?	1,48	1,59	1,67	1,57
I hvilken grad har I i skolebestyrelsen drøftet skolens principper eller politik i forhold til skolens arbejde med inklusion?	3,60	4,00	3,50	3,69
Har skolebestyrelsen været med til at udarbejde en skriftlig strategi eller målbeskrivelse for skolens arbejde med inklusion?	1,39	1,48	1,24	1,37
I hvilken grad har der været en dialog imellem skolebestyrelsen og skolens lærere vedrørende skolens arbejde med inklusion i dette skoleår?	2,74	3,09	2,55	2,79
Antal svar	30	22	22	74

Læreres svar opdelt på inklusionsindikatorer

For hver af inklusionsparametrene er der to tabeller. Den første tabel viser spørgsmål med svar på en 5-punkts skala, hvor 1 = negativt svar og 5 = positivt svar.

Den anden tabel viser spørgsmål med ja/nej-svar, hvor 1 = nej og 2 = ja.

Dvs., vi ønsker en så stor værdi som muligt i alle gennemsnit.

Tabel 161. Inklusionsparameter: Start-år for inklusionsprocessen

	2011	2012	2013	Samlet
Hvor enig eller uenig er du i målsætningen om at nedbringe andelen af elever, der modtager specialundervisning?	2,39	2,05 ^a	2,33	2,26
I hvilken grad vurderer du, at skolens forældre har kendskab til målsætningen om øget inklusion i folkeskolen?	2,57	2,35 ^a	2,44	2,47
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt A. Skolens forældre?	2,43	2,33	2,35	2,39
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning i B. Skoleledelsen?	3,81	3,80	3,72	3,80
I hvilken grad oplever du, at I på skolen arbejder ud fra et fælles værdigrundlag eller en fælles målsætning for inklusion?	3,06	2,76 ^a	2,97	2,94
Antal svar	232	162	61	454

Tabel 162. Inklusionsparameter: Start-år for inklusionsprocessen

	2011	2012	2013	Samlet
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 1. Forældremøder	1,23	1,19	1,26	1,22
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,20	1,16	1,08 ^a	1,17
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,19	1,13	1,10	1,15
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 4. Ved anden lejlighed	1,12	1,09	1,18	1,12
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,31	1,43 ^a	1,36	1,36
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 6. Ved ikke/irrelevant	1,24	1,20	1,28	1,23
Antal svar	232	162	61	454

Tabel 163. Inklusionsparameter: Fælles værdigrundlag

	Høj	Mellem	Lav	Samlet
Hvor enig eller uenig er du i målsætningen om at nedbringe andelen af elever, der modtager specialundervisning?	2,21	2,30	2,43	2,26
I hvilken grad vurderer du, at skolens forældre har kendskab til målsætningen om øget inklusion i folkeskolen?	2,48	2,48	2,45	2,47
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt A. Skolens forældre?	2,38	2,45	2,38	2,39
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning i B. Skoleledelsen?	3,78	3,87	3,83	3,80
I hvilken grad oplever du, at I på skolen arbejder ud fra et fælles værdigrundlag eller en fælles målsætning for inklusion?	2,99	3,00	2,77 ^a	2,94
Antal svar	339	25	91	454

Tabel 164. Inklusionsparameter: Fælles værdigrundlag

	Høj	Mellem	Lav	Samlet
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 1. Forældremøder	1,20	1,24	1,27	1,22
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,17	1,28	1,15	1,17
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,16	1,20	1,12	1,15
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 4. Ved anden lejlighed	1,11	1,16	1,14	1,12
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,37	1,20 ^a	1,38 ^b	1,36
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 6. Ved ikke/irrelevant	1,23	1,28	1,21	1,23
Antal svar	339	25	91	454

Tabel 165. Inklusionsparameter: Kompetenceudvikling

	Stort	Mellem	Lav	Samlet
Hvor enig eller uenig er du i målsætningen om at nedbringe andelen af elever, der modtager specialundervisning?	2,24	2,33	2,33	2,26
I hvilken grad vurderer du, at skolens forældre har kendskab til målsætningen om øget inklusion i folkeskolen?	2,50	2,43	2,38	2,47
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt A. Skolens forældre?	2,38	2,48	2,40	2,39
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning i B. Skoleledelsen?	3,79	3,86	3,79	3,80
I hvilken grad oplever du, at I på skolen arbejder ud fra et fælles værdigrundlag eller en fælles målsætning for inklusion?	2,99	2,18 ^a	2,95 ^b	2,94
Antal svar	348	22	85	454

Tabel 166. Inklusionsparameter: Kompetenceudvikling

	Stort	Mellem	Lav	Samlet
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 1. Forældremøder	1,21	1,32	1,24	1,22
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,17	1,23	1,15	1,17
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,16	1,18	1,13	1,15
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 4. Ved anden lejlighed	1,10	1,14	1,18 ^a	1,12
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,36	1,36	1,37	1,36
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 6. Ved ikke/irrelevant	1,24	1,14	1,23	1,23
Antal svar	348	22	85	454

Tabel 167. Inklusionsparameter: Økonomiske incitamenter

	Højt	Lavt	Samlet
Hvor enig eller uenig er du i målsætningen om at nedbringe andelen af elever, der modtager specialundervisning?	2,21	2,40	2,26
I hvilken grad vurderer du, at skolens forældre har kendskab til målsætningen om øget inklusion i folkeskolen?	2,45	2,54	2,47
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt A. Skolens forældre?	2,41	2,31	2,39
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning i B. Skoleledelsen?	3,84	3,66 ^a	3,80
I hvilken grad oplever du, at I på skolen arbejder ud fra et fælles værdigrundlag eller en fælles målsætning for inklusion?	2,94	2,95	2,94
Antal svar	345	111	454

Tabel 168. Inklusionsparameter: Økonomiske incitamenter

	Højt	Lavt	Samlet
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 1. Forældremøder	1,22	1,21	1,22
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,19	1,11 ^a	1,17
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,16	1,13	1,15
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 4. Ved anden lejlighed	1,10	1,15	1,12
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,37	1,33	1,36
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 6. Ved ikke/irrelevant	1,21	1,28	1,23
Antal svar	345	111	454

Tabel 169. Inklusionsparameter: Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR

	Højt	Mellem	Lavt	Samlet
Hvor enig eller uenig er du i målsætningen om at nedbringe andelen af elever, der modtager specialundervisning?	2,24	2,13	2,42	2,26
I hvilken grad vurderer du, at skolens forældre har kendskab til målsætningen om øget inklusion i folkeskolen?	2,41	2,45	2,68 ^{ab}	2,47
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt A. Skolens forældre?	2,33	2,51 ^a	2,44	2,39
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning i B. Skoleledelsen?	3,75	3,88	3,86	3,80
I hvilken grad oplever du, at I på skolen arbejder ud fra et fælles værdigrundlag eller en fælles målsætning for inklusion?	2,94	2,99	2,91	2,94
Antal svar	277	80	98	454

Tabel 170. Inklusionsparameter: Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR

	Højt	Mellem	Lavt	Samlet
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 1. Forældremøder	1,19	1,24	1,29	1,22
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,13	1,24 ^a	1,24 ^a	1,17
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,14	1,16	1,18	1,15
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 4. Ved anden lejlighed	1,12	1,13	1,11	1,12
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,39	1,32	1,31	1,36
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 6. Ved ikke/irrelevant	1,23	1,22	1,22	1,23
Antal svar	277	80	98	454

Tabel 171. Inklusionsparameter: Ændring i inklusion 2013 i procentpoint

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
Hvor enig eller uenig er du i målsætningen om at nedbringe andelen af elever, der modtager specialundervisning?	2,39	2,11 ^a	2,31	2,26
I hvilken grad vurderer du, at skolens forældre har kendskab til målsætningen om øget inklusion i folkeskolen?	2,71	2,29 ^a	2,45 ^a	2,47
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt A. Skolens forældre?	2,44	2,23 ^a	2,50 ^b	2,39
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning i B. Skoleledelsen?	3,78	3,72	3,89 ^b	3,80
I hvilken grad oplever du, at I på skolen arbejder ud fra et fælles værdigrundlag eller en fælles målsætning for inklusion?	3,17	2,80 ^a	2,89 ^a	2,94
Antal svar	139	169	147	454

Tabel 172. Inklusionsparameter: Ændring i inklusion 2013 i procentpoint

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 1. Forældremøder	1,24	1,18	1,24	1,22
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,17	1,11	1,24 ^a	1,17
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,19	1,09 ^a	1,18 ^b	1,15
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 4. Ved anden lejlighed	1,10	1,12	1,12	1,12
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,32	1,44 ^a	1,32 ^b	1,36
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 6. Ved ikke/irrelevant	1,24	1,23	1,22	1,23
Antal svar	139	169	147	454

Tabel 173. Inklusionsparameter: Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen

	< 0,9	0,9-1,1	> 1,1	Samlet
Hvor enig eller uenig er du i målsætningen om at nedbringe andelen af elever, der modtager specialundervisning?	2,33	2,44	2,03 ^{ab}	2,26
I hvilken grad vurderer du, at skolens forældre har kendskab til målsætningen om øget inklusion i folkeskolen?	2,62	2,49	2,28 ^{ab}	2,47
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning blandt A. Skolens forældre?	2,46	2,43	2,26 ^{ab}	2,39
I hvilken grad vurderer du, at der er opbakning i B. Skoleledelsen?	3,80	3,84	3,75	3,80
I hvilken grad oplever du, at I på skolen arbejder ud fra et fælles værdigrundlag eller en fælles målsætning for inklusion?	3,14	2,82 ^a	2,81 ^a	2,94
Antal svar	182	121	152	454

Tabel 174. Inklusionsparameter: Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen

	< 0,9	0,9-1,1	> 1,1	Samlet
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 1. Forældremøder	1,24	1,24	1,18	1,22
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 2. Skole/hjem-samtaler	1,18	1,19	1,14	1,17
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 3. Skriftligt materiale til forældre, fx nyhedsbrev	1,19	1,14	1,12 ^a	1,15
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 4. Ved anden lejlighed	1,11	1,14	1,11	1,12
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 5. Inklusion er ikke blevet drøftet med forældrene	1,33	1,33	1,42 ^a	1,36
Er målsætningen om øget inklusion i folkeskolen blevet drøftet med forældre ifm. 6. Ved ikke/irrelevant	1,22	1,26	1,22	1,23
Antal svar	182	121	152	454

Fokuspunkt 4: Fastholdelse af elevernes trivsel

Samlede tabeller for alle svar fra skolelederne, skolebestyrelsesformændene og lærerne

Tabel 175. Indsatser for elevernes trivsel. Procent.

Spørgsmål: "Gennemfører I på skolen nogle af følgende indsatser eller aktiviteter?"			
	Ja	Nej	I alt
Trivselsdag for skolens elever?	59,7	40,4	100,1
Temadage om trivsel for skolens elever (der ligger ud over en årlig trivselsdag)?	33,3	66,7	100
Kurser om trivsel for lærere	35,1	64,9	100
Samarbejde med trivselskonsulent?	15,8	84,2	100
Trivselsråd for elever?	14,0	86,0	100
Trivselsråd for lærere?	8,8	91,2	100
Klassemøder om elevernes trivsel?	80,1	19,3	100
Klassemøder med elevernes trivsel som tema?	79,0	21,1	100,1
Venskabsordning mellem forskellige klasser på skolen?	59,7	40,4	100,1
Systematisk undervisning i sociale kompetencer ud fra et bestemt pædagogisk system eller metode, fx 'Trin for Trin'?	52,6	47,4	100
Klasseregler og/eller skoleregler om opførsel og samvær?	84,2	15,8	100
Skolefolder om trivsel og/eller mobning?	36,8	63,2	100
Andet?	5,3	94,7	100

Note: Antal besvarelser fra skoleledere = 57.

Tabel 176. Bestyrelsesformændenes tilfredshed med skolens arbejde med elevernes trivsel. Procent.

Spørgsmål: "Hvor tilfreds eller utilfreds er du alt i alt med skolens arbejde med elevernes trivsel?"						
Meget tilfreds	Tilfreds	Hverken tilfreds eller utilfreds	Utilfreds	Meget utilfreds	Ved ikke	I alt
37,0	43,8	16,4	1,4	1,4	0,0	100

Note: Antal besvarelser fra bestyrelsesformænd = 73.

Samlede tabeller for elevernes egne svar omkring trivsel

Tabel 177. 2. klasse elevernes vurdering af deres trivsel i skolen. Procent.

	Ja	Nogle gange	Nej	I alt	Antal besvarelser
Er du glad for at gå i skole?	75,4	21,9	2,7	100	749
Er du glad for din klasse?	81,4	17,5	1,1	100	749
Er I gode ved hinanden i klassen?	44,6	52,7	2,7	100	749
	Ja, mange	Ja, nogle stykker	Nej, ingen	I alt	Antal besvarelser
Har du nogen venner i klassen?	68,5	31,0	0,5	100	749
	Ja, for det meste	Nogle gange	Nej, aldrig	I alt	Antal besvarelser
Har du nogen at lege med i frikvartererne?	76,1	23,1	0,8	100	749
	Ja, tit	Nogle gange	Nej, aldrig	I alt	Antal besvarelser
Bliver du uvenner med nogen af de andre i skolen?	4,7	73,3	22,0	100	749
	Ja, alle eller de fleste	Ja, nogle få	Nej, ingen eller næsten ingen	I alt	Antal besvarelser
Er du glad for dine lærere?	84,4	14,4	1,2	100	744
	Godt	Nogenlunde	Dårligt	I alt	Antal besvarelser
Hvordan har du det for tiden?	76,1	21,3	2,6	100	741
	Ja	Nej	Ved ikke	I alt	Antal besvarelser
Er du tit hjemme fra skole, fordi du er syg?	12,0	69,5	18,5	100	741

Tabel 178. 8. klasse elevernes vurdering af deres trivsel i skolen. Procent.

	Ja, altid	Ja, for det meste	Nogle gange	Nej, ikke så tit	Nej, aldrig	I alt	Antal besvarelser
Er du glad for at gå i skole?	20,0	64,0	11,4	4,2	0,5	100,1	666
Er du glad for din klasse?	33,2	51,5	12,0	3,2	0,2	100,1	666
Behandler I hinanden godt i klassen?	18,2	70,6	9,9	1,2	0,2	100,1	666
	Ja, mange	Ja, en del	Ja, et par stykker	Ja, én	Nej, ingen	I alt	Antal besvarelser
Har du nogen venner i skolen?	49,4	35,3	13,8	0,9	0,6	100	666
	Ja, altid	Ja, for det meste	Nogle gange	Nej, ikke så tit	Nej, aldrig	I alt	Antal besvarelser
Har du nogen at være sammen med i frikvarterne?	74,6	20,1	3,8	1,4	0,2	100,1	666
	Ja, meget tit	Ja, tit	Nogle gange	Nej, ikke så tit	Nej, aldrig	I alt	Antal besvarelser
Sker det, at du bliver uvenner (uenig, skændes osv.) med nogen i skolen?	1,1	3,6	24,8	50,2	20,4	100,1	666
	Ja, dem alle sammen	Ja, de fleste	Ja, nogle enkelte	Ja, én enkelt	Nej, ingen	I alt	Antal besvarelser
Er du glad for dine lærere?	14,3	59,5	23,0	2,7	0,6	100,1	666
	Rigtig godt	Godt	Nogenlunde	Dårligt	Rigtig dårligt	I alt	Antal besvarelser
Hvordan har du det for tiden?	33,6	44,1	17,2	4,1	1,1	100,1	664
	Intet fravær	1-3 dage	4-6 dage	7-10 dage	11 dage eller mere	I alt	Antal besvarelser
Hvor meget fravær har du haft indenfor de sidste 2 måneder?	27,0	45,5	14,9	8,0	4,7	100,1	664

Note: Pga. afrunding summerer alle de procentvise angivelser ikke til 100.

Skoleledersvar opdelt på inklusionsindikatorer

For hver af inklusionsparametrene er der en tabel, der viser spørgsmål med ja/nej-svar, hvor 1 = nej og 2 = ja.

Dvs., vi ønsker en så stor værdi som muligt i alle gennemsnit.

Tabel 179. Inklusionsparameter: Start-år for inklusionsprocessen

	2011	2012	2013	Samlet
1. Trivselsdag for skolens elever	1,60	1,67	1,50	1,60
2. Temadage om trivsel for skolens elever (der ligger ud over en årlig trivselsdag)	1,33	1,33	1,33	1,33
3. Kurser om trivsel for lærere	1,37	1,27	1,42	1,35
4. Samarbejde med trivselskonsulent	1,07	1,33 ^a	1,17	1,16
5. Trivselsråd for elever	1,13	1,27	1,00 ^b	1,14
6. Trivselsråd for lærere	1,10	1,07	1,08	1,09
7. Klassemøder om elevernes trivsel	1,90	1,80	1,58 ^a	1,81
8. Forældremøder med elevernes trivsel som tema	1,77	1,93	1,67	1,79
9. Venskabsordning ml. forskellige klasser på skolen	1,63	1,60	1,50	1,60
10. Systematisk undervisning i sociale kompetencer	1,57	1,47	1,50	1,53
11. Klasseregler og/eller skoleregler om opførsel og samvær	1,80	2,00 ^a	1,75 ^b	1,84
12. Skolefolder om trivsel og/eller mobning	1,37	1,47	1,25	1,37
Antal svar	30	16	12	57

Tabel 180. Inklusionsparameter: Fælles værdigrundlag

	Høj	Mellem	Lav	Samlet
1. Trivselsdag for skolens elever	1,63	1,50	1,56	1,60
2. Temadage om trivsel for skolens elever (der ligger ud over en årlig trivselsdag)	1,40	1,00	1,28	1,33
3. Kurser om trivsel for lærere	1,34	1,00	1,44	1,35
4. Samarbejde med trivselskonsulent	1,14	1,00	1,22	1,16
5. Trivselsråd for elever	1,23	1,00	1,00 ^a	1,14
6. Trivselsråd for lærere	1,11	1,00	1,06	1,09
7. Klassemøder om elevernes trivsel	1,83	2,00	1,72	1,81
8. Forældremøder med elevernes trivsel som tema	1,83	1,50	1,78	1,79
9. Venskabsordning ml. forskellige klasser på skolen	1,60	1,50	1,61	1,60
10. Systematisk undervisning i sociale kompetencer	1,57	1,25	1,50	1,53
11. Klasseregler og/eller skoleregler om opførsel og samvær	1,83	2,00	1,83	1,84
12. Skolefolder om trivsel og/eller mobning	1,43	1,25	1,28	1,37
Antal svar	36	4	18	57

Tabel 181. Inklusionsparameter: Kompetenceudvikling

	Stort	Mellem	Lav	Samlet
1. Trivselsdag for skolens elever	1,59	2,00	1,56	1,60
2. Temadage om trivsel for skolens elever (der ligger ud over en årlig trivselsdag)	1,38	1,50	1,19	1,33
3. Kurser om trivsel for lærere	1,28	1,50	1,50	1,35
4. Samarbejde med trivselskonsulent	1,13	2,00	1,13	1,16
5. Trivselsråd for elever	1,15	1,00	1,13	1,14
6. Trivselsråd for lærere	1,08	1,00	1,13	1,09
7. Klassemøder om elevernes trivsel	1,85	2,00	1,69	1,81
8. Forældremøder med elevernes trivsel som tema	1,82	2,00	1,69	1,79
9. Venskabsordning ml. forskellige klasser på skolen	1,56	1,50	1,69	1,60
10. Systematisk undervisning i sociale kompetencer	1,46	1,50	1,69	1,53
11. Klasseregler og/eller skoleregler om opførsel og samvær	1,85	2,00	1,81	1,84
12. Skolefolder om trivsel og/eller mobning	1,41	1,50	1,25	1,37
Antal svar	40	2	16	57

Tabel 182. Inklusionsparameter: Økonomiske incitamenter

	Højt	Lavt	Samlet
1. Trivselsdag for skolens elever	1,61	1,54	1,60
2. Temadage om trivsel for skolens elever (der ligger ud over en årlig trivselsdag)	1,36	1,23	1,33
3. Kurser om trivsel for lærere	1,30	1,54	1,35
4. Samarbejde med trivselskonsulent	1,18	1,08	1,16
5. Trivselsråd for elever	1,16	1,08	1,14
6. Trivselsråd for lærere	1,07	1,15	1,09
7. Klassemøder om elevernes trivsel	1,91	1,46 ^a	1,81
8. Forældremøder med elevernes trivsel som tema	1,84	1,62	1,79
9. Venskabsordning ml. forskellige klasser på skolen	1,68	1,31 ^a	1,60
10. Systematisk undervisning i sociale kompetencer	1,57	1,38	1,53
11. Klasseregler og/eller skoleregler om opførsel og samvær	1,91	1,62 ^a	1,84
12. Skolefolder om trivsel og/eller mobning	1,41	1,23	1,37
Antal svar	45	13	57

Tabel 183. Inklusionsparameter: Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR

	Højt	Mellem	Lavt	Samlet
1. Trivselsdag for skolens elever	1,57	1,58	1,67	1,60
2. Temadage om trivsel for skolens elever (der ligger ud over en årlig trivselsdag)	1,33	1,17	1,47	1,33
3. Kurser om trivsel for lærere	1,33	1,42	1,33	1,35
4. Samarbejde med trivselskonsulent	1,13	1,17	1,20	1,16
5. Trivselsråd for elever	1,17	1,17	1,07	1,14
6. Trivselsråd for lærere	1,10	1,08	1,07	1,09
7. Klassemøder om elevernes trivsel	1,63	2,00 ^a	2,00 ^a	1,81
8. Forældremøder med elevernes trivsel som tema	1,70	1,83	1,93 ^a	1,79
9. Venskabsordning ml. forskellige klasser på skolen	1,47	1,75	1,73 ^a	1,60
10. Systematisk undervisning i sociale kompetencer	1,47	1,58	1,60	1,53
11. Klasseregler og/eller skoleregler om opførsel og samvær	1,80	1,92	1,87	1,84
12. Skolefolder om trivsel og/eller mobning	1,33	1,25	1,53	1,37
Antal svar	31	12	15	57

Tabel 184. Inklusionsparameter: Ændring i inklusion 2013 i procentpoint

	< 1	1-1,9	2+	Samlet
1. Trivselsdag for skolens elever	1,56	1,58	1,65	1,60
2. Temadage om trivsel for skolens elever (der ligger ud over en årlig trivselsdag)	1,44	1,32	1,25	1,33
3. Kurser om trivsel for lærere	1,33	1,42	1,30	1,35
4. Samarbejde med trivselskonsulent	1,11	1,16	1,20	1,16
5. Trivselsråd for elever	1,06	1,26 ^a	1,10	1,14
6. Trivselsråd for lærere	1,06	1,16	1,05	1,09
7. Klassemøder om elevernes trivsel	1,94	1,53 ^a	1,95 ^b	1,81
8. Forældremøder med elevernes trivsel som tema	1,83	1,74	1,80	1,79
9. Venskabsordning ml. forskellige klasser på skolen	1,67	1,53	1,60	1,60
10. Systematisk undervisning i sociale kompetencer	1,61	1,53	1,45	1,53
11. Klasseregler og/eller skoleregler om opførsel og samvær	1,78	1,79	1,95	1,84
12. Skolefolder om trivsel og/eller mobning	1,50	1,37	1,25	1,37
Antal svar	18	20	20	57

Tabel 185. Inklusionsparameter: Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen

	< 0,9	0,9-1,1	> 1,1	Samlet
1. Trivselsdag for skolens elever	1,56	1,67	1,57	1,60
2. Temadage om trivsel for skolens elever (der ligger ud over en årlig trivselsdag)	1,36	1,33	1,29	1,33
3. Kurser om trivsel for lærere	1,40	1,33	1,29	1,35
4. Samarbejde med trivselskonsulent	1,12	1,22	1,14	1,16
5. Trivselsråd for elever	1,12	1,00	1,36 ^b	1,14
6. Trivselsråd for lærere	1,08	1,06	1,14	1,09
7. Klassemøder om elevernes trivsel	1,96	1,67 ^a	1,71 ^a	1,81
8. Forældremøder med elevernes trivsel som tema	1,80	1,83	1,71	1,79
9. Venskabsordning ml. forskellige klasser på skolen	1,76	1,39 ^a	1,57	1,60
10. Systematisk undervisning i sociale kompetencer	1,72	1,28 ^a	1,50	1,53
11. Klasseregler og/eller skoleregler om opførsel og samvær	1,80	1,89	1,86	1,84
12. Skolefolder om trivsel og/eller mobning	1,44	1,22	1,43	1,37
Antal svar	25	18	15	57

Skolebestyrelsesformændenes svar opdelt på inklusionsindikatorer

Skolens arbejde med elevernes trivsel:

Hvor tilfreds eller utilfreds er du alt i alt med skolens arbejde med elevernes trivsel?

Tabel 186. Opdelt på de seks inklusionsparametre:

		2011	2012	2013	Samlet
Start-år for inklusionsprocessen	Gnst	4,18	4,19	3,93	4,14
	Antal svar	33	26	14	73
		Høj	Mellem	Lav	Samlet
Fælles værdigrundlag	Gnst	4,18	4,00	4,05	4,14
	Antal svar	50	3	21	74
		Stort	Mellem	Lav	Samlet
Kompetenceudvikling	Gnst	4,23	3,67	3,94	4,14
	Antal svar	53	3	18	74
		Højt		Lavt	Samlet
Økonomiske incitamenter	Gnst	4,14		4,13	4,14
	Antal svar	59		15	74
		Højt	Mellem	Lavt	Samlet
Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR	Gnst	4,10	4,21	4,16	4,14
	Antal svar	40	15	19	74
		< 1	1-1,9	2+	Samlet
Ændring i inklusion 2013 i procentpoint	Gnst	4,27	4,10	4,05	4,14
	Antal svar	22	29	23	74
		< 0,9	0,9-1,1	> 1,1	Samlet
Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen	Gnst	4,21	4,00	4,18	4,14
	Antal svar	30	22	22	74

Læreres svar opdelt på inklusionsindikatorer

Lærerne har fået stillet to spørgsmål omkring elevernes trivsel:

- Omtrent hvor mange af de elever, du underviser i dette skoleår, trives IKKE socialt i forhold til fællesskaber i klassen?
- Omtrent hvor mange af de elever, du underviser i dette skoleår, trives IKKE fagligt i forhold til fag-faglige problemer?

Lærernes svar angives som antal elever, der ikke trives, ud af det samlede antal elever, dvs. som en andel mellem 0 og 100 pct. af alle elever, de underviser.

Først vises en tabel for lærernes svar på andelen af elever, der ikke trives socialt ift. fællesskaber i klassen

Tabel 187. Opdelt på de seks inklusionsparametre:

		2011	2012	2013	Samlet
Start-år for inklusionsprocessen	Gnst	10,35	12,20 ^a	11,13	11,13
	Antal svar	208	152	55	415
		Høj	Mellem	Lav	Samlet
Fælles værdigrundlag	Gnst	10,74	8,75	13,24 ^{ab}	11,13
	Antal svar	307	24	84	415
		Stort	Mellem	Lav	Samlet
Kompetenceudvikling	Gnst	10,63	16,20 ^a	11,88 ^b	11,13
	Antal svar	318	20	77	415
		Højt		Lavt	Samlet
Økonomiske incitamenter	Gnst	10,89		11,89	11,13
	Antal svar	317		98	415
		Højt	Mellem	Lavt	Samlet
Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR	Gnst	11,12	11,35	10,95	11,13
	Antal svar	255	75	85	415
		< 1	1-1,9	2+	Samlet
Ændring i inklusion 2013 i procentpoint	Gnst	8,98	12,27 ^a	11,76 ^a	11,13
	Antal svar	122	154	139	415
		< 0,9	0,9-1,1	> 1,1	
Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen	Gnst	9,40	13,18 ^a	11,44 ^a	11,13
	Antal svar	182	121	152	415

Dernæst vises en tabel for lærernes svar på andelen af elever, der ikke trives fagligt ift. fag-faglige problemer

Tabel 188. Opdelt på de seks inklusionsparametre:

		2011	2012	2013	Samlet
Start-år for inklusionsprocessen	Gnst	14,16	16,87 ^a	16,16	15,41
	Antal svar	209	149	56	414
		Høj	Mellem	Lav	Samlet
Fælles værdigrundlag	Gnst	14,89	14,44	17,59 ^{ab}	15,41
	Antal svar	306	25	83	414
		Stort	Mellem	Lav	Samlet
Kompetenceudvikling	Gnst	14,57	21,21	17,44	15,41
	Antal svar	318	19	77	414
		Højt		Lavt	Samlet
Økonomiske incitamenter	Gnst	15,23		15,96	15,41
	Antal svar	315		99	414
		Højt	Mellem	Lavt	Samlet
Samarbejde mellem skoleforvaltning og PPR	Gnst	16,11	15,09	13,49 ^a	15,41
	Antal svar	257	74	83	414
		< 1	1-1,9	2+	Samlet
Ændring i inklusion 2013 i procentpoint	Gnst	11,72	17,82 ^a	16,01 ^a	15,41
	Antal svar	123	153	138	414
		< 0,9	0,9-1,1	> 1,1	
Beregnet socioøkonomisk indeks for kommunen	Gnst	12,96	16,74 ^a	17,16 ^a	15,41
	Antal svar	182	121	152	414

Fokuspunkt 5: Supplerende undervisning

Samlede tabeller for alle svar fra skolelederne

Tabel 189. Tilrettelæggelsen af den supplerende undervisning. Procent.

Spørgsmål: "Hvordan er den supplerende undervisning tilrettelagt på skolen? Angiv gerne den procentvise anvendelse af følgende:"	
Tolærertimer	41,5
Lærerassistenter	8,4
Ressourcecenter uden for den almindelige undervisning	32,1
Den supplerende undervisning er tilrettelagt på anden måde	18
I alt	100

Note: Antal besvarelser fra skoleledere = 46.

Tabel 190. Antallet af elever der modtager supplerende undervisning i skoleåret 2012/13.

Spørgsmål: "Hvor mange elever på skolen modtager supplerende undervisning?"			
Antal (gennemsnit)	Standardafvigelse	Minimum	Maksimum
23,4	19,0	0	65

Note: Antal besvarelser fra skoleledere = 51.

Tabel 191. Antallet af nye elever der modtager supplerende undervisning i skoleåret 2012/13.

Spørgsmål: "Hvor mange elever, der sidste skoleår fik specialundervisning i tilknytning til den almindelige undervisning, får i dette skoleår supplerende undervisning?"			
Antal (gennemsnit)	Standardafvigelse	Minimum	Maksimum
15,0	17,6	0	52

Note: Antal besvarelser fra skoleledere = 50.

Tabel 192. Inkluderede elever i skoleåret 2012/13. Antal og procent.

Spørgsmål: "Omtrent hvor mange elever er blevet inkluderet i dette skoleår ved <u>ikke</u> at blive henvist til segregerede foranstaltninger?"		
	Antal	Procent
Ingen elever	7	12,1
1-5 elever	38	65,5
Mere end 5 elever	12	22,4
I alt	57	100

Note: Antal besvarelser fra skoleledere = 57.

BILAG 3: TABELLER VEDR. KVANTITATIVE REGISTERDATA

Elevtal

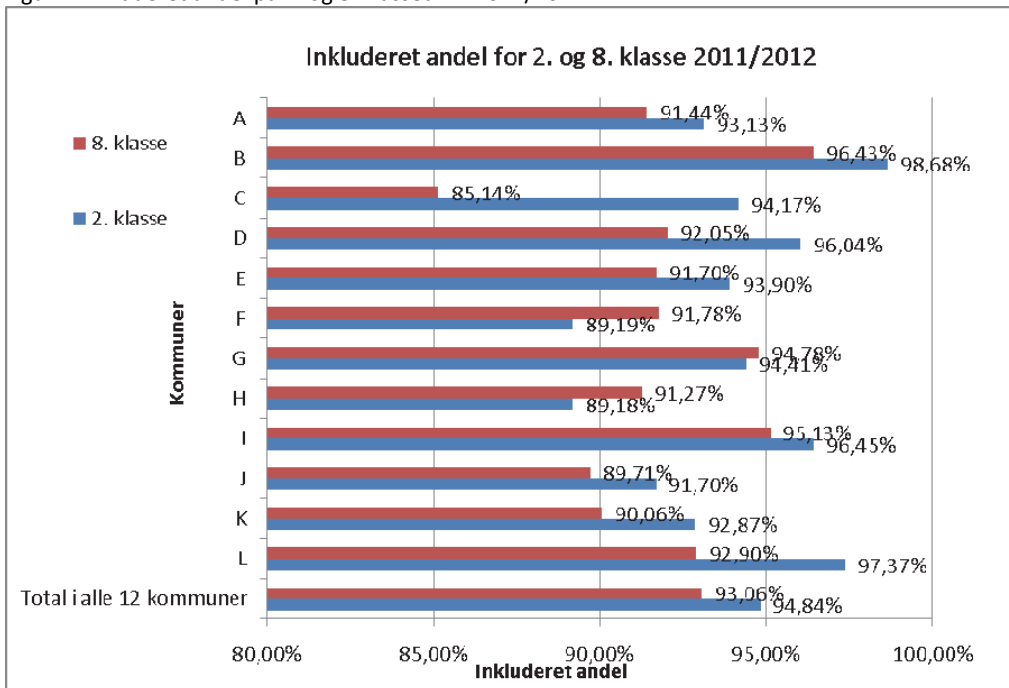
Tabel 193. Elevtal i folkeskoler, specialklasser og specialskoler for skoleåret 2011/2012. De 12 udvalgte kommuner

Elevtal for skoleåret 2011/2012 opgjort pr. 05.10.2011							
Kommune	Klasstype	Frekvens			Inkluderet Andel		
		2. klasse	8. klasse	Total 0-9. klasse	2. klasse	8. klasse	Total 0-9. klasse
A	Folkeskole	339	363	3454	93,13	91,44	93,78
	Specialklasser	20	14	134			
	Specialskoler	5	20	95	6,87	8,56	6,22
	Total	364	397	3.683	100,00	100,00	100,00
B	Folkeskole	745	649	6737	98,68	96,43	97,68
	Specialklasser	10	14	113			
	Specialskoler	0	10	47	1,32	3,57	2,32
	Total	755	673	6.897	100,00	100,00	100,00
C	Folkeskole	339	235	2838	94,17	85,14	91,11
	Specialklasser	21	31	248			
	Specialskoler	0	10	29	5,83	14,86	8,89
	Total	360	276	3.115	100,00	100,00	100,00
D	Folkeskole	388	463	4126	96,04	92,05	93,20
	Specialklasser	16	35	281			
	Specialskoler	0	5	20	3,96	7,95	6,80
	Total	404	503	4.427	100,00	100,00	100,00
E	Folkeskole	308	409	3.487	93,90	91,70	93,16
	Specialklasser	20	37	256			
	Specialskoler	0	0	0	6,10	8,30	6,84
	Total	328	446	3.743	100,00	100,00	100,00
F	Folkeskole	330	346	3.287	89,19	91,78	90,50
	Specialklasser	7	12	84			
	Specialskoler	33	19	261	10,81	8,22	9,50
	Total	370	377	3.632	100,00	100,00	100,00

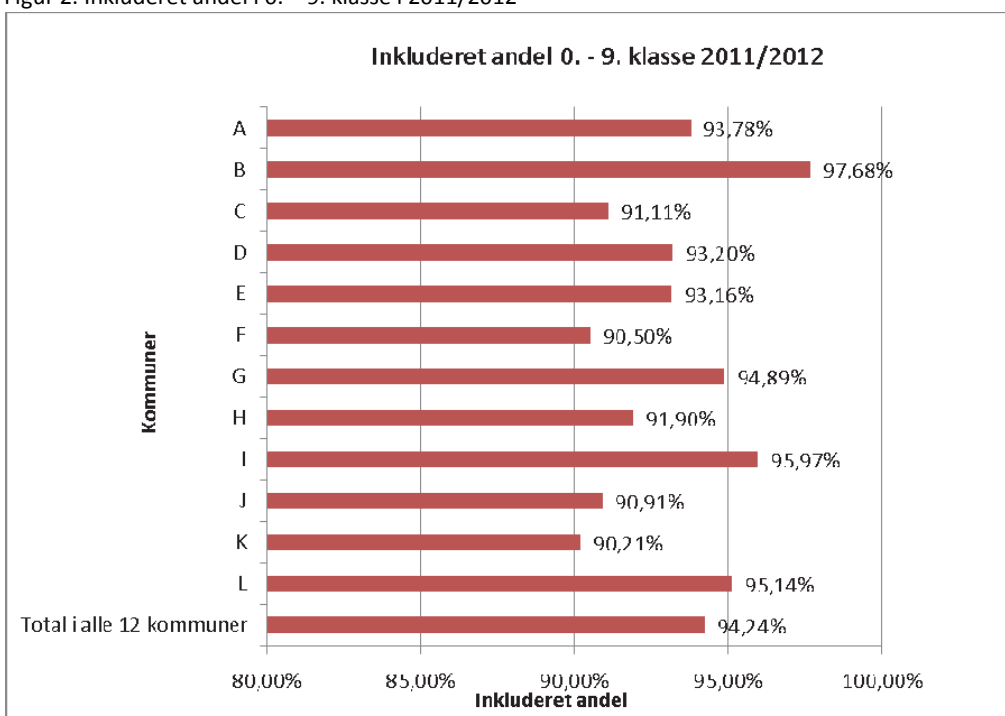
Tabel 193 (fortsat):

Elevtal for skoleåret 2011/2012 oppgjort pr. 05.10.2011							
Kommune	Klassetype	Frekvens			Inkluderet Andel		
		2. klasse	8. klasse	Total 0-9. klasse	2. klasse	8. klasse	Total 0-9. klasse
G	Folkeskole	1.738	1.671	16.372	94,41	94,78	94,89
	Specialklasser	70	73	621			
	Specialskoler	33	19	261	5,59	5,22	5,11
	Total	1.841	1.763	17.254	100,00	100,00	100,00
H	Folkeskole	338	387	3.640	89,18	91,27	91,90
	Specialklasser	15	19	169			
	Specialskoler	26	18	152	10,82	8,73	8,10
	Total	379	424	3.961	100,00	100,00	100,00
I	Folkeskole	407	410	4.070	96,45	95,13	95,97
	Specialklasser	15	21	155			
	Specialskoler	0	0	16	3,55	4,87	4,03
	Total	422	431	4.241	100,00	100,00	100,00
J	Folkeskole	243	279	2.471	91,70	89,71	90,91
	Specialklasser	0	0	0			
	Specialskoler	22	32	247	8,30	10,29	9,09
	Total	265	311	2.718	100,00	100,00	100,00
K	Folkeskole	404	417	4.266	92,87	90,06	90,21
	Specialklasser	12	25	198			
	Specialskoler	19	21	265	7,13	9,94	9,79
	Total	435	463	4.729	100,00	100,00	100,00
L	folkeskole	445	419	4.331	97,37	92,90	95,14
	specialklasser	12	24	185			
	specialskoler	0	8	36	2,63	7,10	4,86
	Total	457	451	4.552	100,00	100,00	100,00
Total i alle 12 kommuner	folkeskole	6.024	6.048	59.079	94,84	93,06	94,24
	specialklasser	218	305	2.444			
	specialskoler	110	146	1.168	5,16	6,94	5,76
	Total	6.352	6.499	62.691	100,00	100,00	100,00

Figur 1. Inkluderet andel på 2. og 8. klassesetrin i 2011/2012

Figur 2. Inkluderet andel i 0. – 9. klasse i 2011/2012

Karakterer for 9. klasses afgangsprøver i dansk og matematik

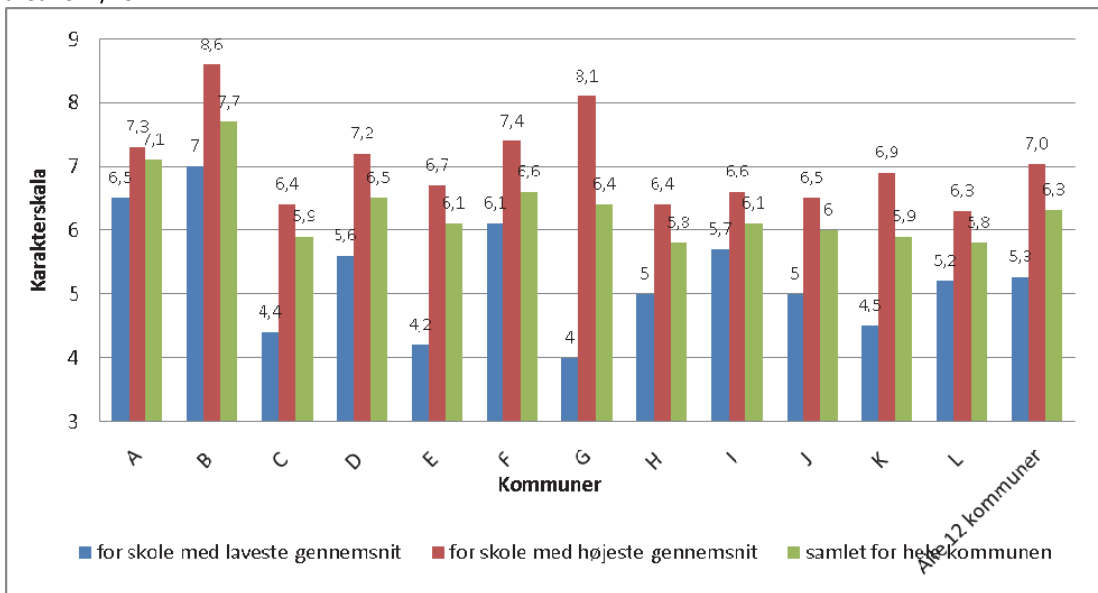
Tabel 194. Gennemsnitlig karakter for 9. klasses afgangsprøver i skoleåret 2011/2012

Karaktergennemsnit for 9. klasses afgangsprøver i dansk og matematik i de 12 kommuner for skoleåret 2011/2012 samt kommunens socioøkonomiske indeks ⁵ 2012							
Kommune	Dansk			Matematik			Socioøkonomisk indeks
	for skole med laveste gennemsnit	for skole med højeste gennemsnit	samlet for hele kommunen	for skole med laveste gennemsnit	for skole med højeste gennemsnit	samlet for hele kommunen	
A	6,5	7,3	7,1	7	8,6	7,8	0,47
B	7	8,6	7,7	7,1	8,8	8,1	0,71
C	4,4	6,4	5,9	4,9	6	5,5	1,64
D	5,6	7,2	6,5	5,3	7,6	6,4	0,88
E	4,2	6,7	6,1	4,3	7,7	6,1	1,13
F	6,1	7,4	6,6	6	7,8	6,8	0,86
G	4	8,1	6,4	3,8	8,6	6,3	1,15
H	5	6,4	5,8	5,4	6,2	5,9	1,06
I	5,7	6,6	6,1	4,7	7,7	6	0,85
J	5	6,5	6	4,8	6,7	5,7	1
K	4,5	6,9	5,9	5,3	7,9	6,4	1,09
L	5,2	6,3	5,8	4,9	6,4	5,6	1,09
Alle 12 kommuner	5,3	7,0	6,3	5,3	7,5	6,4	0,99

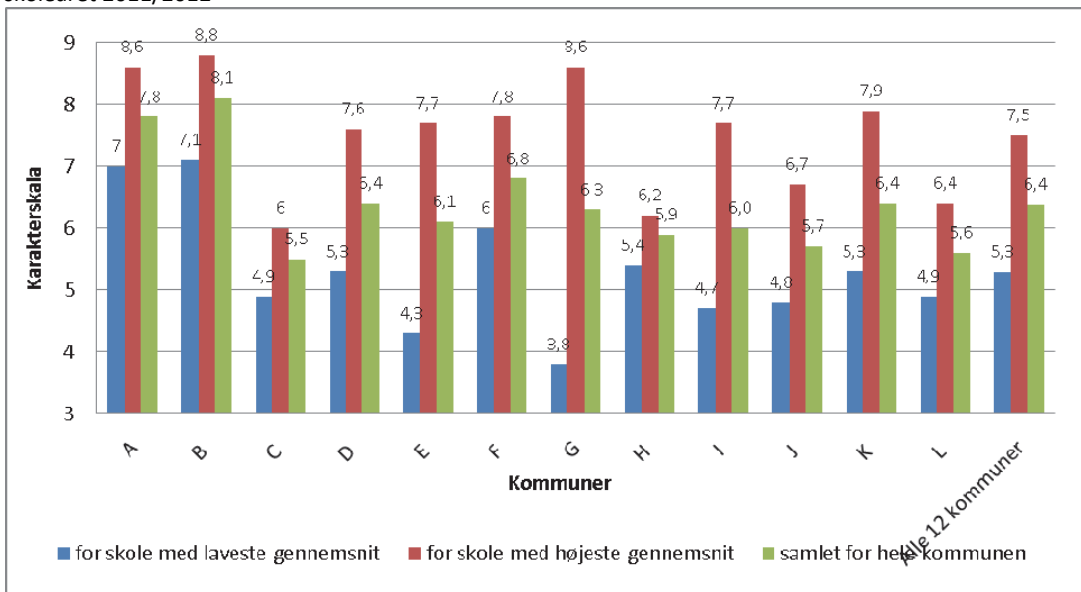
⁵Socioøkonomisk indeks (pct.)

Definition: Nøgletallet måler kommunens relative udgiftsbehov i forhold til andre kommuner på basis af en række socioøkonomiske kriterier, der indgår med forskellig vægt i beregningen. Det er kriterier som f.eks. 'Antal 20-59-årige uden beskæftigelse' og 'Antal psykiatriske patienter'. Den præcise definition kan findes i Økonomi- og Indenrigsministeriets publikation 'Kommunal Udligning og Generelle Tilskud 2008', side 40. En værdi over 1 betyder, at kommunen har et relativt større udgiftsbehov end gennemsnittet af kommunerne, imens en værdi lavere end 1 betyder et lavere udgiftsbehov relativt til gennemsnittet.

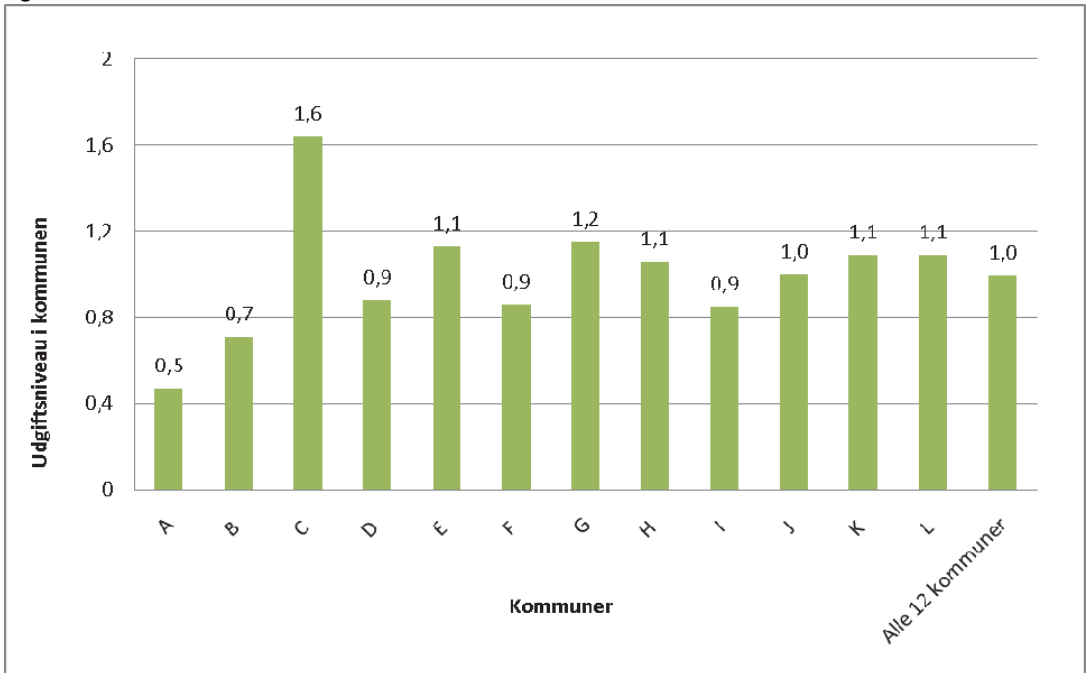
Figur 3. Karaktergennemsnit for 9. classes afgangsprøve i dansk i de 12 kommuner for skoleåret 2011/2012

Figur 4. karaktergennemsnit for 9. classes afgangsprøve i matematik i de 12 kommuner for skoleåret 2011/2012

Figur 5. De 12 kommuners socioøkonomiske indeks 2012

Overgang til ungdomsuddannelse

Tabel 194 nedenfor illustrerer den procentvise overgang til uddannelse i de 12 kommuner i 2010⁶. Tallene er hentet fra Undervisningsministeriets databank⁷. Tabellen viser for hver af de 12 kommuner, hvor stor en procentdel af de unge, der, 15 måneder efter 9. eller 10. klasse er afsluttet er i gang med en ungdomsuddannelse, stadig er i gang med grundskole eller ikke er i gang med uddannelse. Tallene er specificeret med baggrund i unge, der har fuldført 9. og/eller 10. klasse samt unge, der har afbrudt disse klassetrin. Derfor indgår også andelen, der efter 15 måneder er fortsat i grundskole igen efter 9. eller 10. klasse.

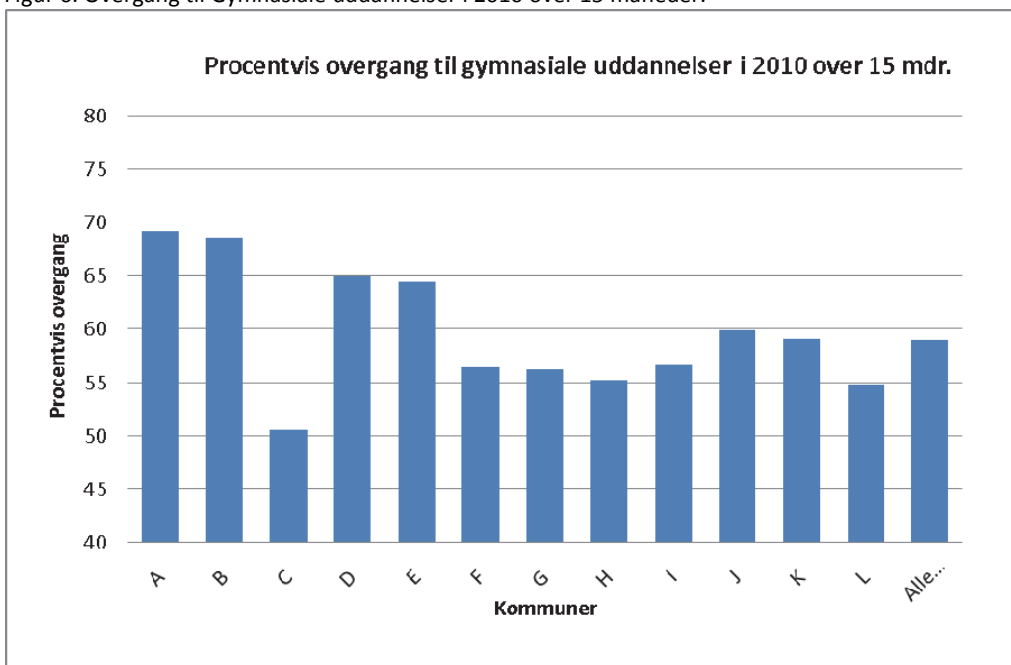
Tabel 194. procentvis overgang til ungdomsuddannelse i 2010 over 15 måneder.

Procentvis overgang til ungdomsuddannelse i 2010 over 15 mdr. efter 9. eller 10. klasse						
Kommune	Ikke i gang med en uddannelse	Grundskolen	Forberedende uddannelser mv.	Gymnasiale uddannelser	Erhvervsfaglige uddannelser	Total
A	4,8	6,3	6,0	69,2	13,7	100,0
B	7,7	6,0	3,6	68,6	14,2	100,0
C	8,3	6,2	4,9	50,5	30,0	100,0
D	3,9	3,4	3,3	65,0	24,4	100,0
E	4,6	3,2	2,1	64,5	25,6	100,0
F	9,4	3,0	3,9	56,4	27,3	100,0
G	7,0	7,5	5,4	56,2	23,9	100,0
H	7,5	5,1	4,6	55,2	27,6	100,0
I	6,9	5,6	4,5	56,7	26,2	100,0
J	5,6	4,1	4,5	59,9	25,9	100,0
K	8,2	4,6	5,3	59,1	22,7	100,0
L	8,1	4,5	7,9	54,8	24,7	100,0
Alle kommuner	6,8	5,3	4,7	59,0	24,2	100,0

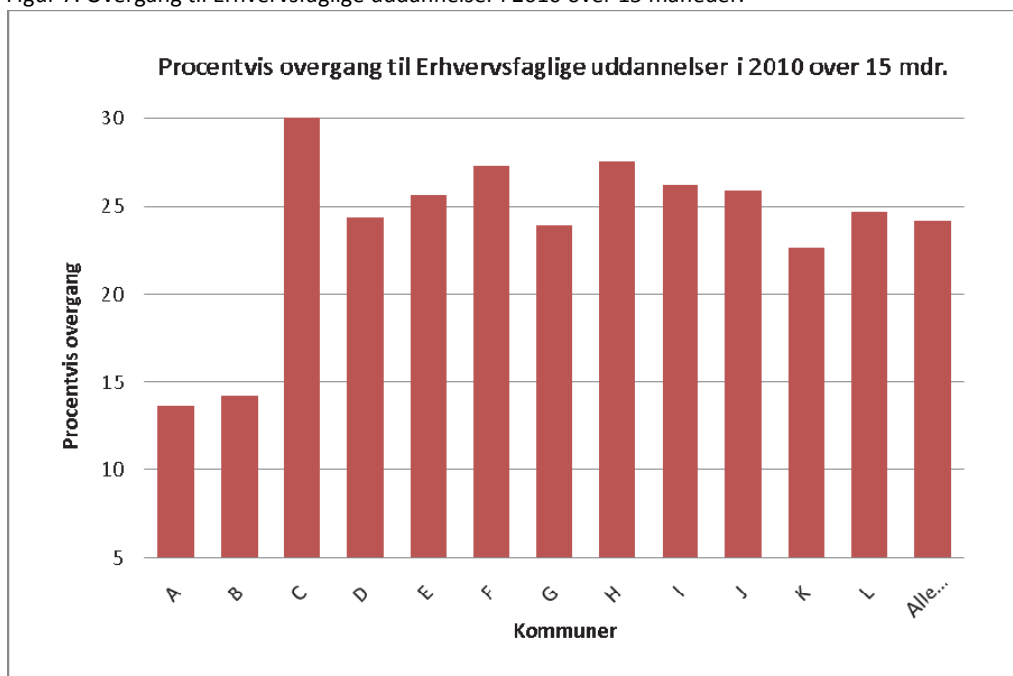
⁶ Tabellen baserer sig på unge, der i perioden 01.10.2009 - 30.09.2010 har afsluttet 9. eller 10. klasse og 15 måneder efter er i gang med en af de i tabellen nævnte uddannelser.

⁷<http://statweb.uni-c.dk/Databanken/uvmDataWeb/maincategories.aspx>

Figur 6. Overgang til Gymnasiale uddannelser i 2010 over 15 måneder.

Figur 7. Overgang til Erhvervsfaglige uddannelser i 2010 over 15 måneder.

REFERENCER

Deloitte (2010): *Specialundervisning i folkeskolen – veje til en bedre organisering og styring*. København. KL, Undervisningsministeriet og Finansministeriet, Juli 2010.

KREVI (2011): *Ekskluderende specialundervisning. Hvem får det, og hvilke forskelle er der mellem kommunerne?* Århus. November 2011.